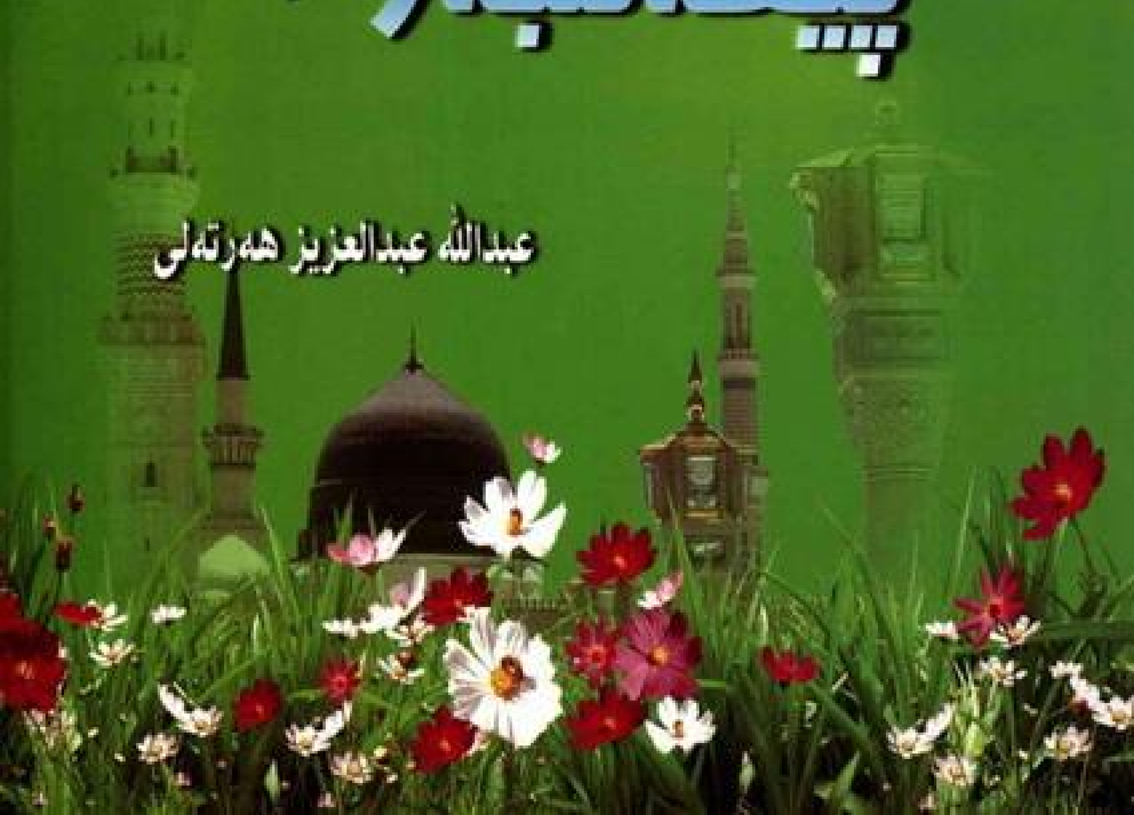
الاربعين النواوية

روونكردنەوەی

چل حەدیسەکەی پێغەمبەر ﷺ

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

ئەم کتێبە

لە ئامادەکردنی پێگەی

(منتدى إقرأ الثقافي)ە

WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM

بۆ سەردانی پەیجی پێگە:

https://www.facebook.com/iqra.ahlamontada/

بۆ سەردانی پێگەکە:

http://iqra.ahlamontada.com

ڕوونکردنەوەی

چل حەدیسەکەی پێغەمبەر ﷺ

ناسراو بە

(اَلأَرْبَعِينَ النَّواوِيَّة)

للإمام النَّواوِي

داناني

عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی

چاپی هەشتەم

ذی‌القعدة (١٤٣٣)ی کۆچی

ڕەزبەر (٢٧١٢)ی کوردی

أيلول (٢٠١٢)ی زایینی

کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی لە هەولێر، چاپی کردۆتەوە

ناوی کتاب: ڕوونکردنەوەی چل حەدیسەکەی پێغەمبەرﷺ.
بابەت: فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ.
دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.
نۆبەتی چاپ: هەشتەم.
بەرواری چاپ: (١٤٣٣)کوچی –(٢٧١٢)کوردی –(٢٠١٢)زایینی.
تیراژ: (٢٠٠٠) دانە.
بڵاوکەرەوە: کتێبخانەی حاجی قادری کویی، لە هەولێر.
چاپخانە: حاجی هاشم – هەولێر.

چاپی **یەکەم:** ٥٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر –(١٩٩٣).
چاپی **دووەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە/ هەولێر –(١٩٩٦).
چاپی **سێیەم:** ١٠٠٠ دانە لە چاپخانەی زانکۆی صلاح الدین/ هەولێر –(١٩٩٩).
چاپی **چوارەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخای وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر –(٢٠٠٢).
چاپی **پێنجەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر –(٢٠٠٦).
چاپی **شەشەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر –(٢٠٠٨).
چاپی **حەفتەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی ڕۆژهەڵات/ هەولێر –(٢٠١٠).

دانراوەکانی تری دانەر:

١– ڕوونکردنەوەی (متن فتح القریب).
٢– ڕوونکردنەوەی (العَقیدَة الطَحاویة).
٣– عەقیدەی ئیسلامی لە سەر ڕاڕەوی (أهل السنة والجماعة).
٤– هۆنراوەی (ئیمان و ئیسلام).
٥– چەند گوڵێك لە (گوڵزاری ئیسلام).
٦– ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).
٧– ڕوونکردنەوەی (قطر العارض فی علم الفرائض).
٨– چۆنیەتی (حەج و عومرە).
٩–﴿مێرگ وگوڵزاری بەهار* ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ﴾.

بسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيمِ

اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلَى سَيِّدنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين.

ئینجا لە دوای سوپاسی خوداو درود لە سەر پێغەمبەرﷺ، ئەی موسوڵمانی بەڕێز: هەروەك ئاشكرایە دوژمنانی ئیسلام بە هەموو جۆرێك ئەیانەوێ لاوەكانمان لە ئایینی ئیسلام دوور بخەنەوەو لە ڕەوشتی باش بێبەشیان بكەن:

جارێك بە زوڕنالێدانی كۆنەپەرستی، جارێك بە دەهۆڵ لێدانی ماف نەدانی ئافرەتو داننەهێنان بە مافی نەتەوایەتی، بەم جۆرە ژەهر ئەكەنە ناو هەنگوینو دەرخواردی لاوی كوردی ئەدەنو ئەیكەنە دوژمنی ئیسلام.

بەڵام-سوپاس بۆ خوای گەورە- وا بە چاوی خۆمان ئەبینین بەچكە شێرانی سەلاحەددینی ئەییوبی ئەم ژەهرەیان دۆزیەوەو زانییان سەركەوتنو پێشكەوتنو ڕزگاریی كوردستان هەر بە دەست پێوەگرتنی ئایینی ئیسلام ئەبێ، چونكە كوردستانێك: میوانداری (حەزرەتی نوح پێغەمبەریﷺ) كردبێو پێغەمبەرێكی وەك (حەزرەتی ئیبراهیم خەلیلی بتشكێنیﷺ) گەورە كردبێو پاڵەوانێكی وەك (سەلاحەددینی ئەییوبی)ی لێهەڵكەوتبێ، چۆن دوژمنانی ئیسلام ڕێگە ئەدەن ڕزگار ببێو ببێتەوە یەك پارچەو سەربەخۆ بێ؟.

ئینجا لە بەر ئەوەی هەستێكی ئایینی زۆر گەرم لە ناو لاوەكانی كوردستاندا بڵاو بۆتەوەو زۆربەی مزگەوتەكانی كوردستان قورئانیپیرۆزو فەرموودەكانی پێغەمبەری خۆشەویستیﷺ تێدا ئەخوێندرێ، وە بۆ ئەوەی منیش لە كاروانی ئەم لاوانە بەشدار بم، بڕیارمدا: ئەو چل حەدیسەی ئیمامی (نەواوی) كۆی كردۆتەوەو ناسراوە بە (ئەربەعینەی نەواوی)، بە زمانی كوردی ڕوونی بكەمەوەو چۆنیەتی ڕوون كردنەوەم بەم شێوەیە بێ:

پێناسەی ئەو شتانەی تێدا بێ: كە پێویستن، وەك سەحابەو زانایانی حەدیس...هتد هەروەها: ووشەو ڕستەكان وەربگێڕمو مەبەستەكەش دیاری بكەم؛ وە بڕیاری شەریعەتی ئیسلام لەو بابەتە چیە؟ بینوسم.

ئینجا ئەی موسوڵمانی بەڕێز: ئەگەر لە شتێكدا-كە من نووسیومە- گومانت لێپەیدا بوو، بۆ ئەوەی دڵنیابی تەماشای كتێبی (فتح المبين) بكە كە شەرحی (ئەربەعینەی نەواوی‌یە) لەگەڵ حاشیەی (المدابغي) كە لەگەڵیدایە، هەروەها تەماشای (تحفة المحتاج) بكە، كە شەرحی (منهاج)ی نەواوی‌یە، لەگەڵ حاشیەی (الشرواني) كە لەگەڵیدایە، چونكە بە زۆری زانستی ئەم ڕوون كردنەوەم لەم سەرچاوانە هەڵێنجاوە، ئیتر دوعام بۆ بكە خوا یارمەتیم بدا بۆ خزمەتی ئایینیئیسلام، وە ئەگەر كەمو كوڕیەكت بینی، یان هەڵەیەكت بەرچاو كەوت، بۆم ڕاست بكەوە، خوا پاداشتت بنووسێ، خوا یاریدەدەری هەموومان بێ، آمین.

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

مانگی مەولودی پێغەمبەرﷺ- ساڵی(١٤١٣)ی كۆچی

هەولێر- كوردستان

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ، قَيُّومِ السَّموات وَالأَرَضِين، مُدَبِّرِ الْخَلائِقِ أَجْمَعِين باعث الرُّسُلِ –صلواتُ الله وَسلامُهُ عليهِمْ– إِلَى الْمُكَلَّفِينَ لِهِدايَتِهِم، وَبيانِ شَرائِعِ الدِّينِ بِالدَّلائِلِ الْقَطْعِيَّة، وَواضِحاتِ البَراهِين،

﴿پێناسەی ئیمامی (النواوي)﴾

ئیمامی (النواوي) ناوی (یحیی) کوڕی (شرف)ی نەواویە، لە مانگی (محرم)ی ساڵی (٦٣١)ی کۆچی لە گوندی (نەوا) لە (جۆلان)ی سەر بە (دیمشق) لە دایك بووە، هەر لە گوندەکەی خۆی لە سەردەمی منداڵیدا قورئانی پیرۆزی لەبەر کردوە، لە تەمەنی (١٩) ساڵیدا باوکی ناردی بۆ (دیمشق) لەوێش لە لای زۆر کەس خوێندویەتی، یەکێك لە مامۆستایەکانی ناوی (سالار)ی کوردی بوو، یەکێکیتر ناوی (عزالدین)ی هەولێری بوو.

ئیمامی (النواوي) دانراوی زۆری هەنە بە تایبەتی لە (حدیث)و (شرع): وەکو (ریاض الصالحين)و (الأذكار)و (شرح صحيح مسلم)و (منهاج الطالبين)و (الأربعين النواوية)–کە ئێمە ئێستا خزمەتی ئەکەین– جگە لە مانەش.

ئیمامی (النواوي) یەکێکە لە زانا هەرە بەرزەکانی چینی (خَلَف)، لە حەدیسو شەرع دەستێکی باڵای هەبوو، لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (شافعی) بوو، لەگەڵ ئەوەشدا جێگەی باوەڕی زانایانی هەر چوار مەزهەبەکانەو ڕێز لە فەرموودەکانی ئەنێن.

ئیمامی (النواوي) لە (٢٤)ی (رجب)ی ساڵی (٦٧٦)ی کۆچی لە گوندی (نَوا) وەفاتی کردوە، خوا لێی ڕازی بێو ڕەحمەتو بەرەکەتی خوا بڕژێ بە سەر گۆڕیدا. آمین

﴿پێشەکی ئیمامی (النواوي)﴾

ئیمامی (النواوي) ئەفەرموێ: (بِسمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست بە کۆکردنەوەی ئەم چل حەدیسە ئەکەم (الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) سوپاس بۆ ئەو خوایەی پەروەردگاری هەموو دروستکراوێکە (قَيُّومِ السَّمواتِ وَالأَرَضِين) ئەو خوایەی ئاگادارو هەڵسوڕێنەری ئاسمانەکانو زەمینەکانە (مُدبِّرِ الْخَلائِقِ أَجْمَعِين) ئەو خودایەی بەجێهێنەرو بەڕێوەبەری کاروباری هەموو دروستکراوێکە بە گشتی (باعِثِ الرُّسُلِ صَلَواتُ اللهِ وَسَلامُهُ عَلَيْهِمْ) هەموو پێغەمبەرێك ئەو ناردوویەتی صَلّى اللهُ عَلَيهِمْ أَجمَعِين (إِلَى الْمُكَلَّفِينَ) بۆ لای ئەوانەی داوای خوا ئەیانگرێتەوە–(ئەوانەی بیروهۆشیان تەواوەو لە قۆناغی منداڵی تێپەڕ بوینە)– (لِهِدايَتِهِمْ) بۆ ئەوەی ڕێگەی ڕاست بۆ ئەو داوا لێکراوانە ڕوون بکەنەوەو شارەزایان بکەن (وَبَيانِ شَرائِعِ الدِّين) هەروەها بۆ ئەوەی یاسایەکانی ئایینی خۆیان بۆ دیاری بکەن، (بِالدَّلائِلِ الْقَطْعِيَّةِ) بە بەڵگەی وا: گومانی تێدا نەبێ، (وَواضِحاتِ البَراهِينِ) ئەو بەڵگانەی زۆر ئاشکران.

أَحْمَدُهُ عَلَى جَمِيعِ نِعَمِه، وَأَسْأَلُهُ الْمَزِيدَ مِنْ فَضْلِه وَكَرَمِه، وَأَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ الْكَرِيمُ الْغَفَّارُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَحَبِيبُهُ وَخَلِيلُهُ أَفْضَلُ الْمَخْلُوقِينَ الْمُكَرَّمُ بِالْقُرْآنِ الْعَزِيزِ الْمُعْجِزَةِ الْمُسْتَمِرَّةِ عَلَى تَعاقُبِ السِّنِينَ وَبِالسُّنَنِ الْمُسْتَنِيرَةِ لِلْمُسْتَرْشِدِينَ الْمَخْصُوصُ بِجَوامِعِ الكَلِمِ وَسَماحَةِ الدِّينِ، صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَى سائِرِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَآلِ كُلٍّ وَسائِرِ الصَّالِحِينَ.

أَمَّا بَعْدُ: فَقَدْ رَوَيْنا عَنْ عَلِيِّ بن أَبِي‌طالِب وَعَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُود، وَمُعاذِ بنِ جَبَلٍ، وَأَبِي‌الدَّرْداءِ، وَابْنِ عُمَرَ، وَابنِ عَبَّاسٍ، وَأَنَسِ بن مالِكٍ، وَأَبِي‌هُرَيْرَةَ، وَأَبِي‌سَعِيدٍ الْخُدْرِي- رَضِيَ اللهُ تَعالى عَنْهُمْ- مِنْ طُرُقٍ كَثِيراتٍ بِرِواياتٍ مُتَنَوِّعاتٍ:

(أَحْمَدُهُ) سوپاسی خوا ئەکەم (عَلَى جَمِيعِ نِعَمِه) لە سەر هەموو ئەو چاکانەی لەگەڵ ئێمەی کردوە (وَأَسْأَلُهُ الْمَزِيدَ مِنْ فَضْلِه وَكَرَمِه) داوا لە خوا ئەکەم کە لە بەر گەورەیی خۆیو بەخشینی خۆی زیاترمان بداتێ (وَأَشْهَدُ أَن لاإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بە دڵو بە زوبان ئەڵێمو گومانم نییە، جگە لە زاتی (الله) هیچ خوایەك نییە (الواحِدُ) یەك خودایە (القَهَّارُ) دەستەڵاتی تەواوی هەیە (الْكَرِيمُ) چاکەی نابڕێتەوە (الغَفَّارُ) تاوانی بەندەکانی خۆی دائەپۆشێ (وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) هەروەها: بە دڵو بە زوبان ئەڵێم گومانم نییە کەوا محمد ﷺ بەندەو پێغەمبەری خوایە (وَحَبِيبُهُ وَخَلِيلُهُ) خۆشەویستو دۆستی خوایە (أَفْضَلُ الْمَخْلُوقِينَ) لە هەموو خەڵکی گەورەترە (الْمُكَرَّمُ) لە لای خوا ڕێزی لێندراوە (بِالْقُرْآنِ العَزِيزِ) کە لە لای خوا قورئانی ئازیزی پێدراوە (الْمُعْجِزَةِ الْمُسْتَمِرَّةِ) ئەو قورئانە پیرۆزە بەڵگەی بەردەوامی پێغەمبەرە ﷺ کەس ناتوانێ قورئانێکی وا ڕێك بخا (عَلَى تَعاقُبِ السِّنِينَ) ئەم قورئانە پیرۆزەی ساڵەهای ساڵ هەر دەمێنێ (وَبِالسُّنَنِ الْمُسْتَنِيرَةِ) هەروەها لە لای خوا ڕێزی لێندراوە بە فەرموودەو کردەوە ڕۆشنەکانی (لِلْمُسْتَرْشِدِينَ) بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ سوود لە فەرموودەکانی وەربگرن (الْمَخْصُوصِ بِجَوامِعِ الكَلِمِ) تاکە پێغەمبەرێکە کە فەرموودەی کورتو پڕ مانای پێبەخشراوە (وَسَماحَةِ الدِّينِ) ئایینێکی ئاسانی پێبەخشراوە (صَلَواتُ اللهِ وَسَلامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَى سائِرِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ) درودو سڵاوی خوای گەورە بڕژێ بە سەر ئەو پێغەمبەرەو هەموو پێغەمبەرانی تر (وَآلِ كُلٍّ) بۆ سەر ماڵو خێزانی هەموانیان (وَسائِرِ الصَّالِحِينَ) بۆ سەر هەموو پیاوچاکان.

(أَمَّا بَعْدُ) لە پاش سوپاسو درودی خوا بۆ سەر پێغەمبەران، بزانە: ئەوەی بۆت ئەڵێم (فَقَدْ رَوَيْنا عَنْ) فەرموودەیەکی پێغەمبەرمان ﷺ پێگەیشتوە: لە (عَلِيِّ بن أَبِي طالِب، وَعَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُودٍ، وَمُعاذِ بن جَبَلٍ، وَأَبِي‌الدَّرْداءِ، وَابنِ عُمَرَ، وَابنِ عَبَّاسٍ، وَأَنَسِ بنِ مالِكٍ، وَأَبِي‌هُرَيْرَةَ، وَأَبِي‌سَعِيدٍالْخُدْرِي) لەو سەحابە بەڕێزانە (رَضِيَ اللهُ تَعالَى عَنْهُمْ) خوا لێیان ڕازی بێ (مِنْ طُرُقٍ كَثِيراتٍ) لە چەند ڕێگای زۆر (بِرِواياتٍ مُتَنَوِّعاتٍ) بە گێڕانەوەی جۆراوجۆر، ئەم

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: (مَنْ حفظَ عَلَى أُمَّتي أَرْبَعينَ حَديثاً منْ أَمْرِ دينها بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقيامَة في زُمْرَة الْفُقهاء وَالْعُلَماء). وَفي روايَة: (بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقيهاً عالماً). وَفي روايَة أَبي الدَّرْداء رضي الله عنه: (كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقيامَة شافعاً وَشَهيداً). وَفي روايَة ابْنِ مَسْعُود رضي الله عنه: (قيلَ لَهُ ادْخُلْ مِنْ أَيِّ أَبْواب الْجَنَّة شئْتَ). وَفي روايَة ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: (كُتبَ في زُمْرَة الْعُلَماء وَحُشرَ في زُمْرَة الشُّهَداء).

وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ عَلَى أَنَّهُ حَديثٌ ضَعيفٌ وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه. وَقَدْ صَنَّفَ الْعُلَماءُ في هَذَا الْباب ما لاَ يُحْصَى منَ الْمُصَنَّفات، فَأَوَّلُ مَنْ علمتُهُ صَنَّفَ فيه: عَبْدُالله بن الْمُبارَك، ثُمَّ مُحَمَّد بن أَسلم الطُّوسي الْعالم الرَّبَّاني، ثُمَّ الْحَسَن بن سُفْيان النَّسَوي، وَأَبوبَكْرالآجُري، وَأَبوبَكْر مُحَمَّد بن إبْراهيم الأَصْفَهانيّ، وَالدَّارَقُطْني، وَالْحاكم، وَأَبونَعيم، وَأَبوعَبْدالرَّحْمَن السُّلَميُّ،

فەرمووده‌مان پێگەیشتوە: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿مَنْ حَفظَ عَلَى أُمَّتي أَرْبَعينَ حَديثاً منْ أَمْرِ دينها بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقيامَة في زُمْرَة الْفُقَهاء وَالْعُلَماء﴾ هەر کەسێك بیگەیەنێتە ئوممەتی من چل حەدیسی من لە کاروباری ئایینیئیسلام، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت زیندووی ئەکاتەوە لەگەڵ کۆمەڵی زانایانیئایینی.

(وَ) بە چەند شێوەیەکیتریش ئەم فەرموودەیە هاتوە: **یەکەم:** (في روايَة: بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقيهاً عالماً) لە گێڕانەوەیەکدا: (خوای گەورە زیندووی ئەکاتەوەو پلەی زانایەکی تەواوی ئەداتێ).

دووەم: (وَفي روايَة أَبي الدَرْداء رضي الله عنه: كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقيامَة شافعاً وَشَهيداً) لە ڕێگەی (أبي الدرداء رضي الله عنه) ئەفەرموێ: (خۆم تکای بۆ ئەکەم لە لای خوای گەورە تا لێی ببورێو بیباتە بەهەشت). **سێیەم:** (وَفي روايَة ابْنِ مَسْعُود رضي الله عنه: قيلَ لَهُ ادْخُلْ منْ أَيِّ أَبْواب الْجَنَّة شئْتَ) لە ڕێگەی ئیبن مسعود ئەفەرموێ: (لە ڕۆژی دوایی پێی ئەڵێن: بچۆ بۆ بەهەشت لەکام دەرگاوە ئەتەوێ). **چوارەم:** (وَفي روايَة ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: كُتبَ في زُمْرَة الْعُلَماء وَحُشرَ في زُمْرَة الشُّهَداء) لە ڕێگەی ئیبن عمر ئەفەرموێ: (لەگەڵ کۆمەڵی زانایانی ئایینی ئەنووسرێو لەگەڵ کۆمەڵی شەهیدان حەشر ئەکرێ).

(وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ) زانایانی حەدیس یەکدەنگن (عَلَى أَنَّهُ حَديثٌ ضَعيفٌ، وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه) لە سەر ئەوەی ئەم حەدیسە بێهێزە هەرچەندە ڕێگەشی زۆر بن.

(وَقَدْ صَنَّفَ الْعُلَماءُ في هَذَا الباب مالاَ يُحْصَى منَ الْمُصَنَّفات) زانایانی حەدیس لەم بابەتە زۆریان نووسیوەو نایەنە ژمار (فَأَوَّلُ مَنْ علمتُهُ صَنَّفَ فيه: عَبْدُالله بن الْمُبارَك) یەکەم زانا: کە لەم بابەتە چل حەدیسی کۆ کردبێتەوە—وەکو زانیومە— ئیمام (عبدالله) کوڕی (موبارەك) بووە (ثُمَّ) لە دوای ئەویش چەند زانایەکی تر: وەکو ئیمام (مُحَمَّدُ بن أَسلم الطُّوسي العالمُ الرَّبَّاني، ثُمَّ الْحَسَنُ بن سُفْيانِ النَّسَوي، وَأَبُوبَكْر الآجُري، وَأَبُوبَكْر مُحَمَّد بن إبْراهيمِ الأَصْفَهانيّ، وَالدَّارَقُطْني، وَالْحاكم، وَأَبُونَعيم، وَأَبُوعَبْدالرَّحْمَن السُّلَميّ،

وَأَبُوسَعيدالْمالينى، وَأَبُوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّد بن عَبْدالله الأَنْصارى، وَأَبُوبَكْرالبَيْهَقى، وَخَلائقُ لاَ يُحْصَوْنَ من الْمُتَقدِّمينَ وَالْمُتأَخِّرين، وَقَدْ اسْتَخَرْتُ الله تَعالَى فى جَمْعِ أَرْبَعين حَديثاً، اقْتِداءاً بهؤُلاء الأَئمَّة الأَعْلام وَحُفَّاظ الإسْلام، وَقَدْ إتَّفق الْعُلَماءُ عَلَى جَوازِ الْعَمَلِ بالْحَديث الضَّعيف فى فَضائلِ الأَعْمال، وَمَعَ هَذَا فَلَيْس إعْتمادى عَلَى هَذا الْحَديث، بَلْ عَلى قَوْله ﷺ فى الأَحادث الصَّحيحَة: ﴿لِيُبَلِّغ الشَّاهدُ منْكُمُ الْغائبَ﴾. وَقوْله ﷺ: ﴿نَضَّرَ الله امْرءاً سَمِعَ مَقالَتى فَوَعاهَا فَادَّاها كَمَا سَمِعَها﴾. ثُمَّ منَ الْعُلَماء مَنْ جَمَعَ الأَرْبَعينَ فى أُصُول الدِّين، وَبَعْضُهُمْ فى الْفُرُوع، وَبَعْضُهُمْ فى الْجهاد، وَبَعْضُهُمْ فى الزُّهْد، وَبَعْضُهُمْ فى الآداب، وَبَعْضُهُمْ فى الْخُطَب، وَكُلُّها مَقاصدُ صالحَةٌ رَضيَ الله عَنْ قاصديها،

(وَأَبُوسَعيدالْمالينى، وَأَبُوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّدْ بن عَبْدالله الأَنْصارى، وَأَبُوبَكْرالبَيْهَقى، وَخَلائقُ لاَ يُحْصَوْنَ منَ الْمُتَقدِّمينَ وَالْمُتأَخِّرينَ) جگە لەو زانایانە چەند کەسێکی تر کە نایەنە ژمار، لە زانایانی پێشوو و دوایی، چل فەرموودەی پێغەمبەریان ﷺ کۆ کردۆتەوە.

(وَقَدْ اسْتَخَرْتُ الله تَعالَى فى جَمْعِ أَرْبَعينَ حَديثاً) ئیمامی (النواوی) ئەفەرموێ: منیش نوێژی ئیستیخارەم کرد بۆ ئەوەی خوا یارمەتیم بدا بۆ کۆکردنەوەی چل فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ (اقْتِداءاً بِهؤُلاء الأَئمَّة الأَعْلامِ وَحُفَّاظ الإسْلاَمِ) لەم کارەدا شوێنکەوتەی ئەو زانا بەرزانەی ئیسلام بوم: کە وەکو ئاڵای بەرز دیارن و پارێزەری ئایینی ئیسلامن.

(وَقَدْ إتَّفقَ الْعُلَماءُ عَلَى جَوازِ الْعَمَلِ بالْحَديث الضَّعيف فى فَضائلِ الأَعْمال) زانایانیئیسلام یەکدەنگن: کە دروستە بۆ کاروباری چاکە ئیش بە فەرموودەی بێهێز بکرێ، بەڵام بۆ حەرام و حەڵاڵ ئەبێ فەرموودەکە بەهێز بێ (وَمَعَ هَذَا فَلَيْسَ إعْتمادى عَلَى هَذَا الْحَديث) لەگەڵ ئەوەشدا من پاڵم نەداوەتە سەر ئەم فەرموودە بێهێزە (بَلْ عَلَى قَوْله ﷺ: فى الأَحاديث الصَّحيحة) تەنها بۆ نووسینی ئەم چل حەدیسە پاڵم داوەتە سەر فەرموودەکانی ڕاست، وەکو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ﴿لِيُبَلِّغِ الشَّاهدُ منْكُمُ الْغائبَ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلم، با فەرموودەکانی من ئەوەی لێرەیە، بگەیەنێ بەوەی لێرە نیە. (وَقوْله ﷺ) هەروەها وەك فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ﴿نَضَّرَ الله امْرأً سَمِعَ مَقالَتى فَوَعاهَا فأدَّاها كَمَا سَمِعَها﴾ رواهُ الترمذي، خوا ڕووی ئەو کەسە جوان بکا: کە گوێی لە فەرموودەکانی منە و هەڵیئەگرێ جا بە تەواوی ئەیگەیەنێتە موسوڵمانان.

(ثُمَّ منَ الْعُلَماء مَنْ جَمَعَ الأَرْبَعينَ فى أُصُول الدِّين، وَبَعْضُهُمْ فى الفُرُوع، وبَعْضُهُمْ فى الجهاد، وبَعْضُهُمْ فى الزُّهْد، وبَعضُهم فى الآداب، وبَعْضُهُمْ فى الْخُطَب) ئینجا هەندێ لەو زانایانە ئەم چل حەدیسەیان کۆ کردۆتەوە لەو جۆرەی بناغەی ئایینە، وە هەندێك لەوانەی لقی ئایینە، وە هەندێك لە جیهاد، هەندێك لە واز هێنانی دونیا، هەندێك لە ڕەوشت، هەندێك لە ووتارەکانی پێغەمبەر ﷺ (وَكُلُّها مَقاصدُ صالحَةَ رَضىَ الله عَنْ قاصديها) کاری ئەم بەڕێزانە بە کاری باش دائەندرێن، خوا لێیان ڕازی بێ.

وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعينَ أَهَمَّ مِنْ هَذا كُلِّه، وَهيَ أَرْبَعُونَ حَديثاً مُشْتَمِلَةً عَلَى جَميعِ ذَلِكَ، وَكُلُّ حَديث مِنْها قَاعِدَةٌ عَظيمَةٌ مِنْ قَواعِدِ الدِّين، فَقَدْ وَصَفَهُ الْعُلَماءُ: بِأَنَّ مَدارَ الإِسْلامِ عَلَيْه، أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلَامِ، أَوْ ثُلُثُهُ أَوْ نَحْوِ ذَلِك، ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هَذِه الأَرْبَعينَ أَنْ تَكُونَ صَحيحَةً، وَمُعْظَمُها في صَحيحَيِ الْبُخارِي وَمُسْلِم -رضي الله عنهما- وَأَذْكُرَهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانيد، لِيَسْهُلَ حِفْظُها، وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى، ثُمَّ أَتْبَعُها بِبابٍ فِي ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها، وَيَنْبَغي لِكُلِّ راغِبٍ في الآخِرَةِ أَنْ يَعْرِفَ هَذِه الأَحاديثَ لِما اشْتَمَلَتْ عَلَيْه مِنَ الْمُهِمّات، وَاحْتَوَتْ عَلَيْه مِنَ التَّنْبيهِ عَلى جَميعِ الطَّاعات، وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ، وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادي وَإِلَيْه تَفْويضي وَإِسْتِنادي،

(وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعينَ) بەڕاستی منیش بە باشم زانی: چل حەدیس کۆ بکەمەوە (أَهَمَّ مِنْ هَذا كُلِّه) لە هەمووی ئەوان گرنگتر بێ (وَهيَ أَرْبَعُونَ حَديثاً مُشْتَمِلَةً عَلَى جَميعِ ذَلِكَ) ئەوەی کۆم کردۆتەوە، چل حەدیسە، کە بریتییە لە هەندێك ئەوان بە گشتی (وَكُلُّ حَديثٍ مِنْها قَاعِدَةٌ عَظيمَةٌ مِنْ قَواعِدِ الدِّين) هەر حەدیسێکی من هێناومە لەو چل حەدیسە، بنکەیەکی گەورەیە لە بنکەی ئاین (فَقَدْ وَصَفَهُ العُلَماءُ: بِأَنَّ مَدارَ الإِسْلَامِ عَلَيْه) هەر حەدیسێك لەو چلە، زانایان ئەڵێن: کاروباری ئیسلامی لە سەر ئەخولێتەوە (أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلَامِ، أَوْ ثُلُثُهُ أَوْ نَحْوِ ذَلِك) یان ئەڵێن: نیوەی ئایینە، یان سێیەکی ئایینە، یان چوارێکە.

(ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هَذِه الأَرْبَعينَ أَنْ تَكُونَ صَحيحَةً) وا ئەخەمە سەر شانی خۆم، ئەم چل حەدیسە هەمووی ڕاست بێ (وَمُعْظَمُها في صَحيحَيِ البُخارِي وَمُسْلِم رضي الله عنهما) زۆربەی ئەم حەدیسانەم وەرگرتوە لە کتێبی ئیمامی (بوخاری)و ئیمامی (موسلیم)، خوا لێیان ڕازی بێ. کە لە هەموو کتێبی داندراو ڕاستترن.

(وَأَذْكُرَهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانيد لِيَسْهُلَ حِفْظُها وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى) بە شێوەیەکی کورت ئەم حەدیسانە ئەنوسمەوە، ناوی ئەو کەسانەی گێڕاویەتیانەوە نانووسم بۆ ئەوەی زوو لەبەری بکەن و کەڵکی لێوەربگرن، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى (ثُمَّ اتبعُها بِبابٍ) لە دوای ئەمەش کە حەدیسەکان ئەڵێم، چەند ووشەیەك ئەنووسم (فِي ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها) بۆ ئەوەی ووشە گرانەکان ڕوون بکەمەوە. جا بزانە: ئێمە ئەو ووشانە نانوسین چونکە حەدیس نین.

(وَيَنْبَغي لِكُلِّ راغِبٍ فِي الآخِرَة) پێویستە لە سەر هەموو کەسێك کە ڕۆژی دواییان بوێ (أَنْ يَعْرِفَ هَذِه الأَحاديثَ) ئەم چل حەدیسە بزانێ (لِمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْه مِنَ الْمُهِمّات) چونکە هەموو شتێکی گرنگیان تێدایە (وَاحْتَوَتْ عَلَيْه مِنَ التَّنْبيه عَلَى جَميعِ الطَّاعات) هەروەها هەموو ئاگاداری‌یەکی خواپەرستییان تێدایە (وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ) ئەم سوودە بە کەسێك ئەگا کە بە ووردی بیری لێبکاتەوە (وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادي) پشتی خۆم هەر بە خوا ئەبەستم (وَإِلَيْه تَفْويضي وَإِسْتِنادي) هەموو کارێکی خۆم هەر بە خوا ئەسپێرم، هەر ئەو پاڵپشتمە

(وَلَهُ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ) سوپاس هەر شایانی ئەو خودایەیەو هەر ئەو چاکەی بە سەر ئێمەدا هەیە (وَبِه التَّوْفِيقُ وَالْعِصْمَةُ) توانای خواپەرستی هەر بە دەست ئەوەو خۆپاراستن لە گوناه هەر بە دەست ئەوە، خوایە یارمەتیمان بدە بۆ خواپەرستیو بۆ وازهێنان لە تاوانەکان آمین.

لێرەدا پێشەکی‌ی ئیمامی (النواوي)—کە کۆکەرەوەی ئەم چل حەدیسەیە— کۆتایی هات.

﴿ چەند زانستێکی حەدیس ﴾

١- **پێناسەی‌حەدیس:** (حديث): یان فەرموودەی‌پێغەمبەرە ﷺ، یان کرداری‌پێغەمبەرە ﷺ، یان ڕازی‌بوونی‌پێغەمبەرە ﷺ: بە کرداری، یان بە گوفتاری کەسێکی‌تر.

٢- **بزانە:** هەروەك پێویستە موسوڵمان ڕەفتار بە قورئان بکا: وەهاش پێویستە ڕەفتار بە حەدیس بکا، بەڵام بەو مەرجەی حەدیسەکە: یان (صحيح) بێ، یان (حسن) بێ.

٣- **حەدیسی (حسن):** زانایانی (علوم الحديث) فەرموویانە: حەدیسی (حسن) دوو جۆرە:

یەکەم: (حسن لذاته)، کە ئەوەیە: نە لە (سند)و نە لە (متن)ی حەدیسەکەدا هیچ نیشانەی (ضعيف) بێ‌هێزی نەبێ.

دووەم: (حسن لغيره) کە ئەوەیە: (سند)ی حەدیسەکە (ضعيف) بێ، بەڵام: یان لە زۆر ڕێگاوە ئەم حەدیسە هاتبێ، وەکو حەدیسی (لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ) بڕوانە حەدیسی (٣٢)، یان (متن)ی حەدیسەکە لەگەڵ حەدیسێکی تری (صحيح)دا تێك بکاتەوە: وەکو حەدیسی (مَنْ زارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي). ئیمامی (النواوي) بە بێ‌هێزی داناوە، بەڵام (متن)ی ئەم حەدیسە تێك ئەکاتەوە لەگەڵ حەدیسی (كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوها فَإِنَّها تُذَكِّرُ الآخِرَةَ) رواهُ مُسْلِم، کەوابوو: ئەبێتە (حَسَن لغيره)و بەکار دێ.

٤- **حەدیسی (ضَعيف) بێ‌هێز:**

- ئیمامی (شافعي) ئەفەرموێ: حەدیسی (ضعيف) بەکار دێ بۆ بڕیارەکانی شەرعی ئەگەر پێشەوایانی ئایین بە تێکڕایی پێی ڕازی بنو قبوڵی بکەن.
- ئیمامی (أحمد) ئەفەرموێ: حەدیسی (ضعيف) بەلای منەوە خۆشەویسترە لە بیروڕای خاوەن ڕایەك، بەو مەرجەش بەکار دێ: کە دژایەتی نەبێ. واتە: لەگەڵ قورئانو حەدیسێکیتری (صحيح)، یان (حسن).
- ئیمامی (النواوي) ئەفەرموێ: زانایانی شەرعو حەدیس فەرموویانە: دروستە حەدیسی (ضعيف) بەکار بێ، بۆ کاری چاکە. واتە: نەك بۆ (واجب)و (حلال)و (حرام).
- (ابن حجر الهيتمي) ئەفەرموێ: ئەگەر کەسێك دیتی: پێشەوایەکی حەدیس زان، حەدیسێکی بە (صحيح)، یان بە (حسن) داناوە، دروستە شوێنکەوتەی بیو بۆخۆی کار بەم حەدیسە بکا.

(اَلْحَدِيثُ الأَوَّلُ: فِي الإِخْلاَصِ)

﴿ عَنْ أَميرِالْمُؤمنين عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى،

٥- **حەدیسی (موضوع)، واتە:** داندراو، بەو حەدیسە ئەگوترێ: کە یەکێك لەخۆیەوە دایبنابێو بە درۆ نیسبەتی بداتە لای پێغەمبەر ﷺ.

ئینجا بزانە: نووسینو گێڕانەوەی حەدیسی (موضوع) دروست نیە، تەنها بە مەبەستی ئاگادارکردنەوەی خەڵك نەبێ: لەم درۆیانە، تاکو خۆیان لێی بپارێزن.

﴿ حەدیسی یەکەم: بێگەردی لە خوا پەرستندا ﴾

(عَنْ أَمِيرِالْمُؤمِنِين) گێڕدراوەتەوە لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان (عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه) حەزرەتی (عومەر)ی کوڕی (خەتتاب)، جگە لەم ناوە، پێغەمبەر ﷺ ناوی ناوە: بە (الفاروق)، بە سێزدە ساڵ لە دوای لە دایکبوونی پێغەمبەر ﷺ، لە (مکة)ی پیرۆز لە دایك بووە، هەر لە (مکة) لە تەمەنی (٣٣) ساڵیدا لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ موسوڵمان بووە، ئینجا لە (مکة) کۆچی کردوە بۆ (مدینة)، ئینجا لە ڕۆژی وەفاتی حەزرەتی (أبوبکرالصدیق)-خوا لێی ڕازی بێ- کرایە جێنیشی پێغەمبەر ﷺ، یەکەم کەس بوو ناویان نا بە (أمیرالمؤمنین)، لە (٢٦)ی (ذی‌الحجة) ساڵی (٢٣)ی کۆچی بە دەستی دیانێکی فارس کە ناوی (فەیرۆز) ئەبولوئلوئە بوو، شەهید کرا، لە تەنیشت پێغەمبەر ﷺ نێژراوە، تەمەنی (٦٣) ساڵ بوو، (١٠) ساڵو نیو فەرمانڕەوایی موسوڵمانانی کردوە.

ئەم بەڕێزە ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەیفەرموو: (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) کاروکردەوەکانی ئادەمیزاد بە نیازو خواستی ناو دڵی نەبێ دانامەزرێ (وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) هەموو کەسێك هەر پاداشو سزای نیازو خواستی ناو دڵیخۆی پێ ئەگا.

بزانە: (نِيَّة) ئەوەیە: نیازی ناو دڵت -لەو ئیشەی ئەیکەی- بۆ خوا بێ.

هەروەها بزانە: مەبەست بەو کردەوەی نیەتی ئەوێ: کردەوەی خواپەرستی‌یە، کەوابوو: ئەگەر خواردن بخۆی بۆ بەهێزبوون بۆ خواپەرستی: ئەوەش خواپەرستی‌یە.

جا لە کاروباری خواپەرستی‌دا بۆیێ نیەت پێویستە، تاکو لە کاروباری‌تری ڕۆژانەو جارجارەمان جیا ببێتەوە.

واتە: شۆرینی خۆت ئەگەر بۆ پاککردنەوە بێو بەس: ئەمە خواپەرستی تێدا نیە چونکە ئەوەی موسوڵمانیش نیە ئەو کارە ئەکا، بەڵام ئەگەر بۆ خواپەرستی بێ، بەو نیازە لەوی‌تر جیا ئەبێتەوەو ئەبێتە خواپەرستی، کەوابوو: ئەبی بۆ خۆشۆرین لە جەنابەت نیەت بهێنێ.

هـــەروەها بزانـــە: مەبەسـت بـە (نیـەت) نیـازی نـاو دڵـە، زوبـان هـیچ پەیوەنـدیی بە دروستبوونیەوە نیە، بەڵام ئیمامی (النـواوي) ئەفـەرموێ: سـوننەتە بـە زوبـانیش نیـەت بێنێ تاکو یارمەتی دڵ بدا.

هەروەها بزانە: هەرچی وازلێهێنـان بێ، بۆ دروسـتبوونی نیـەتی نـاوێ: وەکـو شـۆرینی پیسایی‌و وازهێنان لە خراپە، بەڵام ئەگەر پاداشتی لای خوات بوێ، ئەبی نیەتی بۆ بێنی، هەروەها: هەر خواپەرستیەك بە نیازی دونیا بیکەی پاداشتی لای خوات لە دەست ئەچێ، وەکو جیهاد: ئەگەر تەنها بۆ سوپاسی خەڵك بێ، یان بۆ وەدەستهێنانی پلەیەك بێ، ئەمـە بۆ خوا نیەو پاداشتت بۆ نانووسرێ.

ئینجا کە ئەمەت زانی، بۆت ڕوون بۆوە ئەبی بۆ نوێـژو زەکـاتو ڕۆژوو و حـەج، نیـەت بێنـێ، جگە لەمانەش هەرچی لای خواپەرستیی تێدابێ، نیـەتی ئـەوێ: وەکـو بەخشـینی شـتێك ئەگەر بۆ خوا بێ جیایە، ئەگەر بۆ دونیا بێ جیایە. بە پێی نیەتەکەت بۆت ئەنووسرێ.

(فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَىاللهِ وَرَسُولِه) هەرکەسێك کۆچکردنی لـە شـوێنێك بـۆ شـوێنێکیتر، بـۆ ڕازیبوونی خواو پێغەمبەرﷺ بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَىاللهِ وَرَسُولِه) ئەوە کۆچکردنەکەی لە لای خـواو پێغەمبەرﷺ ڕەوایەو خوا پاداشتی کۆچکردنەکەی بە تەواوی بۆ ئەنووسێ.

جـا بزانـە: مەبەسـت لـە کۆچـکردن: بەجێهێشـتنی وڵاتێکـی کافرنشـینەو بچێتە وڵاتـی ئیسلام، ئینجا ئەگەر موسـوڵمان ئـەیتوانی لـە نـاو وڵاتیکوفر، ئاینیئیسلام ئاشـکرا بکـاو بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە مانەوەی باشترە لە کۆچکردن، بـەڵام ئەگـەر نەیئـەتوانی ئـایینی خۆی ئاشکرا بکاو بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە پێویستە کۆچ بکا، جا ئەگەر لەگـەڵ ئەوەشـدا مانەوەی لەوێ سوودێکی بۆ ئیسلام تێدا بوو، دیسان مانەوەی باشترەو بـا خواپەرسـتی بـە نهێنی بکا، هەروەها لە وڵاتیئیسلامیش: ئەگەر خواپەرستی ڕاسـتەقینەی بـۆ نەئـەکرا، یـان زۆرداریو بێئەخلاقیو گوناهکردن بە ئاشکرا بـوو، یـان حـوکم بـە قورئـانی پـیرۆز نەئـەکرا، دیسان کۆچکردن واجبە بۆ شوێنێکی باش، ئەگەر هەبێ.

بەڵام ئەگەر هاتوو یەکێکی لێهاتوو ڕاپەڕیو داوای حوکمی قورئانی ئەکردو بۆمان ڕوون بـۆوە: کـە ڕاسـت ئـەکا، ئـەبی یارمـەتی بـدەینو تێبکۆشـین بـۆ گەڕاندنـەوەی حـوکمی قورئـانو نەهێشتنی زۆرداریو بەدڕەوشتی، جا ئەگەر کەس لەگەڵی ڕانەپەڕی هەموویان تاوانبار ئـەبن، کەوابوو: کۆچکردن واجب ئەبێ وەکو گوتمـان ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَ: قَالَ النَّبِـيُّﷺ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِـنْ جِهَـادٌ وَنِيَّـةٌ، وَإِذَا اسْـتُنْفِرْتُمْ فَـانْفِرُوا﴾ رواهُ الشّيخان، واتـە: لەمــەودوا کۆچــکردن لــە مەککــە واجــب نیــە، چــونکە بووەتــە (دارُ الإسْلام)، بــەڵام

وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِمْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ ﴾ رواهُ إماما الْمُحَدِّثين: أَبُوعَبدالله محمدُ بنُ إسماعيل بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بَرْدِزْبَه البخاري، وَأَبوالْحُسَين مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم الْقُشَيْرِيّ النّيسابوريّ، في صَحِيحيهما اللّذَيْنِ هُما أصحُّ الْكُتُب الْمُصَنَّفة.

تێکۆشان بە دڵێکی بێگەرد بۆ بەرزی ئیسلام هەر بەردەوامە، جا ئەگەر داوای ڕاپەڕینتان لێکرا بۆ جیهاد، ئێوەش ڕاپەڕن.

(وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا) بەڵام هەرکەسێك کۆچکردنی بۆ وەدەستهێنانی کەلوپەلی دونیا بێ (أَوْ إِمْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا) یان کۆچکردنی بۆ مارەکردنی ژنێك بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ) ئەوە کۆچکردنەکەی هەر بۆ دونیاو ژن هێنانە، خێری بۆ نانووسرێ.

جا ئەی موسوڵمانی بەڕێز: لە هەموو کارو کردەوەیەکت نیازت هەر خودا بێ، ئەگەر وڵاتی خۆت بەجێ هێشت بۆ قازانجی دونیا، مەڵێ: بۆ خودا کۆچم کردوە. چونکە ئەوە لە لای خوا بە تاوان ئەنووسرێ.

(رواهُ إماما الْمُحَدِّثين) ئەم حەدیسە دوو پێشەوای حەدیس گێڕاویەتیانەوە:

١- **ئیمامی بوخاری** کە پێی ئەگوترا (أَبُوعبدالله)، ناوی خۆی (محمدُ بنُ اسماعيلَ بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بردِزْبه) بوو، (البخاري) خەڵکی (بوخارا) بوو: کە شارێکە لە (ئۆزبەکستان)، لەساڵی (١٩٤)ی کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٦)ی کۆچی شەوی جەژنی ڕەمەزان لە گوندی (خرتەنگ) کۆچی دوایی کردوە.

٢- **ئیمامی موسلیم** کە پێی ئەگوترا (أبوالحسَين) ناوی خۆی (مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم القشيريّ النّيسابوريّ) بوو، (نەیسابور) شارێك بووە لە خوراسان ئێستا وێرانە، لە ساڵی (٢٠٤)ی کۆچی لە (نەیسابور) لە دایك بووە، لە (٢٦١)دا، کۆچیدوایی کردوە لە (نەیسابور).

(فِي صَحِيحيهما اللّذَيْنِ) هەردووکیان ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوە لە هەردوو کتێبە ڕاستەکەیخۆیان: کە (هُما أصحُّ الكُتب الْمُصَنَّفة) کتێبەکەی ئیمامی(بوخاری)و کتێبەکەی ئیمام (موسلیم) لە هەموو کتێبێك ڕاستترن لە پاش قورئانی پیرۆز.

ئینجا بزانە: (البخاری)و (مسلم) لە زاراوەی حەدیسدا، پێیان ئەگوترێ: (الشیخان)، واتە: کە ئەڵێن: (رواه الشیخان) مەبەست ئەم دوو بەڕێزەنە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّات): هەرکەسێك بە دڵ نیازی هەبوو چاکەیەك بکا، بەڵام کۆسپ هاتە ڕێیو پێی نەکرا: ئەوە پاداشتی چاکەکەی هەر بۆ ئەنووسرێ، بۆ نموونە: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ يَغْلِبُهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إلاَّ كُتِبَ لَهُ

(اَلْحَديثُ الثّاني: في مَراتب الدِّين: اَلإسْلاَم، اَلإيمان، اَلإحْسان)

﴿عَنْ عُمَرَ بن اَلْخطّاب رضي الله عنه قَالَ بَيْنمَا نَحْنُ عنْدَ رَسُول اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْم، إذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَديدُ بَيَاضِ الثّيَاب شَديدُ سَوَاد الشَّعَر لاَ يُرَى عَلَيْه أَثَرُ السَّفَر وَلاَ يَعْرفُهُ منَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلسَ إلَى النَّبيِّ ﷺ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْه إلَى رُكْبَتَيْه وَوَضَعَ كَفَّيْه عَلَى فَخذَيْه، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبرْني عَن الإسْلاَمِ؟

أَجْرُ صَلاَته﴾ رواهُ أبوداود والنّسائي، هەرکەسێك شەونوێژی کردبوە عادەتی‌خۆی‌و خەو بە سەری‌دا زاڵ بوو و پێی نەکرا شەونوێژەکەی بکا، خوای گەورە خێری شەونوێژەکەی بۆ ئەنووسێ بە هۆی نیازە باشەکەی.

٢- (وَإنَّمَا لكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى): وا ئەگەیەنێ: کە نیازی ناو دڵ کار ئەکاتە سەر حەرام‌و حەڵاڵ، بۆ نموونە: تەماشاکردنی ئافرەتی بێگانە بۆ لەزەت وەرگرتن حەرامە، بەڵام بە نیازی داخوازی‌و مارەکردن خێرە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ‌کردوە.

٣- (فَهجْرَتُهُ إلَى مَا هَاجَرَ إلَيْه): وا ئەگەیەنێ: هەر کەسێك بە نیازی تاوانکاریەك بڕواتە شوێنێك، ئەوە کۆچکردن‌و سەفەرەکەشی تاوانە، کەوابوو: تەیەمموم‌و قەسرو جەمعی نوێژو شکاندنی ڕۆژووی ڕەمەوزان: هیچی بۆ دروست نیە.

﴿حەدیسی دووەم: پلەکانی ئایین: ئیسلام، ئیمان، چاکە﴾

(عَنْ عُمَرَ بن الْخَطّاب رضي الله عنه قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە ئیمامی (عومەر)، ئەفەرموێ: (بَيْنَمَا نَحْنُ عنْدَ رَسُول اللهِ ﷺ) جارێك لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشتبوین (ذَاتَ يَوْمٍ) ڕۆژێك لە ڕۆژان (إذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ) لە ناکاو پیاوێکمان هاتە بەرچاو (شَديدُ بَيَاضِ الثّيَاب) جل‌و بەرگی زۆر سپی بوو (شَديدُ سَوَادِ الشَّعَر) مووی ڕیشی زۆر ڕەش بوو (لاَ يُرَى عَلَيْه أَثَرُ السَّفَر) نیشانەی ڕێبواری لێ‌نەئەبینرا (وَلاَ يَعْرِفُهُ منَّا أَحَدٌ) هیچ کەس لە ئێمە نەیئەناسی (حَتَّى جَلسَ إلَى النَّبيِّ ﷺ) تا لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشت (فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْه إلَى رُكْبَتَيْه) هەردوو ئەژنۆی خۆی بە هەردوو ئەژنۆی پێغەمبەر ﷺ نوساند (وَوَضَعَ كَفَّيْه عَلَى فَخذَيْه) هەردوو دەستەکانی خۆی دانا سەر هەردوو ڕانەکانی خۆی، وەکو قوتابی لە بەردەم مامۆستادا.

ئەی موسوڵمان: تۆش ئەوها جل‌و بەرگت خاوێن بێ‌و ڕوخسارت ڕێك بێ‌و لە بەردەم زانایانی ئایینی بە ئەدەب دانیشە، لە پرسیار کردن شەرم مەکە.

(وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ ﷺ) ئەو پیاوە نەناسراوە گوتی: ئەی محمد (أَخْبرْني عَنِ الإسْلاَمِ) پێم بڵێ ئایینی ئیسلام لە چەند شت پێك هاتوە؟.

ئینجا بزانە: بانگ کردنی پێغەمبەر ﷺ بە ناوی خۆی، یان ناوهێنانی بە ناوی خۆی، دروست نیە، تەنها بۆ خوداو مەلائیکە دروستە، بۆیێ حەزرەتی‌جوبرائیل لێرەدا بانگی کرد بە (محمد)، بەڵام ئەبێ ئێمەی ئادەمیزاد بە پێغەمبەرایەتی ناوی بڵێین.

فَقَالَ رَسُولُ اللهِﷺ: اَلإِسْـــلاَمُ أَنْ تَشْـــهَدَ أَنْ لاَّإِلَـــهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّـــدًا رَّسُـــولُ اللهِ، وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ،

(فَقَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ لە وەڵاما فەرمووی (اَلإِسْلاَمُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَّإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ) یەکەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: بە دڵ باوەڕت هەبێ‌و بە زوبان بڵـێی: جگە لە زاتی(الله) هیچ خودایەك نیەو (محمد) نێردراوی‌خودایە، ئەو پێغەمبەری هەموو دونیایە.

بزانە: پێویستە بۆ دروستبوونی ئیسلامەتی: ووشەی (أَشْهَدُ) دووبارە بکرێتەوەو بگوترێ: ﴿أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ﴾. ئەبی (أَنْ لاَ) بە (أَلاَّ) بخوێندرێتەوە.

هەروەها دروستە: هەرکەس بە زمانی خۆی شادەو ئیمان بێنێ‌و مەرج نیە بە عەرەبی بێ، بەڵام پێویستە لە هەموو زمانێك ووشەکانی شەهادە بە دوای یەکدا بێن، بەو جۆرەی نووسیومانە.

بزانە: دووبارەکردنەوەی (أَشْهَدُ) لە بانگدان پێویستە، لە تەحیاتی نوێژدا پێویست نیە، بەڵام (وَ)=پیتی واو لە بانگدا نابێ هەبێ‌و لە تەحیاتا پێویستە هەبێ، ئەمە پوختەی فەرموودە بەهێزەکانی مەزهەبی (شافعی)یە خوا لێی ڕازی بێ.

(وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ) دووەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: هەر پێنج نوێژەکان بە هەموو مەرجەکانەوە بکەی لە کاتی‌خۆیاندا، ئەگەر کاتی خۆیشی تێپەڕی، ئەبی هەر بیکەی، بە جۆرێکی وا: ئەگەر چەند ساڵ نوێژت نەکردبێ، ئەبی هەموویان بگەڕێنیەوەو قەزایان بکەیەوە.

جا بزانە: زۆر لە زانایانی‌ئیسلام فەرموویانە: نوێژنەکەر کافرە. بەڵام کۆمەڵێ زۆرتر لە زانایان ئەفەرموون: کافر نیە، بەڵکو (فاسق)ە ئەگەر باوەڕی بە نوێژ هەبێ. لەگەڵ ئەوەشدا، هەردوو لا ئەفەرموون: ئەبێ نوێژنەکەر بکوژرێ.

(وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ) سێیەم شت لە ئیسلامدا: ئەبی زەکات بدەی، زەکات ئەمەیە: مرۆڤی هەبووی نەختێك ماڵی‌خۆی ئەداتە مرۆڤی نەبووی، ساڵێ یەکجار، بە مەرجێ بگاتە ڕادەی زەکات: ئەگەر پارەی هەبوو نرخی(١٤٠) میسقالی زیو زەکاتی تێدایە: لە چل بەش: یەك بەش زەکاتە، واتە: لە سەدا دووو نیو، ماڵی بازرگانیش هەروەهایە.

لە دانەوێڵە: لە چل تەنەکە بە تەنەکەی نەوت چوار تەنەکە زەکاتە. لە ڕەشەووڵاغ لە سی سەر: یەك گوێلکی نێری یەك ساڵە، وە لە چل سەر: یەك گوێلکی مێی دوو ساڵە. لە مەڕو بزن لە چل سەر: یەك بزنە، یان یەك مەڕە، لە (١٢١): دوو، لە (٢٠١): سێ، لە (٤٠٠): چوار.

هەروەها سەرفیترەی ڕەمەزان لە جیاتی خۆت‌و ژن‌و منداڵت، دوو کیلۆ دانەوێڵە، یان نرخەکەی ئەبی بیدەی بە هەژار، لە سەر فەرموودەی ئیمام (أبوحنیفە رضي الله عنه).

وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِن اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ؟ قَالَﷺ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ،

(وَتَصُومَ رَمَضَانَ) چوارەم شت لە ئیسلامدا: بە ڕۆژوو بوونی مانگی ڕەمەزانە، ڕۆژوو لە ئیسلامدا ئەوەیە: لە بەرە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون خۆت قەدەغە بکەی لە خواردنو خواردنەوەو خۆ ڕشاندنەوەو دەستبازی کردن لەگەڵ ئافرەتو لەشی خۆت، بەم جۆرە شتانە ڕۆژوو لە دەست ئەچێ، بەڵام بە جوێن دانو گفتوگۆی پڕوپووچو باسکردنی خەڵك بە خراپەو بە درۆ کردن، خێری کەم ئەبێتەوە.

(وَتَحُجَّ الْبَيْتَ) پێنجەم شت لە ئیسلامدا: حەج کردنە (إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) ئەگەر توانای چوونو گەڕانەوەت هەبێ، واتە: ئەبێ خانوو و خواردەمەنی منداڵو ژنەکەت دابین بکەی تا ئەگەڕێیتەوە، قەرزی خەڵك بدەیەوە. حەج کردن لە ئیسلامدا ئەمەیە: لە تەمەن یەکجار بچیتە ماڵیخوا، لە (مەککە)ی پیرۆز، لەوێ چەند جۆرە خواپەرستییەك هەیە بیکەی، ئەبێ بەر لە چوونە حەج، لە گوناهـەکانت تۆبە بکەیت، ئەگەر مافی خەڵکت لە سەر بێ، ئەبێ بیاندەیەوە، یان ڕازییان بکەی، لە دوای گەڕانەوەت دەست بە گوناه کردن نەکەیەوە.

جا کە چووی بۆ حەج، بە تایبەتی بڕۆ (مەدینە)ی پیرۆز بۆ سەردانی گۆڕی حەزرەتی رسول اللهﷺ لە مزگەوتی پێغەمبەرﷺ نوێژ بکەو لە خوا بپاڕێوە: تا لە تاوانی خۆتو دایكو باوکت خۆش بێو لە ئوممەتی پێغەمبەرﷺ جیات نەکاتەوە. ئینجا سەلام لە ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر) بکە، هەردووکیان لە تەنیشت پێغەمبەرﷺ نێژراون.

ئەم پێنجانە پێیان ئەگوترێ: پێنج ڕوکنی ئیسلام. هەرکەسێك باوەڕی نەبێ بە واجببوونی یەکێك لەم پێنجانە، کافر ئەبێ.

(قَالَ: صَدَقْتَ) ئەم پیاوە نەناسراوە گوتیە پێغەمبەرﷺ ڕاست ئەکەی (قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ) ئیمامی (عمر) فەرمووی: پێمان سەیر بوو: ئەو پیاوە پرسیاری لێئەکاو پێشی ئەڵێ: ڕاست ئەکەی!. (قَالَ) دووبارە پیاوە نەناسراوەکە پرسیاری کردو گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ) پێم بڵێ ئیمان چیە؟

بزانە: ئیمان بیروباوەڕی ناو دڵە بەو شەش ڕوکنانەی پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا ژماردونی، هەر کەسێك بە یەکێك لەو شەشانە باوەڕی نەبێ ئەوە کافر ئەبێ.

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا فەرمووی: (أَنْ تُؤْمِنَ) ڕوکنییەکەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ (بِاللهِ) بە هەبوونی خوا، کە هەر هەبووەو هەر دەمێنێ، زیندووەو نامرێ، هەموو شت دەزانێ: چ نهێنی چ ئاشکرا، دەبیسیو دەبینێ، لە تاریكو ڕووناکی، توانای هەموو شتێکی هەیە بیکا، هەرچی بیەوێ دەیکا، گفتوگۆی هەیە بێ پیتو دەنگ، لە هیچ شوێنێ نیشتەجێ نیە، هیچ شتێك وێنەی خودا نیەو خودا وەك هیچ شتێك نیە، پێویستی بە هیچ

شتێك نیە، هەموو شتێك ئەو دروستی كردوەو هەر ئەو دروستی ئەكا، ژیانو مردنو خۆشیو ناخۆشیو بوونیو هەژاری، هەمووی بە دەست ئەو خودایەیە.

(وَمَلائِكَتِه) رووكنیدووەمی ئیمان: باوەڕهێنانە بە هەبوونی فریشتەیخوا لە ئاسمانو زەمین.

پێناسە: ئەو فریشتانە چینێكن خوایگەورە لە ڕووناكی دروستی كردون، ئەتوانن بە هەموو شێوەیەك خۆیان بنوێنن، نە نێرن نە مێنن، خەو و خواردنیان نیە، لە فەرمانی خوا دەرناچن. لەو فریشتانە چواریان پلەی بەرزیان هەیە:

یەكەم: (جُبْرائِیل) وەحی ئەهێنێ بۆ پێغەمبەرانﷺ. **دووەم:** (میكائِیل) بارانو ڕزق جێبەجێ ئەكا. **سێیەم:** (عزرائِیل) گیانی گیانلەبەر وەرئەگرێ. **چوارەم:** (إسرافِیل) چاوەڕوانی دونیا تێكدان ئەكا.

جگە لەمانە: فریشتەی خوا لە بەهەشتیش هەن: گەورەكەیان ناوی (رِضْوان)ە. هەروەها دوو فریشتەیتر بە ناوی (مونكەرو نەكیر) پرسیار لە مردوو ئەكەن، (كِرامٌ كاتِبین) كردەوەی ئادەمیزاد ئەنوسن، نۆزدە فریشتەیتر كارگێڕی جەهەننەمن پێیان ئەگوترێ: (زَبانِیَّة). گەورەكەیان ناوی (مالِك)ە، جگە لەمانەش، فریشتە زۆرن هەر خودا بەخۆی ئەزانێ ژمارەیان چەندە.

(وَكُتُبِه) ڕوكنیسێیەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ بەو كتێبانەی بۆ پێغەمبەران-علیهم الصلاة والسلام- هاتون لە لای خوا، كە هەموویان فەرموودەی خودان، وەكو سوحوفی حەزرەتی (ئیبراهیم) پێغەمبەر، تەوراتی حەزرەتی(موسی) پێغەمبەر، زەبووری حەزرەتی(داود) پێغەمبەر، ئینجیلی حەزرەتی(عیسی) پێغەمبەر-علیهم الصلاة والسلام-. ئینجا قورئانیپیرۆز بۆ پێغەمبەری ئاخیر زەمان حەزرەتی(محمدالمصطفیﷺ)، بە هاتنی قورئانی پیرۆزو ئەوانیتر هەموو (نەسخ)=بێكار بون، چونكە جگە لە قورئان هەموو دەستكارییان تێدا كراوە.

(وَرُسُلِه) ڕوكنیچوارەمی ئیمان ئەمەیە: باوەڕت هەبێ بە هەموو پێغەمبەرانی خوا-علیهم الصلاة والسلام- كە ئەوانیش پیاونو ڕاستگۆو ژیرو نەترسن، هەرچی خودا بفەرمووێ بە خەڵكی ڕائەگەیەنن. ژمارەیان (١٢٤٠٠٠) سەدو بیستو چوار هەزار پێغەمبەرە-علیهم الصلاة والسلام-، هەروەكو (ابن حبان)و (حاكم) لە (أبوذر) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: پێغەمبەر پیاوێكە خوا ناردویەتی بۆ ئەوەی بەرنامەی خوا بە ئادەمیزادان ڕابگەیەنێو بە خۆیشی ڕەفتاری پێبكا، ئەمە پێی ئەگوترێ (رَسُول) هەم (نَبِیّ).

بەڵام ئەگەر فەرمانی پێنەكرابو بە خەڵكی ڕابگەیەنێ، ئەمە تەنها پێی ئەگوترێ (نَبِیّ). ئینجا لەو هەموانە (٣١٥) بە (رَسُول) ناو ئەبرێن. واتە: نێردراو، چونكە كتێبی تایبەتییان لە لای خوا بۆ هاتوەو فەرمانی ڕاگەیاندنیان پێكراوە.

وَالْيَوْمِ الآخرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِه وَشَرِّه. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ؟ قَالَ ﷺ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ

ئینجا لەوانەش پێنجیان زۆر بەڕێزن‌و بە (أُولُوالْعَزْم) ناو ئەبرێن: حەزرەتی (نوح)و (ابراهیم)و (موسی)و (عیسی)و (محمد)ﷺ وعلیهم، سەرداری هەموویان حەزرەتی (محمدالمصطفی)یەﷺ، ئەو پێغەمبەری ئاخیر زەمانە، هیچ پێغەمبەرێك لە دوای ئەو نایێ، بەڵام نابێ دەمارگیری بمانگرێ، ئەبی باوەڕمان بە هەموانیان هەبێ: کە پێغەمبەری خودانە. تەنها ئەوەندە هەیە بە یاسای ئیسلام، یاسای ئەوان لەکار کەوتوە، بەڵام ئەو شەش ڕوکنەی ئیمان هەموو پێغەمبەران وەکو یەکتری بە ئوممەتی‌خۆیان ڕاگەیاندوە، کەوابوو: ئایینی هەموویان هەر یەکە، یاسایان جیایە.

(وَالْيَوْمِ الآخِرِ) پێنجەم ڕوکنی‌ئیمان: باوەڕهێنانە بە ڕۆژی دوایی، کە لە مردنەوە دەست پێ‌ئەکا، ئینجا لە دوای مردن زیندوو ئەکرێنەوە، پاش ئەوەی ئەم دونیایە گشتی تێك ئەدرێ: بە فوو لێ‌کردنی حەزرەتی ئیسرافیل، جارێکی تریش، فوو لە (صور) ئەکاتەوەو هەموو گیانلەبەرێك زیندوو ئەبێتەوەو بەرەو گۆڕەپانی مەحشەر ئەکەونە ڕێ، ئینجا پرسیارو وەڵاممان لێ‌ئەکرێ. دەربارەی کردەوەی دونیا، ئینجا دەفتەری کردەوەمان ـ کە لە دونیا نووسراوە ـ دەماندرێتەوە، ئینجا چاکەو خراپە بە تەرازوو ئەکێشرێ: ئەگەر چاکەت گرانتر بوو ئەچیتە بەهەشت، ئەگەر خراپەت گرانتر بوو ئەچیتە جەهەننەم، ئینجا کە دادگای مەحشەر کۆتایی هات لە سەر جەهەننەم پردێك دائەندرێ: ئەبی هەموو کەس بە سەری‌دا تێپەڕێ، مرۆڤی چاك ڕزگاری ئەبێ، بەڵام مرۆڤی خراپ لەوێ ئەکەوێتە خوارەوە بۆ ناو جەهەننەم، خوا بمانپارێزێ.

(وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ) شەشەم ڕوکنی ئیمان ئەوەیە: باوەڕ بهێنی بە قەزاو قەدەر: چاکە، یان خراپە. ئەی موسوڵمان: هەرچی لەم دونیایە ڕووئەدا: لە هەبوونی‌و هەژاری‌و خۆشی‌و مردن‌و کوشتن‌و غەمناکی‌و هەموو بەسەرهاتێکی‌تر، هەمووی بە ویست‌و زانستی خوا نووسراوەو کات‌و شوێن‌و چەندایەتی‌و چۆنیەتی‌ی بۆ داندراوەو بەم جۆرە دێتە جێ. بەڵام وا تێمەگە: کە ئەوها نووسراوە بە زۆر ئەو ئیشەت پێ‌ئەکەن، بەڵکو خوا توانای چاکەو خراپەی داوەتە تۆ، بە کەیفی خۆتە، ئەگەر توانایەکەت لە چاکە بە کار بێنی، پاداشتت ئەدرێتێ، ئەگەر توانایەکەت لە خراپە بە کار بێنی سزا ئەدرێی.

ئینجا کە پێغەمبەرﷺ ئەو شەش ڕوکنانەی فەرموون (قَالَ: صَدَقْتَ) پیاوە نەناسراوەکە گوتی: ڕاست ئەکەی. (قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ) پێم بڵێ: چاکە چی‌یە؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (أَنْ تَعْبُدَ اللهَ) چاکە ئەوەیە: خوا بپەرستی (كَأَنَّكَ تَرَاهُ) وەك بە چاو ببیبینی لە کاتی‌پەرستنی‌دا (فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ) جا ئەگەر نەتتوانی وەها

فَإِنَّهُ يرَاكَ. قَالَ: فَـأَخْبِرْنِي عَـنِ السَّـاعَةِ؟ قَـالَ ﷺ: مَـا الْمَسْـئُولُ عَنْهَـا بِـأَعْلَمَ مِنَ السَّـائِلِ. قَـالَ: فَـأَخْبِرْنِي عَـنْ أَمَارَاتِهَـا؟ قَـالَ ﷺ: أَنْ تَلِـدَ الأَمَـةُ رَبَّتَهَـا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ.

بیپەرستی کە ئەتۆ خوا ئـەبینی (فَإِنَّـهُ يَـرَاكَ) وا بیپەرسـتە کـە بێگومـان خـوا ئـەتۆ ئـەبینێ. مەبەست ئەوەیە: ئەوەندە بە ترس‌و بە بێگەردی خـوا بپەرسـتی: وەك لـە بەرچـاوت بـێ، یان تەماشات بکا.

بۆ نموونە: کرێکارێـك لـە بـەردەم وەسـتایەك کـار بکـا، بێگومـان کـە وەسـتایەکەی لە بەرچاو بێ باشتر کار ئەکا، هەروەها ئەگەر لە بەر چاویشی نەبێ، بەڵام چاودێری‌ی بکا، دیسان ئیشەکەی هەر بە باشی ئەکا.

بزانـــە: پێغەمبـەر ﷺ لـە شـەوی میعـراج بـە چـاوی‌خۆی خوای‌گـەورەی دیتـوە. هـەروەها: هـەموو خـاوەن باوەڕێك لـە بەهەشـتدا بـە چـاوی‌خۆی خوای‌گـەورەی ئـەبینێ، خوای‌گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ چـەند ڕوخسـارێك لـە ڕۆژی قیامەت ئەدرەوشێنەوەو تەماشای خوای خۆیان ئەکەن.

(قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ) پێم بڵـێ: کـەینێ دونیـا وێـران ئـەبێ؟

(قَـالَ) پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی (مَـا الْمَسْئُولُ عَنْهَـا بِـأَعْلَمَ مِـنَ السَّـائِلِ) ئـەوەی پرسـیاری لێ‌ئەکرێ زاناتر نیە لەوەی پرسیار ئەکا، چونکە پێنج شتی پەنهان‌و نەزانـدراو هەنـە تـەنها خوا بە خۆی ئەیانزانێ، هـەروەك فەرموویـەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَـزِّلُ الْغَيْـثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ لەم ئایەتە پیرۆزەدا پێنج شتی پەنهان‌و نەزاندراو هەنە جگە لە خودای گـەورە کەس نایانزانێ: **یەکەم:** کاتی دونیا وێرانبـوون. **دووەم:** کـاتی هـاتنی بـارانی سودبەخش. **سێیەم:** بەسـەرهاتی کۆرپـەی نـاو منداڵدانـە. **چـوارەم:** کـەس نازانـێ بـەیانی چـی ئـەکا. **پێنجەم:** کەس نازانێ لە کوێ ئەمرێ.

(قَالَ) پیاوەکە گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا) پێم بڵێ: نیشانەکانی دونیا وێرانبوون چی‌یە؟

(قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا) یەك لە نیشـانەکان ئەوەیـە: دایـك ببێتـە خزمەتکاری کیژەکەی خۆی، واتە: ئەوەندە بێ‌ڕێزی بڵاو ئەبێتـەوە: کـچ جـوێن بـە دایکـی ئەداو فەرمانی بـە سـەردا ئـەکاو خزمـەتی‌خۆی پـێ‌ئـەکا (وَأَنْ تَـرَى الْحُفَـاةَ) نیشـانەیەکی‌تر ئەوەیە: دەبینی پێ‌خواسەکان‌و (الْعُرَاةَ) بێ‌بەرگەکان‌و (الْعَالَـةَ) هـەژارەکان‌و (رِعَـاءَ الشَّـاءِ) شوانەکان (يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَـانِ) هـەموویان شـانازی لـە سـەر یـەکتری ئەکـەن بـە بـەرزی‌و جوانی کۆشك‌و تەلارەکانیان، **مەبەست ئەوەیە:** ناکـەس بەچـەو لێنـەهاتووەکان کاروبـاری خەڵکی ئەگرنە دەست‌و پیاوماقوڵان ئەکەونە ژێر دەستی ئەوان.

ثُـمَّ انْطَلَـقَ، فَلَبِثْـتُ مَلِيًّـا، ثُـمَّ قَـالَﷺ: يَـا عُمَـرُ أَتَـدْرِي مَـنِ السَّـائِلُ؟ قُلْتُ: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَﷺ: فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ﴾ رواه مسلم.

جـا ئەوانـە تـەنها دوو نیشـانەی بچـووکی دونیـاویرانبوونن، بـەلام نیشـانەیتر زۆرن بـە تایبـەتی هـی گـەورە: وەك هـاتنی دەجـال، هاتنـەخوارەوەی عیسـی پێغەمبـەرﷺ، گەڕانەوەی رۆژ لە لای رۆژئاواوە...هتد.

(ثُمَّ انْطَلَقَ) ئینجا پیاوەکە رۆیشت (فَلَبِثْتُ مَلِيًّا) ئیمامی(عومـەر) فـەرمووی: مـاوەی سـێ شـەو مامەوە، پاش رۆیشتنی پیاوەکە (ثُمَّ قَـالَ: يَـا عُمَـرُ) ئینجـا چـوومەوە خزمـەت پێغەمبـەرﷺو فەرمووی: ئەی عومەر (أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ؟) ئایا ئەزانی ئەوە کێ بوو پرسیاری لێکردم؟ (قُلْتُ) منیش گوتم (اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَـمُ) خـواو پێغەمبـەری خـواﷺ زانـاترنو ئـەزانن، مـن نـازانم (قَـالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ) ئـەوە (جوبرائیـل) بـوو، کـە فریشـتەیەکی خوایـە (أَتَـاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ) هاتبو فێری ئایینیپیرۆزی ئیسلامتان بکا، تا بزانن چۆن پرسیاری ئایینی بکـەن (رواه مسلم) ئەم حەدیسە ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

جا بزانە: (٢٤٠٠٠) بیستوچوار هەزار جار حەزرەتی (جوبرائیل) هاتوتە لای پێغەمبەرﷺ.

هەروەها: لەو حەدیسەدا بۆمـان دەرئەکـەوێ: کـە پرسـیاری ئـایینی پێویستە لـە سـەر پیـاوی نەزان، هەروەها: سەحابەی پێغەمبـەرﷺ حـەزرەتی جوبرائیلیـان لـە سـەر شـێوەی ئـادەمیزاد بینیوە، چونکە لە سەر شێوەی فریشتەیی جگە لە پێغەمبەرﷺ هیچ کەس ناتوانێ ببینێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ): پـێی ئـەگوترێ ووشـەی یەکخواپـەرستی (كَلِمَـةُ التَّوْحِيـدْ) چـونکە واتـەی (لاَإِلَهَ): هیچ پـەروەردگارێکو هیچ پـەرستراوێکو هیچ دادوەرێك نیە (إِلاَّاللهُ): تـەنها زاتـی (اَللهُ) نەبێ، واتە: هاوبەشی نیە.

٢- (مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللهِ): ووشەی دانهێنانە بە پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی (مُحَمَّدﷺ)، واتـە: باوەڕکردن بە هەر شتێکی ئەو لە لای خوداوە بە ئێمەی ڕاگەیاندوە.

٣- (أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ): باوەڕت هەبێ بە هەبوونی خوا: بە (رُبُوبِيَّة)=پەروەردگاریەتی خوا، بـە (أُلُوهِيَّة)=خوایەتی خـوا، واتـە: هـەر ئـەو خودایە (مَعْبُـود)=پەرستراوە، هـەر ئـەو خوایـە (حـاكِمُ)=دادوەرە، کەسـیتر مـاف پەرسـتنو دادڕەوایـی نیـە، خـوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ للهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَـيِّمُ﴾، واتـە: دادڕەوایـی=(حاكِمِيَّـة) تـەنها مـافی (اَللهُ)یـە، فـەرمانی داوە: جگـە لـە خـۆی هـیچ کەسـیتر نەپەرسـتنو بە دادوەر=(حاکم)ی دانەنێن، ئەم بیروباوەڕە ئایینی ڕاستەقینەیە.

٤- (مَاالْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِـنَ السَّـائِلِ): بەلگەیـە: کەفالچیو هەوالگۆیـەکانی پـەنهانی گشتیان درۆزنـن، پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ أَتَى عَرَّافاً أَوْ كاهِناً فَصَدَّقَهُ بِما يَقُولُ فَقَـدْ

(اَلْحَديثُ الثّالث: في أَرْكان الإسْلاَم)

﴿عَنْ أبيعبدالرّحمن عبدالله بن عُمَرَ بن الْخَطَّاب رضي الله عنهما، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُـولَ اللهﷺ يَقُولُ: بُنِيَ الإسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَـهَادَةِ أنْ لاَّإِلَـهَ إلاَّالله وَأَنَّ مُحَمَّـدًا رَّسُـولُ الله، وَإقَامِ الصَّلاَة،

كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّـدٍﷺ﴾ رواهُ أحمد، واتـه: هەركەسێك بچێتە لای فاڵچیەك، یان هەواڵگۆیەکی پەنهانی، باوەڕیشی پێکرد، بە ڕاستی ئـەوە کوفری کرد بـەو قورئانـەی بـۆ پێغەمبەرﷺ هاتۆتە خوارەوە.

٥- (يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ): پێغەمبەرﷺ هەر کاتێك مامۆستای بۆ شوێنێك ناردبان بۆ بانگەوازی ئیسلامو شەرع فێرکردن، پێی ئەفەرمون: ﴿يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّـرُوا، وَبَشِّـرُوا وَلاَ تُنَفِّـرُوا﴾ رواه الشيخان، لە ئاییندا ڕێگەی سووکترو ئاسان بگرنەبەر-بە مەرجێ لە سنوور دەرنەچـێ- ڕێگای سەخت مەگرنە بەر، موژدە بدەنە خەڵك بە بەختەوەری دونیاو قیامەت، ئەم خەڵکە لە ئایین دوور مەخەنەوەو توندو تیژی بە کار مەهێنن.

﴿حەدیسی سێیەم: پێنج ڕوکنەکانی ئیسلام (بناغە)﴾

(عَنْ أبِيعبدالرّحمن عبدالله بن عُمَرَ بنِ الْخَطَّاب رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (عبدالله)ی کوڕی ئیمامی (عومەر) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو -یەکێکە لـەو چوار (عبدالله)یانـە، کـە پێیـان ئـەگوترا: (اَلْعَبادِلَةُالأَرْبَعَة). **دووەمیـان:** (عبـدالله)ی کوڕی (عـەباس). **سێیەم:** (عبـدالله)ی کوڕی (زوبەیر). **چوارەم:** (عبدالله)ی کـوڕی (عـەمر)ی کـوڕی (عـاص)، خوا لێیان ڕازی بێ.- لـە (مَكَّة) لە دایك بوو، لەگەڵ باوکیدا کۆچی کرد بۆ (مەدینـە)، مـاوەی شەسـت سـاڵ فتـوای داوە، (١٦٣٠) حەدیسـی گێڕاونـەوە، لـە تەمـەنی (٨٦) سـاڵیدا لـە (مَكَّـة) سـاڵی (٧٣)یکۆچی، وەفاتی کردوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهﷺ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو (يَقُولُ: بُنِيَ الإسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ) ئەیفەرموو: ئایینی ئیسلام دامەزراوە لە سەر پێنج بناغە، پێیان ئەگوترێ: ڕوکن.

یەکەمیان: (شَهَادَةِ أنْ لاَإِلَهَ إلاَّالله وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ الله) شادە هێنانە بەو جۆرەی گوتمـان لـە حەدیسی (٢)مدا، ئەم شادەیە پێویستە کافر بیلێ کە موسوڵمان ئەبێو ئەگەر موسـوڵمانیش کافر بوو: ئەبێ دووبارە شادە بێنێ بۆ ئەوەی ئیسلام ببێتەوە.

دووەم: (وَإقَامِ الصَّلاَة) نوێژکردنە، چونکە نوێژی تەواو لە کردەوەی خراپ قەدەغـەی ئـەکا، کەوابوو: مەرجە نوێژەکە: بە دەستنوێژ بێ، جلو بەرگو شوێنی نوێژت پـاك بـێ، ڕووت لـە قیبلە بێ، بێجموجوڵو پێکەنین بەو گفتوگۆ مەکە، فاتیحـەو تـەحیات بـە پـوختیو ڕەوانـی بخوێنەو، سوجدەو ڕکوعت تەواو بێ، ئەگەر ئەوها نەبێ نوێژەکەت دروست نیە.

وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رواهُ الْبخارى ومُسْلِم.

سێیەم: (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ) زەكات دانە، چونكە بە زەكات دان ئاشتی لە ناو كۆمەڵدا جێگیر ئەبێ، كەوابوو: زەكات بدە بە هەژارو قەرزدارو موجاهیدانی ڕێگای خوداو چەند كەسێكی تر كە لە شەریعەتیئیسلام باسیان كراوە، ئەگەر تا ئێستا زەكاتت نەداوە، ئەبی پەشیمان ببیتەوە لەو تاوانەو زەكاتەكەت هەموو بدەیەوە، چونكە مافی فەقیرە.

چوارەم: (وَحَجِّ البَيْتِ) حەج كردنە، ئەمەیان ڕوكنی پێنجەمە، بەڵام لەم ڕیوایەتەدا كراوە بە چوارەم، جا ئەبی حەج كردنت بە ماڵی حەڵاڵ بێ، تەنها بەنیازی خودا بچیتە حەج، ئەبی چوونە ماڵیخودا ببێتە هۆی پەشیمانبوونەوەت لە تاوانەكانت، جا كە لە حەج كردن ئەگەڕێیەوە، وەك منداڵی ساوا بێگوناهی، كەوابوو: دیسان باری خۆت گران مەكە بە گوناه كردن.

پێنجەم: (وَصَوْمِ رَمَضَانَ) بەڕۆژووبوونی مانگیڕەمەزانە، ڕۆژووگرتن لە نەخۆشی دوورت ئەخاتەوە، پاداشی زۆرت لە لای خوا بۆ دابین ئەكا، جگە لەمەش كە خۆت برسی بوی، بەزەییت بە هەژارو لێقەوماواندا دێتو ئەزانی هەبوونی چەند خۆشەو نەبوونی چەند ناخۆشە (رواهُ البخارى ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (شَهَادَةِ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ): هەر كەسێك بە زوبان ئەم شادەیە بێنێو هاوبەش بۆ خوا دانەنێ، نە بە زوبان، نە بە كردەوە كوفر نەكا، ئەوە بە موسوڵمان دائەندرێ، هەروەها ئەگەر شادەی نەهێنا، بەڵام لە نەژادی ئەودا: باوكێكیموسوڵمان، یان دایكێكیموسوڵمان هەبوو، ئەویش بە موسوڵمان دائەندرێ. بڕوانە (شرح مسلم للنواوى).

٢- (وَإِقَامِ الصَّلاَةِ): نوێژ لە شەوی (میعراج) واجب كراوە، ڕوكنیدووەمی ئیسلامە، كەوابوو: هەركەسێك نوێژێك، یان زیاتر لە نوێژێكی نەكرد، واجبە قەزای بكاتەوە، هیچ جیاوازی نیە، ئەم نوێژەی بە قەسدیو تەمبەڵی نەكردبێ، یان بە هۆی نوستن، یان بە هۆی خەریكبوون بە كارێكیتر نەیكردبێ ﴿عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه: أَنَّهُ شُغِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ يَوْمَ الأَحْـزاب، ثُـمَّ صَلاَّها بَيْنَ الْعِشائَيْنِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە جەنگی (خندق) ماوەیان نەدایێ نوێژی عەسر بكا، ئینجا لە نێوان مەغریبو عیشادا نوێژەكەی كرد.

٣- (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ): زەكات ڕوكنیسێیەمی ئیسلامە لە ساڵی (٢)ی كۆچی واجب كراوە، كەوابوو: ئەگەر كەسێك زەكاتی لە سەر واجب بوو و نەیدا، ئەبی تۆبە بكاو زەكاتەكەش هەر بدا، جا ئەگەر هاتو نەیداو مرد، واجبە میراتگرەكان پێش دابەشكردنی میرات زەكاتەكە دەربكەن وەك قەرزەكانیتری ئادەمیزاد، ئەگینا: میراتەكەیان لێحەرامە،

(اَلْحَدِيثُ الرّابع: فِي مَراحِل خَلْق الإنْسان)

﴿ عَنْ أَبِي عَبْدالرَّحْمَن عَبْدالله بن مَسْعُودﷺ قالَ: حَدَّثَنا رَسُولُ اللهِﷺ وَهُــوَ الصَّــادِقُ الْمَصْدُوقُ: إنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا–نُطْفَةً–، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْل ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْل ذَلِكَ،

هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿دَيْنُ الله أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى﴾ رواهُ الشيخان، واتـە: قـەرزی خوا لەپێشترە کە بدرێتەوە.

٤– (وَصَوْمِ رَمَضَانَ): ڕۆژووی ڕەمەزان لە ساڵی (٢)ی کۆچیدا واجب کراوە، ڕوکنی چوارەمی ئیسلامە کەوابوو: هەرکەسێك ڕۆژووی نەگرتبو، ئەبی قەزایان بکاتەوە، ئەگەر قەزای نەکردەوەو مـرد، دروسـتە خزمێکیخـۆی، یـان کەسـێکیتر بـە ئیزنیخزمەکـەی بـۆی قـەزا بکاتـەوە، پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيامٌ، صامَ عَنْهُ وَلِيُّــهُ﴾ رواهُ الشيخان، هەرکەسێك ڕۆژووی لە سەر بوو‌و مرد، با خزمەکەی لە جیاتی وی بە ڕۆژوو بێ.

٥– (وَحَجِّ الْبَيْتِ): حەج پێنجەمین ڕوکنی ئیسلامە، لە ساڵی (٦)ی کۆچیدا واجـب کـراوە، کەوابوو: هەرکەسێك حەجی لە سەر بوو و نەیکردو مرد، واجبـە لـە میراتەکـەی حـەجی بـۆ بکرێ، پێغەمبەرﷺ بە پیـاوێکی فـەرموو: ﴿أُحْجُجْ عَنْ أَبِيــكَ﴾ رواهُ النسائي، لـەجیاتی باوکە مردووەکەت حەج بکە.

﴿ حەدیسی چوارەم: قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزاد ﴾

(عَنْ أَبِيعَبْدالرَّحْمَن عَبْدالله بن مَسْعُودﷺ) گێردراوەتەوە لە (عبدالله)ی کوڕی مەسـعود، خـوا لێی ڕازی بێ، ئەم (عبدالله)یەش سەحابەیە، شەشەمین کـەس بـوو کـە لـە (مەککـە)ی پـیرۆز موسوڵمان بووە، کۆچی کرد بۆ مەدینە، هەر لەوێ لە سـاڵی (٣٢)ی کۆچـی وەفـاتی کـردوە، تەمەنی لە شەست ساڵ زیاتر بوو، لە لای پێغەمبەرﷺ، زۆر خۆشەویست بـوو، لـە خزمـەتیا ئەڕۆیشت‌و لە کاتیدانیشتنیا کەوشەکانی بۆ هەڵئەگرتن، (٨٤٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) عبدالله ی کوڕی مەسعود ئەفەرموێ: (حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ بـۆ ئێمـەی فەرموو (وَهُوَ الصَّادِقُ) پێغەمبەرﷺ ڕاسـتگۆیە لـە فـەرموودەکانیخۆی، هـەم (الْمَصْدُوقُ) باوەڕ پێکراوە لەو فەرموودانەی لە لای خوا بۆی دێن:

(إنَّ أَحَدَكُمْ) هەر یەکێك لە ئێوە (يُجْمَعُ خَلْقُهُ) خوا دروستی ئەکاو کۆی ئەکاتەوە (فِي بَطْنِ أُمِّهِ) لە ناو زگی دایکیخۆیدا (أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَـةً) بـە مـاوەی چـل ڕۆژ –کـە کرمـی ئـاوی پیاوەکە تێکەڵ بە هێلکۆکەی ئافرەت ئەبێ– بە شێوەی (مَنِي) ئەمێنێتەوە.

(ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتـە پارچـە خـوێنێکی مـەیی بـۆ مـاوەی چـل ڕۆژیتـر (ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتە پارچە گۆشتێك بۆ ماوەی چل ڕۆژیتر.

ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: يَكْتُبُ رِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، فَوَاللهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ، إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا ﴾

(ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ) ئینجا خوا فریشتەیەکی تایبەتی ئەنێرێ بۆ منداڵدانە (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ) گیان دێنێتە بەر کۆرپەکە.

بزانە: لە دوای چلو دوو ڕۆژ نەخشی ئاشکرای منداڵ دەست پێئەکرێو لە دوای (١٢٠) ڕۆژ گیانی دێتە بەر و نەخشی تەواو ئەبێ.

(وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ) هەر لەم کاتەش خوای گەورە فەرمان ئەداتە فریشتەکە بە نووسینی چوار ووشە لە نێوچاوانی کۆرپەکە:

یەکەم: (يَكْتُبُ رِزْقَهُ) کەمو زۆری ڕزقی چەندەو چۆنە؟ **دووەم:** (وَأَجَلَهُ) تەمەنی چەندە؟. **سێیەم:** (وَعَمَلَهُ) کردەوەی باشە، یان خراپە؟. **چوارەم:** (وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ) ئایا لە ڕۆژی دواییدا بەدبەختە یان بەختەوەرە.

﴿**ئاگاداری**﴾ دەرمان خواردن بۆ فڕێدانی کۆرپەی ناو زگ لە دوای چلو دوو ڕۆژ حەرامە، بەڵام ئەگەر نەخشی تەواو بوو، یان گەیشتە سەدو بیست ڕۆژ، ئەوە زیاتر حەرامەو ئەبێتە کوشتنی بە ناهەقو ئەبی تۆڵەی بداو کەففارەتیش بدا، واتە: کۆیلەیەک ئازاد بکا، ئەگەر نەبو: ئەبی دوو مانگ لە سەر یەکدا بە ڕۆژوو بێ. هەروەها: دەرمان خواردن بۆ نەبوونی منداڵ بە یەکجاری حەرامە، بەڵام بۆ ماوەیەک بە پێی پێویستی دروستە.

(فَوَاللهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: سوێندم بە خودای تاکو تەنیا (إِنَّ أَحَدَكُمْ) هی وا هەیە لە ئێوە (لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) کارو ڕەفتاری وەک کردەوەی دانیشتووانی بەهەشت وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە بەهەشت نزیک ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو بەهەشت (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەکەی ناو زگی دایکی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) لە دواییدا دەست ئەکا بە کارو ڕەفتاری دۆزەخیانە (فَيَدْخُلُهَا) ئەچێتە ناو ئاگری دۆزەخ. کەوابوو: بە زۆری خواپەرستی خۆت لە خۆ بایی مەبە.

(وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) هی واش هەیە: کردەوەی وەک دانیشتووانی دۆزەخ وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە ئاگر نزیک ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو دۆزەخ (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەکەی ناو زگیدایکی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) لە دواییدا دەست بە کردەوەی بەهەشتیانە دەکا (فَيَدْخُلُهَا)

ئەچێتە بەهەشت (رواهُ البخارى ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە، بەڵام لەم دووانەدا وشەی (نُطْفَة) نیە، بەڵکو لە ڕیوایەتی (أبوعوانة)دا هەیە.

جا وا دیارە: هی وەهاش هەیە لە یەکەم ڕۆژدا تا مردنی هەر کردەوەی بەهەشتیانە ئەکاو بە پێچەوانەش هەیە، لە بەر ئەوە هەندێ لە زانایان ئەفەرموون: بەدبەختیو دوارۆژی خراپ بۆ کەسێکە: بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی خراپ، ئەگەر کەسێك بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی باشو بەردەوام نەبێ لە سەر خراپە، ئەمە دوارۆژی باش ئەبێ.

بە هەر جۆرێك: قەزاو قەدەر نهێنیەکی تایبەتە بە خوا، پەردەی لە سەر ئەو نهێنیە لانەداوە بۆ هیچ کەس، کەوابوو: باوەڕی پێ بهێنەو زیاتر لێی مەکۆڵەوە، چونکە شەیتان پێت ئەڵێ: ئەگەر چارەنووسی تۆ بۆ بەهەشت، یان جەهەننەم بێ، ماندووبوونت بۆ چیە؟ خوا بپەرستی، یان نەیپەرستی هەر دەچیتە ئەو شوێنەی بۆت دانراوە. بەڵام پێویستە تۆ زۆر هۆشیار بیو بە قسەی شەیتان فریو نەخۆی، هەردەم کردەوەی چاکە بکە، ئەگەر تا ئێستا خراپەت کردوە پەشیمان ببەوەو دەست بە چاکە بکە.

پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿**هەموو کەس شوێنی بۆ داندراوە لە بەهەشت، یان لە جەهەننەم**). پیاوێك پرسی–یا رَسُولَ اللهﷺ– کەوابوو: بۆ پاڵ نەدەینەوەو واز نەهێنین؟ لە وەڵامدا فەرمووی: (**ئێوە دەست بە کار بن، هەرکەسە ئەو ڕێگایەی بۆ ئاسان ئەکرێ کە بۆی دروست کراوە)**﴾.

ئینجا بزانە: بۆ ئەوەی زیاتر دڵنیا ببی: کە چاکەو خراپە دراوەتە دەست مرۆڤ، ئەم حەدیسە ئەخەینە بەرچاوت: ﴿عَنْ عياضرضي الله عنه: قالَ النَّبيﷺ فيما يَرْويه عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: إِنِّي خَلَقْتُ عِبادِي حُنَفاءَ كُلَّهُم، وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمُ الشَّياطِينُ فَاجْتالَتْهُم عَنْ دِينِهِمْ﴾ رَواهُ مُسْلِم، واتە: خوای گەورە ئەفەرموێ: من بەندەکانی خۆم لە سەر دڵێکی پاكو ئیسلام وەرگر دروست کردون، گومڕایان هاتنە لایانو لە ئایین لایاندان، واتە: بە هۆی شوێنکەوتنی ئەوان گومڕا بون.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١– (يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا): **بزانە:** ئەم حەدیسە باسی قۆناغەکانی گۆڕانی کۆرپەی ناو زگ دەکا، چونکە دروستکردنی کۆرپە، هەر لە چل ڕۆژەکەی یەکەمدا تەواو ئەبێ، بەم شێوەیە:

هەر کاتێك ئاوی پیاو چووە ناو مندالْدانەی ئافرەت، بە لای کەمی پێویستی بە شەش سەعات هەیە تا کرمی ناو ئاویپیاوەکە تێکەڵی هێلکۆکەیئافرەتەکە ئەبێ، ئینجا کە تێکەڵ بوو، لە دوای حەفت ڕۆژ دروستکردنی دەست پێئەکرێو دەرئەکەوێ ئافرەتەکە

ئاوسه، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى إِذَا أَرادَ خَلْقَ عَبْدٍ فَجامَعَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ طَارَ ماؤُهُ فِي كُلِّ عِرْقٍ وَعُضْوٍ مِنْهَا، فَإِذَا كَانَ الْيَوْمُ السَّابِعُ جَمَعَهُ اللهُ تَعالَى، ثُمَّ أَحْضَرَهُ كُلَّ عِرْقٍ لَهُ دُونَ آدَمَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَهُ﴾ رواه الطبراني وابن منده، هەر کاتێک خوای گەورە ویستی بەندەیەك دروست بکا، پیاوەکەش لەگەڵ ئافرەتەکەدا جیماعی کرد، تامی ئاوی پیاوەکە ئەپرژێتە گشت دەمارو ئەندامەکانی ئافرەتەکە، ئینجا لە ڕۆژی حەفتەمدا خوای گەورە کۆی ئەکاتەوەو گشت دەمارەکانی بۆ ئامادە ئەکا: لە نێوان خۆیو باب ئادەم، لە هەر وێنەیەکدا خوا حەز بکا دروستی دەکا.

واتە: لە ڕۆژی حەفتەمدا-لەو دەمارانە- دەمارێك بۆ خۆی ڕایئەکێشێو شێوەی خاوەنیدەمارەکە وەرئەگرێو وێیدەچێ.

ئینجا بەرە بەرە ئەم دەمارە پەنهانانە خوێنی ئافرەتەکە هەڵئەمژن، تا لە ڕۆژی پانزەمدا ئەبێتە خوێن، ئینجا لە دوای نۆ ڕۆژیتر ئەبێتە گۆشتو نەخشی پەنهانی دڵو ئەندامەکانیتری دەست پێئەکا، ئینجا بە تەواوبوونی چلو دوو شەو نەخشی ئاشکرای ئەندامەکانی دەست پێئەکرێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللهُ إِلَيْهَا مَلَكاً فَصَوَّرَهَا: وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا﴾ رواهُ مُسْلِم، هەر کاتێك چلو دوو شەو بە سەر تۆوی پیاودا ڕۆیشت لە ناو منداڵدانەدا، خوای گەورە فریشتەیەکی بۆ ئەنێرێ نەخشی ئەکا: گوێو چاو و پێستەو گۆشتو ئێسقانی دروست ئەکا.

ئینجا بزانە: لەم سێ قۆناغەدا: کۆرپە ژیانی هەیە، بەڵام تا (١٢٠) ڕۆژ تەواو نەبێ: گیانی نایەتە ناو لاشەکەیو ناجوڵێ، ئینجا پێویستە: کۆرپە لە ناو زگیدایکیدا بە لای کەمی شەش مانگ تەواو بکا، ئینجا بێتە دەرەوە، تاکو بژێ.

دەربارەی ئەم قۆناغانە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلاَثٍ﴾ خوای گەورە دروستتان ئەکا لە ناو زگی دایکتاندا، قۆناغ بە قۆناغ لە ناو سێ تاریکیدا، واتە: تاریکی پەردەیزگ، پەردەیمنداڵدانە، پەردەی پزدان=وڵاش -کە بە دوای منداڵبووندا دێتە دەرەوە-﴿فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

٢- (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ): **بزانە:** منداڵی لەبارچوو، ئەگەر لە کاتی هاتنە دەرەوە گیانی تێدا بوو، واجبە بشۆرێو کفن بکرێو نوێژی مردووی لە سەر بکرێو بنێژرێ، بەڵام ئەگەر گیانی تێدا نەبو، واتە: بە مردوویی هاتە دەرەوە، ئەوە تەنها نوێژی لە سەر ناکرێ، سێیەکانیتر واجبن، هەروەها ئەگەر پارچە خوێن بوو، یان پارچە گۆشت بوو، بەڵام نەخشی ئاشکرای دیار نەبو: سوننەتە لە ناو پەڕۆیەکدا بپێچرێو ژێر خاك بکرێ.

جا بزانە: ئەگەر منداڵ بە زیندوویی نەیەتە دەرەوە: نە میرات ئەگرێ، نەمیراتی لێئەگیرێ.

(اَلْحَدِيثُ الْخامس: فِي تَرْكِ الْبِدْعَة)

﴿ عَنْ أُمِّ الْمُـؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْـدِاللهِ عَائِشَـةَ رضي الله عنها، قَالَـتْ: قَـالَ رَسُـولُ اللهِﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَـا هَـذَا مَـا لَـيْسَ مِنْـهُ فَهُـوَ رَدٌّ ﴾ رواهُ البخـاري ومُسْـلِم، وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِم: ﴿ مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ ﴾.

﴿ حەدیسی پێنجەم: نەكردنی بیدعە ﴾

(عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِاللهِ عَائِشَـةَ رضي الله عنها) گێڕدراوەتـەوە لـە دایكیئیمانـداران كـە نـاوی (عائشە)یە، كیژی حەزرەتی (ئەبوبەكر)ی صدیق بـوو -خـوا لێیـان ڕازی بـێ- بۆیـێ پـێی ئەگوترێ: دایكیئیمانداران. چونكە خێزانی پێغەمبەرﷺ بوو، لە (مەككە) لـە دایك بـووە، هەر لەوێ لە تەمەنی شەش ساڵیدا باوكی لە پێغەمبـەریﷺ مـارە كردوە، ئینجـا كۆچـی كـردوە بـۆ (مەدینـە)، لـە سـاڵی دووی كۆچـی كـە تەمـەنی بـووە نـۆ سـاڵ گواسـتراوە بـۆ پێغەمبەرﷺ، هیچ منداڵی نـەبوە، لـە دوای پێغەمبـەرﷺ چـل سـاڵ ژیـاوە، لـە (مەدینـە) كۆچی دوایی كردوە، (١٢١٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَـتْ: قَـالَ رَسُـولُ اللهِﷺ) ئەفـەرموێ: پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی (مَـنْ أَحْـدَثَ) هەركەسـێك لەخۆیەوە زیادەیەك پەیدا بكا (فِي أَمْرِنَا هَذَا) لە كاروباری ئێمـە: كـە ئاییـنیئیسـلامە (مَـا لَـيْسَ مِنْهُ) ئەو شتە زیادە بەڵگەی وەهای نەبێ، كە پەیوەندی بە ئایینەوە هەبێ (فَهُوَ رَدٌّ) ئـەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا، هەم سزاش ئەدرێ، كەوابوو: هەر شتێكیئایینی كـە دەكـرێ: بە فەرمانی خواو پێغەمبـەرﷺ نـەبێو لـە سـەر بناغـەی قورئـانو حـەدیس نـەبێ، ئـەوە خـوا وەریناگرێ (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

(وَفِي رِوايَةٍ لِمُسْلِم) لە ڕێگەیەكیتری (موسلیم) بەم جۆرەیە: فەرموویـەتی (مَـنْ عَمِـلَ عَمَـلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ) هەركەسێك كردەوەیەكیئایینی بكا كـە بـە فـەرمانی ئێمـە نـەبێ، ئەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا.

بۆ نموونە: ئەگەر لە كاتێكیتایبەتیدا نوێژێك بكەی كە لە شەرعدا نەبێ، یان هـەر جـۆرە خـوا پەرسـتیەكیتر بكـەی لـە شـەرعدا نـەبێ، یـان شـێوەی خواپەرسـتی بگـۆڕی بـۆ شێوەیەكیتر، یان كەمی بكەی، یان زیادی بكەی، ئەوە هیچیت لێوەرنـاگیرێو لـە لایخـوا بە تاوانبار دائەندرێی، بەڵام ئەو شتە زیادەیە لە ئاییندا: ئەگەر بە ڕێگەیەكیشەرعی بـوو: ئەمە باشەو خوا وەریئەگرێ، هـەروەك لـە حەدیسـی (٢٨)دا باسـی ئەكـەین -إن شاء الله- كـە ڕوونكەرەوەی ئەم حەدیسەیە.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ ئێمەی ئاگادار كردۆتەوە كە بە هۆی كام ڕێبـاز تووشـی گـومڕایی ئەبینو لە ئایینیئیسلام دوور ئەكەوینەوە، بـەم فـەرمووده شـیرینە: ﴿عَـنْ أَبِي سَـعِيدٍ رضي الله عنه:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَتَتَّبِعُنَّ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ لَاتَّبَعْتُمُوهُمْ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ آلْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: فَمَنْ؟﴾ رواهُ الشيخان، واته: ئێوه به شوێن ڕەوشتی ئەوانەی پێشە خۆتان ئەکەون‌و ڕێبازی ئەوان ئەگرنە بەر، بست بە بست‌و گەز بە گەز، ئەگەر ئەوان بچنە ناو کونی سوسه مار، ئێوەش بە شوێنیاندا ئەچن، گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا، مەبەستت ئەوەیە: کە ئێمە شوێن جولەکەو دیانەکان=فەلە ئەکەوین؟ فەرمووی: ئەدی کەسی‌تر هەیە؟ واتە: مەبەستم ئەوانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا، مَا لَيْسَ مِنْهُ): ئیمامی(الشافعی)ﷺ ئەفەرموێ: (**مَا أُحْدِثَ وَخَالَفَ كِتَاباً أَوْ سُنَّةً أَوْ إِجْمَاعاً أَوْ أَثَراً، فَهُوَ الْبِدْعَةُ الضَّالَّةُ، وَمَا أُحْدِثَ مِنَ الْخَيْرِ وَلَمْ يُخَالِفْ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَهُوَ الْبِدْعَةُ الْمَحْمُودَةُ**)، هەر شتێك لە ئاییندا پەیدا بکرێ‌و دژایەتی‌ی لەگەڵ قورئان، یان حەدیس، یان ئیجماع، یان فەرموودەیەکی سەحابەکان هەبێ، ئەوە (بدعة)ی گومڕا (قَبِيحَة)یە، وە هەر کارێکی چاکە پەیدا بکرێ‌و دژایەتی لەگەڵ ئەم چوارانە نەبێ، ئەوە (بدعة)ی باشە (حَسَنَة)یە.

هەروەها ئیمامی (النواوی)ش لە (تهذیب الأسماء واللغاة)دا ئەفەرموێ: (الْبِدْعَةُ الْحَسَنَةُ) هەیە، (الْبِدْعَةُ الْقَبِيحَةُ)ش هەیە. واتە: هەر شتێك لە دوای چەرخی پێغەمبەرﷺو سەحابە پەیدا بکرێ، یەکێکە لەم دوو (بدعة) یە.

٢- (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا): مەبەست فەرمانی خواو پێغەمبەرەﷺ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍﷺ، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ﴾ رواهُ مُسْلِم، باشترین فەرموودە: قورئانی پیرۆزە، باشترین ڕێگە: ڕێبازی پێغەمبەرەﷺ، خراپترین کار: پەیداکراوەکانن لە ئایین، گشت کارێکی‌پەیداکراو بیدعەیە، گشت بیدعەیەکیش گومڕابوونە. کەوابوو: مەبەست بە (بدعة) ئەوەیە: لە سەردەمی پێغەمبەرﷺو سەحابەکانی‌دا نەبوبێ.

٣- (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) بە ڕستەی (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا) ئەبەسترێتەوە، تاکو بتوانین بڵێین: چاپکردنی قورئان هەرچەند (بدعة)یە-چونکە تازە پەیدا کراوە- بەڵام (بدْعَة حسنَة)یە چونکە کارێکی چاکەو ئەچێتە ژێر فەرمانی پێغەمبەرﷺ کە ئەفەرموێ: ﴿بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً﴾ رواهُ البخاري، لە جیاتی من بگەیننە ئوممەتم هەرچەند یەك ئایەتیش بێ.

کەوابوو: بە گوێرەی فەرموودەی ئیمامی(الشافعیﷺ) ڕستەی (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) تەنها ئەو جۆرە کردەوانە ئەگرێتەوە: کە هیچ سەرچاوەیەکی نەبێ لەم چوار سەرچاوانەی

باسی کردون: وەکو جگەرە کێشان، ڕیش تاشین، ڕەنگکردنی مزگەوتەکان، گومبەت دروستکردن لە سەر گۆڕەکان...هتد، ئەمانە گشتی (بِدْعَة قَبِيحَة)نەو زۆر زۆر جیاوازن لەگەڵ چاپکردنی قورئان؟!.

﴿ حەدیسی شەشەم: حەرامو حەڵاڵو خۆپاراستن لە حەرام ﴾

(عَنِ أَبِيعبدِالله النُّعْمَانِ بن بَشِيرٍ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (نوعمان)ی کوڕی (بەشیر)خوا لێیان ڕازی بێ.خۆیو باوکی سەحابەنە، لە ساڵی(٢)یكۆچی-یەکەم منداڵی(أَنْصاري) بوو کە لە دوای هاتنیپێغەمبەرﷺ بۆ مەدینە-لە دایك بووە، تەمەنی (٨) ساڵان بوو کە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد، (١١٤) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە ساڵی (٦٤)یكۆچی وەفاتی کردوە.
(قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) ئەفەرموێ: گوێم لە پێغەمبەر بوو.

بزانە: لە کاتی منداڵیدا ئەم فەرموودەی گوێ لێبووە، کەوابوو: پێویستە منداڵان دەرسی فەرموودەی پێغەمبەریان پێبگوترێ (يَقُولُ) پێغەمبەرﷺ ئەیفەرموو: (إِنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ) حەڵاڵ ئاشکرایە: هەرچی خواو پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەڵاڵە. یان بێدەنگیان لێکردبێ، ئەوە حەڵاڵە (وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ) هەروەها حەرام ئاشکرایە: هەرچی خواو پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەرامە. ئەوە حەرامە.

بزانە: یەکدەنگی سەحابەی پێغەمبەرﷺ، یان زانایانی ئایینیئیسلام لە سەر حەڵاڵی، یان حەرامی شتێك، وەك فەرموودەی خواو پێغەمبەرﷺ ڕەفتاری پێئەکرێ، ئەم جۆرە یەکدەنگییە پێی ئەگوترێ (إِجْماع)، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: خوای گەورە زانایانی ئوممەتم بە تێکڕایی لە سەر هیچ گومڕابوونێك کۆناکاتەوە.

(وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ) وە لە نێوان حەڵاڵو حەرامدا چەند شتێکی وێکچوویی هەنە: وەك حەرام وایە، وەك حەڵاڵ وایە (لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاس) ئەم جۆرە شتانە زۆر کەس نایانزانێ، چونکە لایەنی حەرامییان ئاشکرا نیە، لایەنی حەڵاڵیشیان ئاشکرا نیە؟ لە بەر ئەوەی دوو فەرموودەی دژ بە یەك لەو بابەتە هەیەو لێیان تێناگا دژایەتی لاببا، یان زانایان بە دوو جۆری دژ بە یەکتر ئەو فەرموودانەیان ڕوون کردۆتەوە، یان دوو جۆرە (فتوا)ی دژ بە یەکتر دراوە: یەکێکیان ئەڵێ حەرامە. یەکێکیان ئەڵێ: حەڵاڵە. جا لە بەر ئەمە پێ ئەچێ حەڵاڵ بێو پێش ئەچێ حەرام بێ، کەوابوو: ئەبێتە شبوهات.

فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ، أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، أَلاَ وَإِنَّ حِمَى اللهِ مَحَارِمُهُ، أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم.

(فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ) جا هەرکەسێك واز لە شوبوهات بێنێو خۆی بپارێزێ لەو شتەی گومانی حەرامی تێدا هەیە (فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ) بە ڕاستی ئەو کەسە پاکانەی بۆ ئایینی خۆی کرد (وَعِرْضِهِ) هەروەها پاکانەی بۆ ئابرووی خۆی کرد.

کەوابوو: ئەی موسوڵمان، ئەگەر دوو دڵ بووی لە شتێکا: ئایا حەرامە، یان حەڵاڵە، وەك خواردنو کڕینی ماڵی کەسێك کە ماڵی حەرامی هەیە، ئەوە هەرچەند خواردنو کڕینی دروستە، بەڵام ئەتۆ وازی لێبێنەو ماڵەکە مەکڕەو مەیخۆ، بەم وازهێنانە ئایینەکەت ئەپارێزیو ئابڕووەکەشت ئەپارێزیو کەس بە خراپە باست ناکا.

(وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ) هەرکەسێك بکەوێتە ناو شوبوهاتو بلێ: چونکە بە ئاشکرایی حەرام نیە وازی لێناهێنم (وَقَعَ فِي الْحَرَامِ) ئەو کەسە نزیکە بکەوێتە ناو حەرام (كَالرَّاعِي) ئەو کەسەی ئەکەوێتە ناو شوبوهات وەك شوانێك وایە (يَرْعَى) مەڕ بلەوەڕێنێ (حَوْلَ الْحِمَى) لە دەورەی پاوانێك، واتە: لەوەڕگەی قەدەغەکراو (يُوشِكُ) زۆر نزیکە (أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ) ئەو مەڕە بکەوێتە پاوانەکەو بیخوا، شوانەکەش سزا ئەدرێ، بڕوانە حەدیسی (١١)و(٢٧).

واتە: ئەو کەسەی گوێ ناداتە شتی گومان لێکراو، وەك ئەو مەڕە مەترسی لێئەکرێ تووشی حەرام ببێ، بە هۆی گوێ مەدییەخۆیو بە سووك زانینی شوبهە.

(أَلاَ) ئاگادار بن: (وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى) هەموو کاربەدەستێك شتێکی پاوانکراوی هەیەو سنووری بۆ داناوە، هەرکەس سنووری بشکێنێ سزای ئەدا (أَلاَ وَإِنَّ حِمَى اللهِ) ئاگادار بن: پاوانکراویخوا (مَحَارِمُهُ) ئەو شتانەیە کە حەرامی کردونو سنووری بۆ داناوە، هەر کەس سنووری خوا بشکێنێ سزای ئەدا، ئینجا ئەو کەسەی خۆی لە شوبوهات ناپارێزێ با بزانێ: لە سنووری خوا نزیك کەتۆتەوەو مەترسی لێئەکرێ سنووری بشکێنێو بکەوێتە ناو حەرام.

(أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً) ئاگادار بن: لە ناو لاشەی ئادەمیزادا پارچە گۆشتێك هەیە (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ) ئەگەر ئەم پارچە گۆشتە باش بوو و بۆ خوا گونجا، هەموو لاشەو ئەندامانی ئادەمیزاد باش ئەبێو بۆ خوا ئەگونجێ (وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ) ئەگەر خراپ بوو و لەگەڵ خودا ناڕێك بوو، هەموو لاشەو ئەندامی ئادەمیزاد خراپو ناڕێك ئەبێ (أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ) ئاگادار بن: ئەم پارچە گۆشتە دڵی ئادەمیزادە (رواهُ البخاري وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لـەم فەرموودەیـە بـۆت دەرکـەوت: دڵ سـەرکردەی هـەموو ئەنـدامی ئـادەمیزادە، ئەگـەر سەرکردە پیاوی چاك بێ، سەربازەکانیش باش ئەبن، کەوابوو: هەرکەسێك دڵـی لەگـەڵ خـوا ڕاست بێ، هەموو کارو کردەوەکانی باش ئـەبێو خـۆی دوور ئـەگرێ لـە حـەڕامو شـوبوهاتو هەموو فەرمانێکیخوا جێبەجێ ئەکا، بەڵام ئەگەر دڵی لەگـەڵ خـوا نارێـك بـوو، کردەوەشـی نارێك ئەبێو گوێ بە حەڕام ناداو لە خوا ناترسێو فەرمانیخوا جێبەجێ ناکا.

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیـە بـۆ دەمکوتکردنـەوەی ئـەو کەسـانەی ئـەڵێن: ئێمـە دڵمـان پـاكو بێگەردەو نوێژکردنو خواپەرستی مەرج نیە. بەڵام ئەمە ڕاست نیـە، هـەروەك لـەم حەدیسـە پیرۆزەدا بۆمان ڕوون بۆوە: کە بیروباوەڕی تەواو بە خواو بە پێغەمبەرﷺ ئەوەیە لە ناو دڵدا جێگیر بێو کردەوەی باشیش بەڵگەیە لە سەر ئیمانی تەواو، چونکە کاتێك مرۆڤ گوناه ئـەکا، دڵی ڕەش ئەبێ، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە، دڵی پاك ئەبێتەوە، ئەگەر بەردەوام بـێ لـە سـەر خراپەو گوناه، ئەوە دڵی هەر ڕەش ئەبێو مەترسـی بێبـاوەڕی لێئـەکرێ، چـونکە هـەر لـە پشکە بارانەکان لافاو هەڵئەستێو دونیا وێران ئەکا.

کەوابوو: بەردەوام هەوڵ بدە بـۆ پاککردنـەوەی دڵـت: بـە خواپەرسـتیو پەشـیمانبوونەوە لە گوناه، بە وازهێنان لە حەڕامو شوبوهات.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر کردەوەکانیشـت بـاش بـێ، بـەڵام بـۆ خـوا نـەبێ، خـوای گـەورە وەرینـاگرێ ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِـنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمالِكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتـە: خـوای گـەورە تەماشـای وێنـەی ڕوخسـارو ماڵتان ناکا، بەڵام تەماشای ناو دڵو کردەوەکانتان دەکا: ئایا بۆ خوایە یان بۆ دونیایە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لدينه): **بزانـە:** (تَقْوَى)، واتـە: لـە خواترسـان، ئەوەیـە: خوای گەورە لەو شوێنانە نەتبینێ: کە لێی قەدەغە کردوی، لەو شوێنانە گومت نـەکا: کـە فەرمانی پێکردووی. کەوابوو: دوورکەوتنەوە لـە (شُبُهات) بەشـێکی (تَقْوی)یـە، هـەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَالاَ بَأْسَ بِهِ حَذَراً مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: بەندە ناگاتە پلەی لە خواترسان، تـا واز لـە شـتی بێگومـان دێنێ لە ترسی شتی گومانلێکراو. بڕوانە حەدیس (١٨).

٢- (وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَـرامِ): **بزانـە:** کەوتنـە نـاو شـتی گومـانلێکراو، هـەر لە خۆیدا تاوانە، کەوابوو: بە سـووکی تەماشـای گومـانلێکراو و گونـاهی بچـووك مەکـەو زۆر لێیان بترسە، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِيَّاكُمْ وَمُحَقِّراتِ الذُّنُوبِ، فَـإِنَّهُنَّ يَجْـتَمِعْنَ

(اَلْحَديثُ السّابع: في النّصيحَة)

﴿عَنْ أَبي رُقَيَّةَ تَميم بنِ أَوْسِ الدّاري رضي الله عنه: أَنَّ النّبيَّ صلى الله عليه وسلم: قالَ: اَلدِّينُ النَّصيحَةُ. قُلْنا: لِمَنْ؟ قالَ: لِلّه عَزَّ وَجَلَّ وَلِكتابه وَلِرَسُوله وَلأَئمَّة الْمُسْلمينَ وَعَامَّتِهِمْ﴾ رواهُ مُسْلم.

عَلَى الرَّجُلِ حَتّى يُهْلِكْنَهُ﴾ رواهُ الإمام أحمد، واته: ئاگاداری خۆتـان بـن لـه گوناهـه سـوکەکان، بێگومان ئەم گوناهە سوکانە لە سەر مرۆڤ کۆ ئەبنەوە، تا ماڵوێرانی ئەکەن.

٣- (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ): چەند کەسێك هەیە: فریویـان خـواردوەو ئـەڵێن: دەی دەی خـوا زۆر بـە ڕەحمـە، ئەگـەر چاکەشمان نـەبێ هـەر لێمـان خـۆش ئـەبێ، چـونکە بیروباوەڕمان بە خوا زۆر بە هێزە. بەڵام ئایا ئەمە ڕاستە؟! ﴿عَنْ أَنَس رضي الله عنه عَنِ النَّبِـي صلى الله عليه وسلم: لَيْسَ الإِيمانُ بالتَّمَنِّي وَلاَ بالتَّحلِّي، وَلَكنْ هُوَ مَا وَقَرَ فِي الْقَلْبِ وَصَدَّقَهُ الْعَمَلُ﴾ رواهُ ابـن النّجار والـديلمي، ئیمـان بـە خۆزگـەیی‌و گفتوگـۆی جـوان نیـە، بـەڵکو ئیمـانی تـەواو ئەوەیـە لە ناو دڵدا جێگیر بێ‌و کردەوەی چاکیش شاهیدی ئەم ئیمانە بێ.

﴿ حەدیسی حەفتەم: ئامۆژگاری ﴾

(عَنْ أَبي رُقَيَّةَ تَميم بنِ أَوْسِ الدَّاري رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (تەمیم)ی (الـدّاری). ئـەم بـەڕێزە لە پێشدا دیـان بـوو، لـە سـاڵی (٩)ی کۆچـی لـە خزمـەت پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم موسـوڵمان بـووە، لە ساڵی (٤٠)ی کۆچی لە فەلەستین وەفاتی کردوە، (١٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

ئەفـەرموێ: (أَنَّ النَّبِـي صلى الله عليه وسلم: قـالَ) پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فـەرمووی: (اَلـدِّينُ النَّصـيحَةُ) کۆڵەگـەی ئایینی‌ئیسلام بریتی‌یە لە ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی.

ئامۆژگاری ئەوەیە: بەرژەوەندی کەسێکت بوێ‌و ڕای خۆتی بە دڵسۆزانەو بـە بێ‌گـەردی بـۆ بڵێی. (قُلْنا: لِمَنْ؟) ئێمەش گوتمان: ئامۆژگاری بۆ کێ؟ (قالَ لِلّـه عَـزَّ وَجَـلَّ) پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فەرمووی: ئامۆژگاری دڵسۆزی‌یە بۆ خوای‌گەورە: کە خۆشترت بوێ لە هەموو شتێك، بـاوەڕت پێ‌ی هەبێ‌و لە فەرمانی دەرنەچی‌و بە تەواوی بیپەرستی.

(وَلِكِتابِه) ئامۆژگاری‌یـە بـۆ قورئـانی پـیرۆز: بـاوەڕت پـێ‌ی هـەبێ‌و بیخـوێنی‌و بـە خـەڵکی ڕابگەیەنی‌و ڕوونی بکەیەوە.

(وَلِرَسُوله صلى الله عليه وسلم) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، خۆشت بوێ‌و بـاوەڕت پـێ‌ی هەبێ‌و لە فەرمانی دەرنەچی.

(وَلأَئمَّة الْمُسْلِمِينَ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بـۆ پێشـەوایانی موسـوڵمان: دژایـەتییان نەکـەی ئەگەر لە سنووری ئیسلام دەرنەچن، فەرمانی ئەوان جێ‌بەجێ بکـەی ئەگـەر تـاوان نـەبێ، زوبانت باش بێ بەرامبەر ئەوان (وَعامَّتِهِمْ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ هـەموو موسـوڵمانان: ڕێگای چاکیان پێ بڵێی، لە خراپە قەدەغەیان بکەی، زیانیـان لـە سـەر لابـدەی، سـودیان پێ‌بگەیەنی (رواهُ مُسلِم) ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

(الْحَديثُ الثّامن: اَللّٰهُ يَتوَلّى السَّرائرَ)

﴿ عَن ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعَالَى ﴾ رواهُ البخارى ومُسْلِم.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلدِّينُ اَلنَّصِيحَةُ): ئامۆژگاری واجبێكیئایینی‌یە وەكو نوێژو زەكاتو...هتد ﴿عَنْ جَرِيرٍ ﷺ قَالَ: بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الشیخان، واتە: پەیمانم لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بەست: لە سەر نوێژ كردنو زەكات دانو ئامۆژگاریكردنی گشت موسوڵمانێك.

٢- (وَلأَئِمَّةِالْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ): پێویستە ئامۆژگاری خەڵك بە گفتوگۆی نەرمو لە جێ بێ، تاكو سودی هەبێ (**قال بَعْضُ السَّلَفِ: مَنْ وَعَظَ أَخاهُ سِرّاً فَهِيَ نَصِيحَةٌ، وَمَنْ وَعَظَهُ عَلَى رُؤُوسِ النَّاسِ فَإنَّما وَبَّخَهُ**)، واتە: هەر كەسێك بە نهێنی ئامۆژگاری برای خۆی بكا، ئەمە بە ڕاستی ئامۆژگاری‌یە، وە هەر كەسێك لە بەرچاوی خەڵك ئامۆژگاریی بكا، ئەمە بە ڕاستی ڕووشكێنو سەرشۆڕی كردوە.

پێشینەی كورد گوتویانە: (**مار بە گۆتەی خۆش لە كونەكەی دێتە دەرەوە**).

﴿ حەدیسی هەشتەم: نهێنی ناو دڵ لە سەر خودایە ﴾

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (ابْنِ عُمَرَ) خوا لێیان ڕازی بێ (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ) فەرمانم پێكراوە: لەگەڵ كافران جەنگ بكەم (حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ) تا شایەدی ئەدەن: جگە لە (الله) هیچ خودایەك نیە، وە (محمدﷺ) نێردراوی خوایە (وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ) وە تا ئەو پێنج نوێژانە بە ڕێكوپێكی دەكەن (وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ) وە تا زەكات ئەدەن بە تەواوی.

(فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ) جا كاتێك شادەو ئیمانیان هێناو نوێژیان كردو زەكاتیان دا (عَصَمُوا مِنِّى) ئەپارێزن لە من (دِمَاءَهُمْ) خوێنیان (وَأَمْوَالَهُمْ) ماڵیان، چونكە بونەتە برای ئێمەی موسوڵمان، واتە: خوێنو ماڵو ناموسیان قەدەغەیە دەستی لێبدرێ (إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ) مەگەر بە مافێكی شەرعیئیسلامی پاراستنی نەمێنێ: وەك كەسێك بكوژێ دەكوژرێتەوە، یان لە ئیسلامەتی پەشیمان ببێتەوە دەكوژرێ، یان زیان لە كەسێك بدا ئەبی تۆڵەی بداتێ (وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعَالَى) ئێمە لە دونیا ئەوها ڕەفتاری لەگەڵ دەكەین، لێپرسینی نیازی ناو دڵی لە سەر خودایە لە ڕۆژی دواییدا (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لەم فەرموودەیە بۆمان دەرئەکەوێ: نوێژ نەکەرو زەکات نـەدەر ئەگـەر تۆبـە نەکـەن ئـەبی بکوژرێن، بەڵام ڕۆژوونەگر ناکوژرێو ئەخرێتە بەندیخانـە تـا مـانگی ڕەمـەزان کۆتـایی دێ، خواردنو خواردنەوەشی بە ڕۆژ لێقەدەغە ئەکرێ، هەروەها ئەوەی حـەج نـەکا لـە دونیـادا سزا نادرێ، هەروەها لێکۆڵینەوەی ناو دڵی خەڵك لە سەر ئێمە نیەو لە سەر خودایە.

ئینجا بزانە: بۆ ئێمە دروست نیە خۆمان تێکەڵی ناو دڵیخەڵکی بکەین، هەرکەسێك لـە بـەر چاوی ئێمە موسوڵمان بێ، ئێمەش ئەڵێین: موسوڵمانە ﴿عَن أنس﷛: عَن النَّبـيِ ﷺ: مَـنْ صَلَّى صَلاَتَنا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَل ذَبِيحَتَنَا فَذلكَ الْمُسْلِمُ الَّذى لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُـولِه﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەرکەسێك ئەم پێنج نوێژە بکا، ڕوو لە قیبلەی ئێمـە بکـا، دەسـتکوژی ئێمـە بخوا، ئەوە موسوڵمانەو پەیمانی خواو پێغەمبەری پێدراوە: کە خوێنوماڵی بپارێزرێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يَشْهَدُوا...إلخ): **بزانـە:** بـە تـەنها شـادەهێنان مـرۆڤ ئەبێتـە موسـوڵمان، ئەگـەر بە کردەوە، یان بە زوبان کوفر نـەکا نابـێ بکـوژرێ، کـەوابوو: کوشـتنی نوێژنەکـەرو زەکـات نەدەر، بە هۆی تاوانەکەیە، نەك بە ناوی کوفر، چونکە پێغەمبـەر ﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مِنْ أَصْلِ الإيْمَان: اَلْكَفُّ عَمَّنْ قَالَ لاَإلَهَ إلاَّاللهُ، وَلاَ نُكَفِّرُهُ بِذَنْبٍ، وَلاَ نُخْرِجُهُ مِنَ الإِسْـلاَمِ بِعَمَـلٍ﴾ رواهُ أبوداود، واتە: یەکێك لە بنچینەکانی ئیمان: وازهێنانە لەو کەسەی شـادەی هێنـاوە، بـە هـیچ گوناهێك کافری نەکەینو بە هیچ کردەوەیەك لە جوغزی ئیسلام دەری نەکەین.

٢- (وَيُقِيمُواالصَّـــلاَةَ): زانایانیئیسـلام لـە سەردەمیسـەحابەوە تـا ئێسـتا یەکـدەنگن: لە سەر ئەوەی: هەر کەسێك باوەڕی بە واجیبوونی نوێژ نـەبێ، ئـەوە کـافرە. واتـە: داوای ئیسلامبوونەوەی لێئەکرێ، ئەگەر موسوڵمان نەبۆوە، ئەکوژرێو نوێژی لە سەر ناکرێو لـە گۆڕسـتانی موسـوڵمانان نانێـژرێ، بـەڵام ئەگـەر بـاوەڕی بـە واجیبـوونی نوێـژ هـەبوو و لە بەر تەمبەڵی نەیئـەکرد، ئـەوە کـافر نیـە، بـەڵکو داوای نوێـژکردنی لێئـەکرێ جـا ئەگـەر نوێژی نەکرد، گەورەی موسوڵمانان ئەیکوژێ.

٣- (وَيُؤتُوا الزَّكَاةَ): زەکـات نـەدەر ئەگـەر بـاوەڕی بـە واجیبـوونی زەکـات نـەبو ئـەویش کـافرە، بـەو جـۆرەی باسمـان کـرد ڕەفتـاری لەگـەڵ ئـەکرێ، بـەڵام ئەگـەر بـاوەڕی بە واجیبوونی زەکات هەبوو، لە بەر بەخیلی نەیئـەدا، ئـەوە گـەورەی موسـوڵمانان بـە زۆر لێی وەرئەگرێ، جا ئەگـەر نەیداو جـەنگی کـرد، ئـەوە جـەنگی لەگـەڵ ئـەکرێ، هـەروەکو ئیمامی (أبوبکر﷛) جەنگی لەگەڵ کردن.

بەڵگـە: لە سەر کوشتنی نوێژنەکـەرو زەکـات نـەدەر-جگـە لـەم حەدیسـە- خـوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ ئەگـەر لـە کوفرەکـەیان

(الْحَدِيثُ التّاسِعُ: فِعْلِ الْمَأْمُوراتِ وَتَرْكُ الْمَنْهِيَّاتِ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَبْدالرَّحْمَنِ بن صَخْرٍ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ، وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مَااسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ ﴾ رواهُ الْبُخاري ومُسْلِم.

تۆبەیان کردو نوێژیان کردو زەکاتیان دا، وازیان لێبێنن واتە: ئەگەر نوێژیان نەکردو زەکاتیان نەدا بیانکوژن.

٤- (إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ): ئەو مافانەی ئیسلام کە ڕێگای کوشتنی موسولمان ئەدەن: وەکو زینای پیاوێك، یان ئافرەتێك کە جیماعێکی حەلالی کردبێ، یان وەکو مرۆڤێك یەکێکیتری بە ناهەق کوشتبێ، یان مرۆڤێك لە دین وەرگەڕابێ، یان ئەو کەسانەی مان ئەگرن لە ئەنجامدانی شەریعەتی ئیسلام، کە پێیان ئەگوترێ: (الْمُمْتَنِعُونَ مِنَ الشَّرائِعِ)، واتە: ئەو کەسانەی بە کۆمەڵ بڕیار ئەدەن: لە سەر نەکردنی واجبێك، یان لە سەر کردنی حەرامێك ئەوانەش وەکو زەکات نەدەرەکان جەنگیان لەگەڵ ئەکرێ، تا ملکەچی شەریعەتی ئیسلام ئەبن.

﴿حەدیسی نۆیەم: بەجێهێنانی فەرمانی پێغەمبەرو ﷺ وازهێنان لە قەدەغەکراوەکان﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَبْدِالرَّحْمَنِ بنِ صَخْرٍ ﷺ:) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوهورەیرە) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، لە ساڵی (٦)ی کۆچی موسوڵمان بووە، لە تەمەنی (٧٨) ساڵیدا لە ساڵی (٥٧)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، لە هەموو سەحابەکان زۆرتر حەدیسی لەبەر بون (٥٣٧٤) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ:) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەیفەرموو: (مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ) هەرچی لە ئێوەم قەدەغە کرد، واتە: فەرمووی مەیکەن (فَاجْتَنِبُوهُ) خۆتانی لێبپارێزن‌و بە هیچ جۆرێك مەیکەن (وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ) وە هەرچی فەرمانی کردنم پێدان، واتە: فەرمووی بیکەن (فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ) هەرچەندی لە تواناتاندا هەیە بیکەن.

لێرەدا بۆمان دەرئەکەوێت: کە وازهێنان لە خراپە، زیاتر بایەخی پێئەدرێ لە کردنی چاکە، چونکە بە هیچ جۆرێك خراپە پەسەند نەکراوەو نابێ بکرێ.

(فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) نەتەوەکانی پێش ئێوە لە بەر ئەوە خوا لە ناوی بردن (كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ) چونکە بە بێ‌پێویست پرسیاری زۆر بێ‌سودیان لە پێغەمبەران ئەکرد (وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ) هەروەها دژ بە فەرمانی پێغەمبەرانیخۆیان ئەجولانەوە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لێرەدا مەبەست پرسیارکردنی بێ کەڵکە، چونکە پرسیارکردنی کاروباری ئایینی پێویستە لە سەر هەموو موسوڵمانێك.

هـــەروەها بزانـــە: ئەگـەر ئێمـەش دژ بـە فـەرمانی پێغەمبـەریخۆمانﷺ بجولێینـەوە لەناوچوونمان نێزیکە، کەوابوو: بە هیچ جۆرێك سنووری خواو پێغەمبەرﷺ مەشکێنە.

ئینجــا بزانـــە: هەرکەسێك لـە فـەرمانی پێغەمبـەرﷺ دەرچـێ: نیشـانەی ئەوەیـە کـە پێغەمبـەریﷺ خـۆش نـاوێ، وە هەرکەسـێك پێغەمبـەری خـۆش نـەوێ نیشـانەی کـەم باوەڕییە، وە ئەگەر بە پێغەمبەری نەزانی ئەمە کـافرە ﴿عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّﷺ قَـالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ والِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشيخان، واتـە: باوەڕی هیچتان تەواو نیە، تاکو منی لە دایك باوكو منداڵەکانی خۆیو لـە گشـت خـەڵکیتر خۆشتر ئەوێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کە واجبە لە هەموو جۆرە قەدەغەکراوێك خۆمان بپارێزین، جا کەم بێ، یان زۆر بێ، هەرچەند بەرژەوەندی گشتی، یان تایبەتیش تێك بچێ.

ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم فەرموودەیە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفقه)ی بنیـات نـراوە، کـە ئەڵێ: (دَرْءُ الْمَفاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالِحِ) واتە: لادانو لابردنی خراپەکان لەپێشترە لە وەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکان.

کەوابوو: خواردنەوەو کڕینو فرۆشتنی شەڕاب حەڕامەو واجبە قەدەغە بکرێ؟ چونکە زیان لە عەقڵو دین ئەدا، هەرچەند بەرژەوەندی شەڕابخانەو شەڕابفرۆشەکانیش تێك بچێ.

٢- (وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کـە واجبـە بـە گـوێرەی توانـا فـەرمانپێکراوەکان بکـەین، هـەروەك خـوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿فَـاتَّقُوا اللهَ مَااسْتَطَعْتُمْ﴾ واتە: تا تواناتان هەیە لە خوا بترسن.

ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم ئایەتو حەدیسە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفِقْه)ی بنیـات نـراوە، کە ئەڵێ: (ماَ لاَ يُدْرَكُ كُلُّهُ، لاَ يُتْرَكُ جُلُّهُ) واتە: هەر شتێك ناگونجێ هەمووی بکرێ، واز لـە کردنی بەشە زۆرەکەی ناهێندرێ.

کەوابوو: ئەگەر کەسێك تەنها بەشی ڕووخساری ئاوی دەست کـەوت، ئـەبی بـە کـاری بێنـی، ئینجا تەیەمموم بکا. هەروەها ئەگەر ئاو و گڵیشی دەست نەکـەوت: واجبـە بـە بێدەسـتنوێژی نوێژەکە هەر بکا، جا کاتێك ئاوی دەست کەوت قەزای بکاتەوە.

٣- (فَـاجْتَنِبُوهُ...مَااسْـتَطَعْتُمْ): دەقـی ئـەم دوو فەرموودەیـە وا ئەگەیـەنن: قەدەغـەکراو بە هیچ جۆرێك نابێ بکرێ، بەڵام فەرمانپێکراو بەگوێرەی توانایە، کەوابوو: ئەگەر هۆیـەکی ڕەوا هەبوو، دروستە، یان واجبە: فەرمانپێکراو نەکرێ.

(الْحَدِيثُ الْعاشر: في اكْتساب الْحَلاَل)

﴿ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبَاً، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمنينَ بِمَا أَمَرَ به الْمُرْسَلِينَ،

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسەو لە سەر بناغەی (قاعدە)یەکڕابردوو-(دَرْءُ الْمَفاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالِحِ)- واجبە: موسوڵمان واز لە فەرمانپێکراو بێنێ ئەگەر بە هۆی کردنی فەرمانپێکراوەکە مەترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك هەبوو:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ عائشَةَ رضي الله عنها: قالَ النَّبِيُ ﷺ: لَوْلاَ حداثَةُ عَهْد قَوْمِك بِالْكُفْرِ لَنَقَضْتُ الْكَعْبَةَ وَلَجَعَلْتُها عَلَى أَسَاسِ إِبْراهيمَ ﷺ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەر ﷺ بە (عائشة)ی فەرموو: ئەگەر گەلەکەی تۆ-دانیشتووانی مەککە- تازە موسوڵمان نەبوبان، (کَعبَة)م هەڵئەوەشاندو لە سەر بناغەکەی (ابراهیم)م ﷺ دروست ئەکردەوە.

واتە: لێرەدا پێغەمبەر ﷺ وازی لەم (سُنّة)ی ابراهیم پێغەمبەر ﷺ هێنا، لە ترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك: کە پەرتەوازەو دڵشکانی دانیشتووانی (مکة)یە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿أَنْ أَقِيمُواالدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فيه﴾ ئەم ئایینە ئەنجام بدەنو پەرتەوازەیی تێدا مەکەن. کەوابوو: ئەی لاوی موسوڵمان-قوربانت بم- نەکەی بە هۆی (سُنّة)یێکی فەرمانپێکراو، بچی پەرتەوازەیەكو ململانەیەکی قەدەغەکراو بکەی.

٤- (إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ): پرسیارکردنی بێسود، یان پێنەویست: یەکێکە لەو کارە نارێکانەی قەدەغە کراوە لە سەر موسوڵمان، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تعالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الأُمَّهاتِ وَمَنْعاً وَهات وَوَأْدَ الْبَناتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقالَ وَكَثْرَةَ السُّؤالِ وَإِضاعَةَ الْمالِ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: خوای گەورە لە ئێوەی حەڕام کردوە: ئازاردانی دایکان، حەڕامی کردوە: نەدانی ئەو مافەی لە سەرەتانەو داوا کردنی ئەو شتەی مافی ئێوەی تێدا نیە، حەڕامی کردوە: زیندەبەچاڵ کردنی کیژەکان، خوا پێی ناخۆشە: گۆتە گۆت بکەن-واتە: هەرچی گوێتان لێبو بیلێنەوە- پێی ناخۆشە: زۆر پرسیاری پێنەویست بکەن، پێی ناخۆشە: ماڵ بە فیڕۆ بدەن.

﴿ حەدیسی دەیەم: هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەلاڵ ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) لە (ئەبوهورەیرە) گێردارەوەتەوە، ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ) خوای گەورە پاكو بێعەیبەو (لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبَاً) تەنها شتی حەلاڵو بێگەرد نەبێ وەرىناگرێ، کەوابوو: هەر شتێك کە بەخۆت ئەیخۆیو بە کاری ئەهێنی، یان بۆ ماڵو منداڵت بە کاری ئەهێنیو ئەیخۆن، یان لە ڕێگای خوا ئەیبەخشی، ئەبی حەلاڵ بێو تەنها هەر بە نیازی خوا بێ، ئەگینا: پاداشتت بۆ نانوسرێ.

(وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ) خوای گەورە فەرمانی داوەتە خاوەن باوەڕان (بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ)

فَقَالَ تعالَى: (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا). وَقَالَ تعالَى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ). ثُمَّ ذَكَرَﷺ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ. وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ!﴾ رواهُ مُسْلِم.

بەو جۆرە فەرمانەی داویەتیە پێغەمبەران صلّى الله عليهم أجمعين (فَقَالَ تَعالَى) خوای گەورە لە فەرمانی بۆ پێغەمبەران، ئەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ﴾ ئەی پێغەمبەرانی من ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ شتی پاكو حەلاڵ بخۆنو بە كاری بێنن ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ كردەوەی باش بكەن. (وَقَالَ تَعالَى) هەر بەو جۆرە خوای گەورە فەرمان ئەداتە ئیمانداران‌و ئەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئەی خاوەن باوەڕان ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ لەو حەلاڵە بێگەردە بخۆن‌و بە كار بێنن، كە داومانە بە ئێوە.

كەوابوو: بەكارهێنانی حەڕام بە هیچ جۆرێك دروست نیە، جا ئەگەر تا ئێستا ماڵی خەڵكت خواردوە، تۆبە بكەو تۆڵەی ماڵەكە بدەوە دەست خاوەنەكەی، یان دەست میراتگرەكانی ئەگەر بە خۆی نەمابو، بەڵام ئەگەر خاوەنی ناناسیتەوە، یان دەستت ناكەوێ‌و خزمیشی نیە، بیدە بە دوو پیاوماقوڵی چاك، بۆ ئەوەی لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرفی بكەن.

(ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ باسی جۆرە پیاوێكی كرد (يُطِيلُ السَّفَرَ) كە سەفەری دوورو درێژ ئەكا: بۆ حەج كردن‌و سەردانی خزمان‌و خواپەرستیی‌تر (أَشْعَثَ) مووی سەری نارێك ئەبێ‌و (أَغْبَرَ) تۆزاوی ئەبێ چونكە لە ماڵ نیە خۆی بشوا (يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ) دەستی خۆی بەرز ئەكاتەوە بۆ ئاسمان‌و لە خوا ئەپاڕێتەوەو ئەڵێ: (يَا رَبِّ يَا رَبِّ) خوایە لەمە ڕزگارم بكە، خوایە ئەم شتەم بدێ (وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ) لەگەڵ ئەوەشدا خواردنی ئەم ڕێبوارە حەڕامە (وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ) خواردنەوەی حەڕامە (وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ)جل‌و بەرگ‌و كەل‌و پەلی ناو ماڵی حەڕامە (وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ) هەر بە حەڕام پێگەیەندراوەو گەورە بووە (فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟) چۆن ئەم جۆرە كەسە دوعای قبوڵ ئەبێ؟ واتە: قبوڵ نابێ (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: دوعاكردن ئەوەیە: لە خوا بپاڕێیتەوە شتێكت بۆ بكا، یان بەڵایەكت لە سەر لابدا: لە دونیا، یان لە قیامەت. دوعاكردن باشەو خوا پێی خۆشە داوای هەموو شتی لێبكەی، بە مەرجێ ئەو شتەی داوای لێ‌ئەكەی نارێك نەبێ‌و تاوان نەبێ‌و زیانی خەڵكی تێدا نەبێ‌و هەر لە خوای داوا بكەی، چونكە جگە لە خودا كەسی‌تر دەسەڵاتی نیە.

هەروەها ئەبی خواردن‌و خواردنەوەو جل‌و بەرگ‌و كەل‌و پەلی ناو ماڵت هەمووی حەلاڵ بێ، تاكو قبوڵ ببێ، هەروەها: لە دوعاكردن ئەبی ئاگادار بی: چی ئەڵێی؟ دڵنیا بی كە

خوا بۆت جێبەجێ ئەکا، ئینجا دوعا لە دوای نوێژکردنو بە دەست بەرزکردنەوەو لە سەر ئەژنۆ دانیشتنو ڕوو لە قیبلەو بە تایبەت لە دوای نیوە شەودا باشتر قبولْ ئەبێ، ئەگەر قبولْ نەبو بزانە مەرجەکانی نەهاتۆتە جێ، بەڵام لە ڕۆژی دوایی پاداشی دوعایەکەی ئەدرێتەوە.

جا بزانە: باشترین خواردەمەنیو جلو بەرگ ئەمەیە: کە بە دەستی خۆت بە شێوەیەکی حەلاڵ وەدەستی بێنی ﴿عَنِ الْمِقْدامِ ﷺ: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ: قالَ: ما أَكَلَ أَحَدٌ طَعاماً قَطُّ خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِه، وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ داودَ ﷺ كانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِه﴾ رواهُ البخاري، واتە: هیچ کەسێك خواردەمەنیەکی باشتر ناخوا، لەو خواردنەی کە بە دەستی خۆی پەیدای کردوە، بێگومان پێغەمبەرداود ﷺ بە دەستیخۆی ئاسنگری ئەکردو خۆی پێئەژیاند.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّبًا): وا ئەگەیەنێ: پێویستە خێرکردن تەنها لە ڕێگای خوا بێو بە شتی حەلاڵ بێ، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بصَدَقَة منْ طَيِّب-وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إلاَّ الطَّيِّبَ- إلاَّ أَخذَهَا الرَّحْمَنُ بيَمينه، وَإنْ كَانَتْ تَمْرَةً فَتَرْبُو في كَفِّ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ منَ الْجَبَلِ﴾ رواهُ الشيخان، هەرکەسێك خێرێك بە ماڵی حەلاڵ بکا -چونکە خوای گەورە حەلاڵ نەبێ وەرینا گرێ- خوای گەورە ئەم خێرە بە ڕاستەی خۆی وەرئەگرێو قبولی ئەکا، هەرچەند دانە قەسپێکیش بێ، لە لای خوا زیاد ئەکا تا لە چیا گەورەتر ئەبێ.

٢- (كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَات): وا ئەگەیەنێ هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەلاڵ واجبەو خۆ نەپاراستن لە حەرام نیشانەی بەدبەختییە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقيامَة فُجَّاراً، إلاَّ مَنِ اتَّقَى اللهَ وَبَرَّ وَصَدَقَ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: بازرگانەکانی درۆزنو فێڵباز لەگەڵ ستەمکاران زیندوو ئەکرێنەوەو حەشر ئەکرێن، تەنها بازرگانێك نەبێ: کە لە خوا ترسابێو حەرامی وەرنەگرتبێو چاکەی کردبێو ڕاستیی گوتبێ.

٣- (يُطيلُ السَّفَرَ): إلى آخر الحديث، **بزانە:** دوعاکردن چەند ئادابو پێویستیەکیتری هەیە تاکو قبولْ ببێ، بۆ نموونە: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بتَحْميد اللهِ وَالثَّناءِ عَلَيْه، ثُمَّ لْيُصَلِّ عَلَى النَّبيِّ ﷺ ثُمَّ لْيَدْعُ بَعْدُ بماشاءَ﴾ رواهُ أصحاب السنن، واتە: هەر یەکێکتان نوێژی کردو ویستی دوعا بکا، با لە پێشدا سوپاسی خوا بکاو بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله). ئینجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەر ﷺ لێبداو بڵێ: (وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدنا مُحَمَّدٍ). ئینجا لە پاش ئەمانە کام دوعای پێخۆشە با بیکا.

(اَلْحَدِيثُ الْحادِيعَشَر: فِي الْوَرْعِ)

﴿ عَنْ أَبِي مُحَمّد الْحَسَنِ بن عَلِيّ بن أَبِي طالب رَضِيَ اللهُ عَنهُما: سبْط رَسُول اللهِ ﷺ وَرَيْحانَتـه قالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ) ﴾ رواهُ الترمذي والنّسائِي، وقالَ الترمذي: حديث حسن صحيح.

﴿ حەدیسی یازدەھەم: وازھێنان لە گومانلێکراو ﴾

(عَنْ أَبِي محمد الْحَسَنِ بنِ عَلِيّ بنِ أَبِي طالِبِ رَضِيَ اللهُ عَنهُما) گێڕدراوەتەوە لە حەزرەتی (حەسەن) کوڕی ئیمامی (عەلی) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو دایکی ناوی (فاطمة)یە کچی پێغەمبەرە ﷺ، بۆیە پێی ئەڵێن: (سِبْطِ رسول اللهِ ﷺ) نەوەی پێغەمبەرﷺ، لە ساڵی (٣)ی کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٠)ی کۆچی لە لای ژنەکەی خۆی ژەھری دەرخوارد دراو وەفاتی کرد، لە مەدینە لە گۆڕستانی (بەقیع) نێژراوە، (١٣) حەدیسی گێڕاونەوە، لە لای پێغەمبەرﷺ زۆر خۆشەویست بوو، لە بەر ئەوە پێی ئەگوترێ: (وَرَيْحانَته) ڕەیحانە بۆنخۆشەکەی پێغەمبەرﷺ.

(قالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) ئەڵێ: ئەم فەرموودەیەم لە پێغەمبەرﷺ وەرگرتووەو لەبەرم کردوە، کە ئەفەرموێ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ) واز بێنە لەو شتەی دەتخاتە گومانو گومانت لێی ھەیە: ئایا حەڵاڵە، یان نا؟ جا ھەرچەند ئەو شتە زۆر کەمو بێنرخیش بێ ﴿عَنْ أَنَس رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: مَرَّ بِتَمْرَةٍ فِي الطَّرِيقِ فَقالَ: لَوْلاَ أَنِّي أَخافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لأَكَلْتُها﴾ رواهُ الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە ڕێگەدا یەك دانە قەسپی دۆزیەوە، ئینجا فەرمووی: ئەگەر ترسی ئەوەم نەبوایە، کە ھی زەکاتە: ئێستا ئەمخوارد، واتە: لە بەر ئەم گومانە وازی لێھێناو نەیخوارد.

(إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ) ڕوو بکە ئەو شتەی ناتخاتە گومانو گومانی تێدا نیە کە حەڵاڵە، کەوابوو: پێویستە موسوڵمانیتەواو تخونی ئەو شتانە نەکەوێ کە بە تەواوی لە حەڵاڵبوونیان دڵنیا نیە، چونکە بە وازھێنانی گومانلێکراو بە لای کەمی ھیچ تاوانی لە سەر نانووسرێ، بەڵام ئەگەر گومانلێکراو بە کار بێنێو بیکا، بە لای کەمی تووشی دوو دڵی ئەبێ ئەگەر نەختێك ترسی خوای ھەبێ:

بۆ وێنە: ئەگەر ئافرەتێك پێتی گوت: من شیرم داوەتە تۆو ئەو کچە. ئەمە ھەرچەند شاھیدی یەك ئافرەت کار ناکاتە سەر حەڵاڵبوونی مارەکردنی ئەو کچە، بەڵام گومانێكو دوو دڵیەکت بۆ پەیدا ئەبێ، کەوابوو: لە بەر ئەو گومانە واز لەو کچە بێنەو مارەی مەکە، بڕوانە حەدیسی (٦)و (٢٧).

(رواهُ الترمذي والنّسائي) ئەم دوو زانایە ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوەو (وقالَ الترمذي: حديث حسن صحيح) ئیمامی (تیرمیزی) فەرموویەتی: ئەم حەدیسە جوانەو ڕاستە.

ئیمامی (تیرمیزی): ناوی (محمد) کوڕی (عیسای) تیرمیزی‌یه، له ساڵی (٢٠٩)ی کۆچی له (تیرمین)–شارێکه له باکوری ئێران– له دایك بووه، له ساڵی (٢٧٩)ی کۆچی، وه‌فاتی کردوه، ئه‌ویش یه‌کێکه له زانا به‌رزه‌کانی شه‌رعو حه‌دیس.

ئیمامی (نه‌سسائی) ناوی (ئه‌حمه‌د) کوڕی (شوعه‌یب)ی نه‌سسائی‌یه، خه‌ڵکی (خوڕاسان)ه‌و له ساڵی (٢١٥)ی کۆچی له دایك بووه، له ساڵی (٣٠٣)ی کۆچی، له (فه‌له‌ستین) وه‌فاتی کردوه، یه‌کێك بوو له زانا به‌رزه‌کانی شه‌رعو حه‌دیس.

﴿ چه‌ند تێگه‌یشتنێك له‌م حه‌دیسه‌دا ﴾

١–(دَعْ مَا يَرِيبُكَ): له سه‌ر بناغه‌ی ئه‌م حه‌دیسه قاعیده‌یه‌کی (أُصُول الْفِقْه) بنیات نراوه: که ئه‌ڵێ (**إِذَا تَعارَضَ شَكٌّ وَيَقِينٌ قُدِّمَ الْيَقِينُ**) هه‌رکاتێك گومانێکو بێگومانێك دژ به یه‌کتری وه‌ستان بێگومانه‌که به کار دێ:

بۆ نموونه: پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿إِذا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِي بَطْنِه شَيْئاً فَأَشْكَلَ عَلَيْه أَخرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لاَ؟ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِد حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً﴾ رواهُ الشيخان، واته: هه‌رکاتێك یه‌کێکتان زانی: له ناو زگی‌دا بایه‌ك هه‌یه، ئینجا که‌وته گومان: ئایا بای لێهاتۆته ده‌ره‌وه، یان نا؟ نابێ به‌م گومانه له مزگه‌وت بڕواته ده‌ره‌وه بۆ ده‌ستنوێژگرتن، تا به بێگومان ده‌نگی بایه‌که ئه‌بیسی، یان بێگومان به ته‌واوی هه‌ست به هاتنه ده‌ره‌وه‌ی بایه‌که ئه‌کا. که‌واته: (بێگومانی به گومان لاناچێ).

٢– (إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ): هه‌رکاتێك گومان لێکراوێك ئه‌که‌ی ئه‌بی بزانی: بێگومان پرسیارت لێئه‌کرێ، ئایا بۆ وات کرد؟ که‌وابوو: ئه‌ی موسوڵمانی خۆشه‌ویست، هه‌وڵی حه‌ڵاڵو گومان لێنه‌کراو بده، منداڵه‌کانت به حه‌ڵاڵ بژێینه تاکو باری دونیاو قیامه‌تت سوك ببێ، چونکه له‌زه‌تو خۆشی‌ی دونیا به ده‌وڵه‌مه‌ندی نیه، ته‌ماشا بکه پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِناً فِي سِرْبِه مُعافًى فِي جَسَدِه عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِه فَكَأَنَّما حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيا﴾ رواهُ الترمذي، واته: هه‌ر یه‌کێك له ئێوه له ڕۆژه‌که‌ی‌دا له کۆمه‌ڵگه‌ی خۆی‌دا ئه‌مین بێو که‌س به دوای‌دا نه‌گه‌ڕێ، لاشه‌که‌ی ساغو بێبه‌لا بێ، ئازووقه‌ی ڕۆژه‌که‌ی هه‌بێ، با وا دابنێ: که هه‌موو دونیای بۆ کۆ کراوه‌ته‌وه.

﴿ حه‌دیسی دوازده‌هه‌م: نه‌کردنی شتی بێسوود ﴾

(عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ) ئه‌بوهوره‌یره ئه‌فه‌رموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی: (مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ) یه‌کێك له نیشانه‌ی جوانیو ڕێکوپێکی ئایینی‌مرۆڤ

تَرْكُــهُ مَا لاَ يَعْـنِيه ﴾ حديث حسن رواهُ الترمذي وَغيرُهُ هَكَذَا.

ئەمەیە: (تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ) واز بێنێ لەو شتانەی سودی نیەو پەیوەندی بە خۆیەوە نیە (حديث حسن رواهُ الترمذی وَغیرُهُ هَکَذَا) ئیمامی (تیرمیزی) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: ئەو شتانەی پەیوەندی بە مرۆڤەوە هەیە، ئەوەیە بۆ کاروباری ژیانی بێ: وەك زانستیو تەندروستیو خواردنو جلو بەرگو دۆستایەتیو خۆپاراستن لە هەر چی زیانی تێدا بێو ڕێكوپێككردنی خێزان.

کەوابوو: هەر چی سودی بۆ ژیانی دونیاو قیامەت نەبێ وازی لێبێنەو کاتی خۆتی پێ لە دەست مەدە: وەك گفتوگۆی بێسودو پرسیاری بێسودو هەڵسانو دانیشتنی بێسودو خۆ تێکەڵکردنی کاروباری خەڵك کە پەیوەندی بە تۆوە نەبێ.

ئینجا بزانە: یارمەتیدانی خەڵكو ئامۆژگاری کردنو داپۆشینی کەمو کوڕیەکانیان پەیوەندی بە تۆوە هەیەو بە ئەرکی سەر شانی خۆتی بزانە ﴿عَـنْ أَبِي هُرَيْــرَةَ ﷺ: قَــالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ، وَالْمُؤْمِنُ أَخُوالْمُؤْمِنِ، يَكُفُّ عَلَيْه ضَيْعَتَهُ وَيَحُوطُهُ مِــنْ وَرائِهِ﴾ رواهُ أبوداود، موسوڵمان ئاوێنەی موسوڵمانەو برای موسوڵمانە، بەرووبوومەکەی ئەپارێزێو کەمو کوڕیەکانی لائەبا، ئەگەر لە بەر چاویشی نەبێ هەر یارمەتی ئەدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَرْكُهُ مَــا لاَيَعْنِيــهِ): پاراستنی نهێنی بەرزترین ڕەوشتی موسوڵمانە، بە تایبەتی داپۆشینو ئاشکرانەکردنی ئەو گوناهەی بە پەنهانی کراوە، چونکە ئاشکراکردنی گوناه ئەبێتە هۆی لێنەبووردنی خوای گەورە، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿كُلُّ أُمَّتِي مُعافًى إلاَّ الْمُجاهِرِينَ، وَإِنَّ مِنَ الْمُجاهَرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْـبِحُ -وَقَدْ سَتَرَهُ اللهُ- فَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبارِحَةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ باتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْـبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَنْهُ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئوممەتی من گشتی عەفوکراوە، تەنها ئەوانە نەبن: کە بە ئاشکرایی گوناه ئەکەن، گوناهی ئاشکرا بەوەش ئەگوترێ: کە مرۆڤ لە شەوێدا بە پەنهانی گوناهێك بکا، خوا لێی ئاشکرا ناکا، بەڵام بەخۆی ئەڵێ: فلان دوێنێ ئەم گوناهەم کردوە. ئەو پەردەی خوا بە سەریدا هێنابو و پۆشیبوی، بەم گۆتە بێسودە لایئەباو گوناهەکە ئاشکرا ئەکاو خوا لێینابورێ.

٢- (تَرْكُهُ مَا لاَيَعْنِيهِ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُسْأَلُ الرَّجُلُ فِيما ضَرَبَ إِمْرَأَتَهُ﴾ رواهُ أبوداود، پرسیار لە پیاو ناکرێ: ئایا بۆچی لە ژنەکەی خۆی داوە؟ چونکە پرسیارەکە پەیوەندی بە کەسێکیترەوە نیەو بێسودە.

(اَلْحَديثُ الثّالث عَشَر: أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ)

﴿ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بن مالك رضي الله عنه خادِمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ ﴾ رواهُ البُخاري ومُسْلِم.

﴿ حەدیسی سێزدەهەم: برایەتی ئیسلام ﴾

(عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (ئەنەس)ی کوڕی (مالیك) رضي الله عنه (خادِمِ رسول اللهِ ﷺ) کە خزمەتکاری پێغەمبەرە ﷺ، کەواتە: سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لەدایك بووە، کە پێغەمبەر ﷺ هاتە (مەدینە) تەمەنی (١٠)ساڵان بوو و بووە خزمەتکاری پێغەمبەر ﷺ، تا پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد هەر خزمەتی کرد، لە تەمەنی (١٠٠) ساڵیدا لە شاری (بَصْرَة) وەفاتی کرد. (٢٢٨٦) حەدیسی گێڕاونەوە، ئەفەرموێ:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ) بیروباوەڕی هیچ کامێکتان تەواو نابێ بە خواو پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) تا بۆ برای خۆی ئەو شتەی پێ خۆش ئەبێ: کە بۆ خۆی پێی‌خۆشە (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

مەبەست لەو شتانەی کە ئەبی بۆ برای موسوڵمانت پێ‌خۆش بێ، ئەوەیە: لە ئایینی ئیسلامدا ڕەوا بێ، چونکە ئەگەر بەخۆت شتی نارێکت پێ‌خۆشە، نابێ پێت خۆش بێ کەسانی‌تر بیکا.

لەم فەرموودەیە پێغەمبەر ﷺ هانمان ئەدا: بۆ ئەوەی دڵمان چاکەی بوێ بۆ هەموو کەس، هەتا ئەبی پێمان خۆش بێ برایەکی تاوانبار تۆبە بکا، ئەوەی کافرە موسوڵمان ببێ. هەروەها بەختەوەریت لە دونیاو قیامەت بۆ هەموو کەس پێ‌خۆش بێ، چونکە هیچ لە تۆ کەم نابێتەوە، کەوابوو: حەسودی بە کەس مەبە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ): وا ئەگەیەنێ: کە برایەتی‌ئیسلام پارچەیەکی ئیمانە، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلإِيمانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُها قَوْلُ لاَإِلَـهَ إِلاَّاللهُ، وَأَدْناها إِماطَةُالأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمانِ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئیمان حەفتاو سێ پارچەیە، لە هەموانیان گەورەتر: شادە هێنانە، لە هەموانیان نزمتر: لابردنی ئازاردەری ڕێگەیە، شەرم کردن پارچەیەکی ئیمانە. بڕوانە حەدیسی (٢٠)م.

٢- (مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ): وا ئەگەیەنێ: کە دڵسۆزی بۆ خەڵك پارچەیەکی‌تری ئیمانە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمائِهِمْ وَأَمْوالِهِمْ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: ئیمانداری تەواو ئەو کەسەیە: خەڵك لە خوێن‌و ماڵیان لێی ئەمین بن، واتە: لێی دڵنیا بن کە زیانیان لێ‌نادا.

(اَلْحَديثُ الرّابع عَشَر: حُرْمَةُ دَمِ الْمُسْلِمِ)

﴿ عَنْ ابْنِ مَسعودﷺ: قَالَ: رَسُولُ اللهﷺ: لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إلاَّ بِإحْدَى ثَــلاَثٍ: اَلثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ ﴾ رواهُ البخاري وَمُسْلِم.

٣- پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿ذَاقَ طَعْمَ الإيمانِ: مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبّاً، وَبالإسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەو کەسە تامی ئیمان ئـەکا: کـە ڕازی بـێ خـوای گـەورە دادوەرو پەرستراوی بێ، ئیسلام بەرنامەی ژیانی بێ، محمدﷺ پێغەمبەرو پێشەوای بێ.

﴿ حەدیسی چواردەهەم: کوشتنی موسوڵمان حەرامە ﴾

(عَــنْ ابــنِ مَسْــعودٍﷺ) عبــداللەی کــوڕی مەســعود ئەفــەرموێ: (قَــالَ رســـول اللهﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ) کوشتنی مرۆڤی موسوڵمان دروست نیە (إلاَّ بِإحْدَى ثَلاَثٍ) تەنها بە کردنی یەکێك لەم سێ تاوانانە دروستە:

یەکەم: (اَلثَّيِّبُ الزَّانِي) زیناکردنی پیاوێکە ژنی هێنابێ‌و بوبێتە زاوا، یـان ئافرەتێـك مێـردی کردبـێ‌و لێی بوبێتــە زاوا، ئەمانــە بــەردباران ئــەکرێن تــا دەمــرن، بــەڵام ئەگــەر پیــاو ژنــی نەهێنابو، یان ئافرەت مێردی نەکردبو، ئەبی یەکێ سەد داریـان لێبـدرێ‌و سـاڵێك لـە وڵات دوور بخرێنەوە. هەروەها، نێربازی وەك زینـا وایـە، بـەڵام هەنـدێ زانـا فەرموویانـە: ئـەبی هەردووکیان بکوژرێن.

دووەم: (وَالـنَّفْسُ بِـالنَّفْسِ) کوشـتنی بێتـاوان بـە ئـارەزووی خـۆی، ئـەبی لـە تۆڵـەی کـوژراو بکوژرێتەوە، جا ئەگەر عەفو کرا، ئـەبی خـوێنی بـدا، بـەڵام ئەگـەر مەبەسـتی کوشـتن نـەبو، بەڵکو لە دەستی کوژرا، ئەمە دروست نیە بکوژرێتـەوە، بـەڵکو ئـەبی خـوێن بـداو خزمـەکانی ڕازی بکا: وەك ڕووداوی ئۆتۆمبێل، چەك لە دەست دەرچوون، یاریکردنی‌تر.

بەڵام ئاگادار بە: لە هەموو جۆرە کوشتنێك-جگە لـە تۆڵـە- ئـەبی کـەففارەت بـدرێ، واتـە: یەك کۆیلە ئازاد بکا ئەگەر هەبوو، ئەگەر نا: ئەبی دوو مانگ لە سەر یەك بە ڕۆژوو بێ.

سێیەم: (وَالتَّـارِكُ لِدِينِـهِ الْمُفَـارِقُ لِلْجَمَاعَـةِ) وازهێنانــە لــە ئــایینی ئیسـلام‌و جیابوونەوەیـە لە کۆمەڵی موسوڵمانان، هەر کەس لە ئایینی ئیسلام پەشیمان ببێتەوە، واتـە: بـە زوبـان، یان بە کردەوە کافر ببـێ‌و دیسـان موسـوڵمان نەبێتــەوە، ئـەبی بکـوژرێ‌و ئەگـەر کەسـێك باوەڕی بە هەر شەش ڕوکنی ئیمان نەبێ، یان جوێن بە خوداو پێغەمبەرﷺ بدا، یان بڵـێ: بە حوکمی ئیسلام ڕازی نیم، یان گاڵتە بـە خـوداو پێغەمبـەرو ئیسلام بکـا، ئـەوە کـافرەو کوشـتنی واجبــە لــە ســەر کاربەدەسـتانی موسـوڵمانان، هــەروەها ئــەوەی لــە کۆمــەڵی موسوڵمانان جیا ئەبێتەوەو دژ بە ئیسلام ئەوەستێ، ئەبی بکوژرێ (رواهُ البخـاری ومُسْـلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

جا **بزانە:** ئەوەی کافر ئەبێو موسوڵمان نابێتەوە، لە دوای سێ عیددە پەیوەندی ژنو مێردایەتیی ئەپچڕێ.

ئینجا بزانە: گوێڕایەڵیو ڕێزلێنانی کاربەدەستان، ئەرکی سەر شانی گشت موسوڵمانێکە بەو مەرجەی بە یاسای قورئان کار بکا ﴿عَنْ أَبِی ذرٍّ رضي الله عنه: قالَ النَّبيُّ ﷺ: إنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ الله فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەگەر قولەڕەشێکی لووت بڕاو، کرایە سەرکردەی ئێوەو بە یاسای قورئان ئێوەی بەڕێوە ئەبرد، ئێوەش گوێڕایەڵی بنو لە فەرمانی دەرمەچون.

هەروەها بزانە: هەر کەسێك لە دژی ئەم جۆرە کاربەدەستانە ڕاپەڕیو پەرتەوازەیی بخاتە نێو کۆمەڵی موسوڵمانان، واجبە موسوڵمانان لە ناوی ببەنو نابێ شوێنی بکەون ﴿عَنْ عَرْفَجَةَ رضي الله عنه: قالَ النَّبيُّ ﷺ: مَنْ أَرادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِناً مَنْ كانَ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: هەر کەسێك بیەوێ ئەم ئوممەتەی ئیسلام لێك جیا بکاتەوەو پەرتەوازەی بخاتە ناو -لەو کاتەی کە کۆمەڵن- ئێوە بە شمشێر لێی بدن، جا هەر کەسێك بێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ): ڕۆژێك (عبدالله)ی کوڕی ئیمامی (عمر) تەماشای (كَعْبَة)ی پیرۆزی کرد -کە قیبلەی موسوڵمانانە- ئینجا فەرمووی: ﴿مَا أَعْظَمَ حُرْمَتَكِ وَالْمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَالله مِنْكِ﴾، ئای (كَعْبَة) چەند گەورەو بەڕێزی، خۆ ئیماندار لە لای خوا لە تۆش گەورەو بەڕێزترە. جا هەر لە بەر گەورەو بەڕێزیی موسوڵمان پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَزَوالُ الدُّنْيا أَهْوَنُ عَلَى الله مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: نەمانی دونیا ئاسانترە لە لای خوای گەورە لە کوشتنی مرۆڤێکی موسوڵمان.

٢- (الثَّيِّبُ الزَّانِي): **بزانە:** بە شایەدی چوار پیاو، یان بە دان پێداهێنانی زیناکەر زینا ئاشکرا ئەبێ، دیسان **بزانە:** هەر جۆرە زیناکەرێك هەبێ، ئەگەر زینایەکەی لێ ئاشکرا نەبو، با لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا تۆبە بکاو ئاشکرای نەکا، بەم تۆبەیە -إنْ شاءَ الله- خوای گەورە لێی خۆش ئەبێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَعُوقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَسَتَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ فَأَمْرُهُ إِلَى الله: إنْ شاءَ عَفا عَنْهُ، وَإِنْ شاءَ عَذَّبَهُ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: هەر کەسێك تاوانێکی لەم تاوانانە کرد -جگە لە کافربوون- ئەگەر لە دونیا بە هۆی ئەم گوناهە سزا درا، ئەوە سزای قیامەتی لە سەر لائەچێ، بەڵام ئەگەر تاوانێکی لەم تاوانانە کرد -جگە لە کافربوون- ئینجا خوا لێی پۆشیو

(اَلْحَديثُ الْخامس عشر: في خصال الْمُؤْمن)

﴿ عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخــرِ فَلْيَقُــلْ خَيْراً أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ جارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ ﴾ رواهُ الْبُخاري ومُسْلم.

ئاشكرای نەكرد، ئەوە لە ڕۆژی دوایی لە دەست خودایە، ئەگەر حەز بكا: لێی ئەبورێ، ئەگەر نا: سزای ئەدا. واتە: هەرچەند بە بێتۆبەكردنیش بمرێ.

٣- (وَالتَّارِكُ لِدينه): جیاوازی نیە: واز لە هەموو ئایین بهێنێ، یان لە بەشێكی، بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٨)م.

٤- (اَلْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ): مەبەست بە كۆمەڵ (أهل السّنّة والجَماعة)یە، واتە: هەر چینێك بۆ بڵاوكردنەوەی (بِدْعَة) چەك هەڵگری: ئەبی جەنگیان لەگەڵ بكرێ، هەروەكو ئیمامی (عَلِـی) جەنگی لەگەڵ (خَوارِج) كرد.

﴿ حەدیسی پازدەهەم: ڕەوشتەكانی مرۆڤی ئیماندار ﴾

(عَـنْ أَبِيهُرَيْـرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُـولَ اللهِ ﷺ قـالَ) ئـەبوهوڕەیرە ئەفـەرموێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (مَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ) هـەر كەسێك بـاوەڕی تـەواوی هەیـە بـە خـواو ڕۆژی دوایی (فَلْيَقُلْ خَيْراً) با قسەی باش بكا (أَوْ لِيَصْمُتْ) یان بێدەنگ بێ.

لەم فەرموودەیە دەرئەكەوێ: قسەی بـە سـود پێویسـتە بگـوترێ، بـە مـەرجێ ڕووداوێكـی نالەبار ڕوو نەدا، وە ئەگەر قسەكردن سودی نـەبێ، پێویسـتە نـەگوترێ، چـونكە زۆربـەی تاوانی ئادەمیزاد كە لە دونیاو قیامەت پێی بەدبەخت ئەبێ: لە گفتوگۆی نالەبار ڕوو ئەدا، بۆیێ (لوقمان) ئەڵێ: (**ئەگەر قسە زیو بێ، نەگوتنی زێڕە**).

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ) وە هەركەسێك بـاوەڕی تـەواوی بـە خـواو ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی دراوسێی خۆی بگرێو ئازاری نەداو ئاگاداری ماڵو منداڵی بێو ئامۆژگارییان بكاو یارمەتییان بدا.

بزانە: دراوسێی موسوڵمانو خزم سێ مافی هەنە، دراوسێی موسوڵمانو بێگانـە دوو مـافی هەنە، دراوسێی كافر یەك مافی هەیە.

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ) وە هەركەسێك بـاوەڕی تـەواوی بـە خـواو ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی میوانی بگرێو لەگەڵی ڕووخـۆش بـێو بـەگوێرەی توانا خـواردنی بداتێو شوێنی نوستنی بۆ دابین بكاو لە بەردەم میوانا ڕووگرژیو دەمەقاڵی لەگـەڵ منـداڵانی خۆی نەكا، هەروەها نابێ میوانیش خۆی ناشیرین بكا: وەك داوای خواردنی تایبەتی بكا، یان خۆی تێكەڵی كاروباری خاوەن ماڵ بكا، ئەگەر شتێكی نـاڕێكی دیت، نابـێ بـڵاوی بكاتـەوە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

ئینجا بزانە: ئەم سێ ڕەوشتانە ڕەوشتی موسوڵمانی ڕاستەقینەیەو هەر بە ڕەوشتی باش موسوڵمانان بە بەهەشت شاد ئەبن ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﴾: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ: عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ فَقَالَ: تَقْوَىاللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ. وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ فَقَالَ: اَلْفَمُ وَالْفَرْجُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا: ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە بەهەشت چی‌یە؟ فەرمووی: لە خواترسی‌و ڕەوشتی باش. ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە دۆزەخ چی‌یە؟ فەرمووی: زمان پیسی‌و داوێن پیسی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَلْيَقُلْ خَيْراً): ئیمامی (الشافعی) ئەفەرموێ: (**با قسەی باش بکا، بەڵام پاش بیرکردنەوە: ئایا ئەم قسەیەی ئەیکا باشە، یان نا، ئینجا ئەگەر دڵنیابو کە قسەکە باشە با بیکا، بەو مەرجەی ناڵەباری ڕوو نەدا**).

ئیمام (أبوعلی الدقاق) ئەفەرموێ: (**مَنْ سَكَتَ عَنِ الْحَقِّ فَهُوَ شَيْطانٌ أَخْرَسُ**) هەر کەسێك لە گوتنی ڕاستی‌و ڕەوا بێ‌دەنگ بێ، ئەوە شەیتانێکی لاڵە.

ئینجا بزانە: لە هەر کاتو شوێنێك بەرژەوەندی لە قسەکردندا نەبو، ئەوە بێ‌دەنگی باشەو حەسانەوەیەکە بۆ خۆی‌و فریشتەکان، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِاللهِ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِاللهِ قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ، وَإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ اَلْقَلْبُ الْقَاسِي﴾ رواهُ الترمذی، واتە: زۆر قسە مەکەن بە قسەیەکی وا: کە زیکری خواو چاکە نەبێ، چونکە زۆر گوتن بە بێ‌زیکری خوا: ئەبێتە هۆی دڵڕەقی، بەڕاستی دوورترین کەس لە خوای گەورە دڵی‌ڕەقە. کەوابوو: (**زۆر گۆتن، قوڕئان خۆشە**).

٢- (فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ): دراوسێ تا چل خانوو لە ڕاستەو چەپەو باکور و باشوری خانووەکەت ئەگرێتەوە.

ئینجا بزانە: ڕێزلێنانی دراوسێ نیشانەی ئیمانی‌تەواوە، هەروەکو لەم حەدیسەدا دەرئەکەوێ، هەروەها ئازاردانی دراوسێ هۆی دواکەوتنە لە بەهەشت، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جارُهُ بوائِقَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ناچێتە بەهەشت کەسێك دراوسێ‌یەکەی لە خراپەی ئەمین نەبێ. کەوابوو: بۆ دراوسێ‌یەکەت دڵسۆز بەو لە خواردنی خۆت بێ‌بەشی مەکە.

٣- (فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ): دەربارەی میوان‌و میوانداری پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، جائِزَتُهُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَالضِّيافَةُ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ، فَما بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَثْوِيَ عِنْدَهُ حَتَّى يُحْرِجَهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك باوەڕی بە خواو

(اَلْحَديثُ السّادس عَشَر: فِى الْغَضَب)

﴿ عَـــنْ أَبِى هُرَيْــرَةَ ﷺ: أَنَّ رَجُـــلاً قَـــالَ لِلنَّبِـــيِّ ﷺ: أَوْصِـــنِى. قَـــالَ ﷺ: لاَ تَغْـــضَـــبْ. فَـــرَدَّدَ مِــرارًا. قَالَ ﷺ: لاَ تَغْـــضَـــبْ ﴾ رواهُ الْبُخاري.

ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێز لە میوانەکەی بنێ، بە شێوەیەکی وا: شەو و ڕۆژێك بەگوێرەی توانا خواردنی باشی بداتێ، مافی میوانداری سێ ڕۆژە بە خواردنی عادەتی، لە سێ ڕۆژ زیاتر خێرکردنە بە میوان، دروست نیە میوان ئەوەندە بمێنێتەوە: تا خاوەن ماڵ تووشی ئازارو ماندووبوون ئەکا. کەوابوو: لە جێگەی تایبەتی خاوەن ماڵیش دامەنیشە.

ئینجا لە دوای نان خواردن ئەم دوعایە بۆ خاوەن ماڵ بکە: ﴿أَفْطَـرَ عِنْـدَكُمُ الصَّـائِمُونَ وَأَكَلَ طَعامَكُمُ الأَبْرارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ﴾ رواهُ أبوداود، واتە: خوا بکا ڕۆژووەوانان فەتار لە لای ئێوە بکەنەوە، پیاوچاکان نانی ئێوە بخۆن، فریشتە بۆ ئێوە لە خوا بپاڕێنەوە تا لێتان خۆش بێ.

﴿ حەدیسی شازدەهەم: دەربارەی توڕەیی ﴾

(عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﷺ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِلنَّبِـيِّ ﷺ) ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: پیاوێك بە پێغەمبەری ﷺ گوت: (أَوْصِنِى) ئامۆژگاریـیەکم پێ بسپێرە جێبەجێی بکەم (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: توڕە مەبە.

(فَرَدَّدَ مِرارًا) جا پیاوەکە چەند جارێکی تر ئەم قسەیەی دووبارە کردەوە (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ هەر وەڵامی ئەداوەو ئەیفەرموو: توڕە مەبە.

واتە: کە توڕەش بوی، قسەی ناڕێك مەکەو هەڵمەتی دڕندانە مەبە، چونکە مرۆڤی ئازا ئەوەیە: لە کاتی توڕەبوون خۆڕاگر بێو لێبوردن بکاتە پیشەی خۆی.

توڕەبوون سەرەتاییەکەی شێتییەو دوایی‌ی پەشیمانییە، لە بەر ئەوە زۆر کەس لە بەر توڕەیی: یان خۆی کافر ئەکاو لە ئیسلام دەرئەچێ، یان کەسێك ئەکوژێ، یان سوێند ئەخوا، یان ژنی خۆی تەڵاق ئەداو ماڵی خۆی وێران ئەکا (رواهُ البخاری) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە:

ئینجا بۆ ڕزگاربوون لە دەردی توڕەیی، پێغەمبەر ﷺ چەند دەرمانێکی داناوە پێویستە بە کاریان بێنین: وەك دەستنوێژ شوشتن، گوتنی (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ)، دانیشتن ئەگەر بە پێوە بوو، یان پاڵدانەوە ئەگەر دانیشتوو بێ.

ئەوەش **بزانە:** ئەگەر ویستت دۆستایەتی کەسێك بکەی، جارێك توڕەی بکە بۆ ئەوەی بزانی چ جۆرە کەسێکە؟ چونکە دەرنەبڕینی توڕەیی‌و مراندنەوەی ڕقو قین لە ڕەوشتە هەرە بەرزەکانی موسوڵمانە، بە مەرجێ دەسەڵاتی هەبێ نەك لە بەر بێدەسەڵاتی بێ.

(اَلْحَدِيثُ السّابِع عَشَر: إحْسانُ الْعَمَلِ)

﴿ عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّاد بن أَوْسٍ رضي الله عنه: عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ: فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَوْصِنِي): وا ئەگەیەنێ: پێویستە موسوڵمان داوای ئامۆژگاری لە موسوڵمان بکا، چونکە هەموو کەسێك لە کەمو کوڕیەکانی خۆی ئاگادار نیەو موسوڵمانی دڵسۆز ئاگاداری ئەکاتەوە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ، فَإِنْ رَأَى بِهِ أَذىً فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: بە ڕاستی هەر یەکێکتان ئاوێنەی برای خۆیەتی، کەوابوو: هەر ناشیرینیەکی لە برای خۆی دیت ئەبی لای ببا.

٢- (لاَ تَغْضَبْ): تورەیی: وەجۆش هاتنی خوێنە بۆ ڕونەدانی سەرشۆڕی، یان بۆ تۆڵەوەرگرتن، ئەم وەجۆش هاتنە وا لە مرۆڤ ئەکا: دەماری جووت ئەبێو ڕەنگی تێك ئەچێو دەمی کەف ئەکاو گوفتارو کرداری نالەبار ئەبێ، ئەگەر لەم کاتەدا خۆی ببینێ، لە شەرمی ڕەنگی نالەباری خۆی تورەیی نامێنێ.

ئینجا بزانە: ڕەوشتە باشەکانی ئیسلام، باشترین دۆستن بۆ زاڵبوون بە سەر تورەییدا، کەوابوو: ئەگەر تورەش بووی، تورەییت بشارەوەو ئەنجامی مەدە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَظَمَ غَيْظاً وَهُوَ قادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ الْعِينِ شاءَ﴾ رواهُ الترمذي، هەرکەسێك ڕقو تورەیی بشارێتەوە-توانای ئەنجامدانیشی هەبێ- خوای گەورە لە بەرچاوی خەڵك لە ڕۆژی دوایی بانگی ئەکا، تاکو بیکاتە سەرپشك: کام حۆری هەڵبژێرێ بیداتێ.

﴿ حەدیسی حەڤدەهەم: ڕێكو پێك کردنی کردار ﴾

(عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّادِ بنِ أَوْسٍ) رضي الله عنه (شەدداد)ی کوڕی (ئەوس) سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٨)ی کۆچی لە (بَيْتِ المُقَدَّس) وەفاتی کردوە، (٥٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە پێغەمبەر ﷺ ئەگێڕێتەوە: (قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوای گەورە واجبی کردوە: کە چاکە لەگەڵ هەموو شتێکا بە کار بێنن:

(فَإِذَا قَتَلْتُمْ) جا ئەگەر هاتوو کەسێکتان کوشت (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ) بە شێوەیەکی باش بیکوژن. واتە: ئەگەر لە تۆڵەی باوکت، یان برات، یان کوڕت، کەسێکت کوشت لە کوشتن بەولاوە هیچیتری لێمەکە: وەك دەمو لوت بڕینو ناشیرین کردنی لاشەکەی،

یان ئەگەر كەسێك هەڵمەتی هێنایە سەرماڵو ناموستو نەگەڕاوە، ئەوە لە كوشتن بەولاوە هیچی‌تر دروست نیە ﴿عَنْ سَعِيد بنْ زَيْدﷺ: قالَ النَّبيُّﷺ: مَنْ قُتِلَ دُونَ مالِه فَهُوَ شَهِيدٌ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەركەسێك بە هۆی پاسەوانی‌كردنو بەرگری‌كردن لە مڵكو ماڵی خۆی بكوژرێ شەهیدە.

(وَإِذَا ذَبَحْتُمْ: فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ) وە هەر كاتێك ئاژەڵێكی حەلاڵتان سەر بڕی، بە شێوەیەكی باش سەری ببڕن: هەروەك پێغەمبەرﷺ ڕێی بۆ داناوین‌و ئەفەرموێ: (وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ) هەر یەكێك سەری ئاژەڵ ببڕێ، با كێردەكەی تیژ بكا (وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ) وە پشوودانێكی باش بداتە ئاژەڵەكە: وەك ئاودان‌و خستنە سەر تەنیشتی چەپە، ئینجا ڕووی لە قیبلە بكاو بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ). وە بە زووترین كات كێردەكەی بێنە بە سەر گەرووی‌داو بیكوژەوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئەوەش بزانە: ئەبی لە كوشتنەوەدا (سۆریچك) كە بۆڕی‌ی خواردن‌و خواردنەوەیەو (قرتاكە) كە بۆڕی‌ی هەناسەیە، هەردووكیان ئەبی بە تەواوی ببڕدرێن‌و ئەو گرێیەی لە گەروو بەرز ئەبێتەوە ئەبی كوشتنەوەكە لە ئەویان بەرەو خوار بێ بۆ لای لاشەكە، یان لە سەر ئەو بێ، بۆ ئەوەی هەندێكی، یان هەمووی بە لای سەریەوە بچێ، ئەگەر هیچی بە لای سەریەوە نەچو، حەرامەو مردارە

ئینجا بزانە: (بِسْمِ اللهِ)كردن لە كاتی كوشتنەوەدا مەرج نیە، هەروەها بە دەستی منداڵو ئافرەتیش سەربڕینی ئاژەڵو باڵندە هەر دروستە ﴿عَنْ كَعْب بِن مالِكﷺ: أَنَّ امْرَأَةً ذَبَحَتْ شاةً بِحَجَرٍ فَسُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنْ ذَلِكَ؟ فَأَمَرَ بِأَكْلِهَا﴾ رواهُ البخاري، واتە: ئافرەتێك بە بەردێكی تیژ مەڕێكی سەربڕی، پێغەمبەرﷺ فەرمانی‌دا گۆشتی مەڕەكە بخۆن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ): **چاكە:** ئەنجامدانی كردارەكانە بە پێی یاسای ئیسلام، جیاوازی نیە: ئەم كردارە پەیوەندی بە خۆتەوە هەبێ، یان بە كەسێكی‌تر.

ئینجا بزانە: هەر هەوڵدانێك بۆ بەڕێوەبردنی خەڵكو ڕێككردنی كۆمەڵگە بێ، ئەوە بە چاكە دائەندرێ‌و ڕێبازی پێغەمبەرانە عليهم الصلاة والسلام، ئەم هەوڵدانە لە ئیسلامدا بە (سیاسَة) ناو ئەبرێ، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿كَانَتْ بَنُوإِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ كُلَّما هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەرەكان عليهم الصلاة والسلام كاروباری (بَنِي إِسْرَائِيل)یان بەڕێوە ئەبردو ڕابەرایەتی دین‌و دونیایان ئەكردن، هەر پێغەمبەرێك وەفاتی كردبا: پێغەمبەرێكی‌تر ئەم سیاسەتەی ئەنجام ئەدا.

(اَلْحَدِيثُ الثّامِن عَشَر: في تَقْوَى اللهِ، وَحُسْنِ الْخُلُق)

﴿ عَنْ أَبِي ذَرٍّ جُنْدُب بن جُنادَة رضي الله عنه وَأَبِي عَبْدالرَّحْمَن مُعاذ بن جَبَلٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ،

٢- (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ): **بزانه:** شێواندن‌و ناشیرین کردنی لاشەی کوژراوەکە بە هیچ شێوەیەك دروست نیە، هەرچەند لاشەی دوژمنێکی کافریش بێ ﴿عَنْ عَبْد الله بن زَيْد رضي الله عنه: قالَ: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ: عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ﴾ رواهُ البخاري، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە -لە غەزادا- تالان ببەین پێش دابەشکردنی، قەدەغەی کردوە: لاشەی کوژراوەکان بشێوێنین‌و ناشیرینیان بکەین.

٣- (فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ): شێوەی سەربرینی باش ئەوەیە: بە هێمنی‌و لە سەرخۆیی ئاژەڵەکە درێژ بکاتە سەر زەمین، لە بەرچاوی ئاژەڵەکە چەقۆ تیژ نەکا، لە پێش چاوی ئاژەڵەکە ئاژەڵێکیتر سەر نەبڕێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَانُ، إِرْحَمُوا أَهْلَ الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّماءِ﴾ رواهُ أبوداود والترمذي، ئەوانەی بەزەییان دێتەوە خوای گەورە ڕەحمیان پێ ئەکا، بەزەییتان بە دانیشتووانی زەمیندا بێتەوە تاکو خوای گەورەو دانیشتووانی ئاسمان بە زەییان پێتان بێتەوە.

﴿ حەدیسی هەژدەهەم: ترسان لە خوا، ڕەوشت جوانی ﴾

(عَنْ أَبِي ذَرّ جُنْدُبِ بن جُنادَة رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوزەڕ)ی (غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ: سەحابەیە، پێنجەمین کەسە: کە موسوڵمان بووە لە (مەککە)ی پیرۆز، ئینجا گەڕاوەتەوە بۆ ناو خزمەکانی، ئینجا کۆچی کرد بۆ (مەدینە)، لە ساڵی (٣١)ی کۆچی وەفاتی کردوە، (٢٨١) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

(و)هەروەها گێڕدراوەتەوە لە (أَبِي عَبْدالرَّحْمَنِ مُعاذ بن جَبَلٍ) رضي الله عنه (موعاز)ی کوڕی (جەبەل) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو لە (مەدینە)ی پیرۆز لە تەمەنی (١٨) ساڵیدا موسوڵمان بووە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی لە نزیك (ئوردون) وەفاتی کردوە، (١٥٧) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

ئەم دوو بەڕێزانە ئەگێڕنەوە: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (اِتَّقِ اللهَ) لە خوا بترسەو خۆت لە توڕەیی خوا بپارێزە (حَيْثُمَا كُنْتَ) لە هەر شوێنێ بووی: خەڵکت لێ دیار بێ، یان نا.

بزانە: (تَقْوى) واتە: ترسان‌و خۆپاراستن لە توڕەیی خوا، بەم جۆرە: لە فەرمانی دەرنەچی، هەرچی قەدەغەی کردوە نەیکەی، تا توانات هەیە خودات هەر لە یاد بێ‌و لە سەر زوبانت بێ.

وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ ﴾ رواهُ التِرْمِذي وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَن. وَفِي بَعْضِ النُّسَخِ: صَحِيحٌ.

ئینجا بزانە: خۆپاراستن لە تورەیی خوا ئەبێتە هۆی شارەزابوون بۆ لێکجیاکردنەوەی چەوتیو ڕاستی، هۆی سەربەرزی لە دونیاو قیامەت، هۆی سەرکەوتنو ڕزگاربوون لە ناخۆشی، هۆی وەدەستهێنانی ڕزقی حەلاڵ، هۆی گونجانی کاروباری دونیایی، هۆی نەترسانو دڵ تەنگ نەبوون لە دونیاو قیامەت: بە مەرجێ ئەم (تَقْوى)یە لە ژێر یاسای ئیسلام بێو بە بێشەرعی نەبێ.

(وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ) بە دوای هەر گوناهێکدا چاکەیەك بکە (تَمْحُهَا) بۆ ئەوەی ئەم چاکەیە خراپەکە لاباو بیسڕێتەوە.

ئاگاداری: ئەو گوناهانەی بە چاکەکردن لائەچن: تەنها گوناهی بچووکن، ئەویش بەو مەرجەی خۆی لە گوناهی گەورە بپارێزێ، کەوابوو: بەدبەخت ئەو کەسەیە: کە چاکەکانی لە گوناهە بچووکەکانی زیاتر نەبن، یان چاکەکانی ڕێگای لابردنی گوناهە بچووکەکانی نەبێ: بە هۆی ڕێگەگرتنی گوناهە گەورەکان.

ئینجا بزانە: گوناهی گەورە: وەکو کوفر، کوشتنی بە ناهەق، زینان ئارەق خواردنەوە...هتد، بە تۆبەکردن لائەچن. واتە: پەشیمان ببیەوەو داوای لێخۆشبوون لە خوای گەورە بکەی، جا ئەگەر گوناهەکە پەنهانی بوو: ئاشکرای مەکەو لە نێوان خۆتو خوادا تۆبە بکە، خودا لێت خۆش ئەبێ.

ئەوەش بزانە: هەر گوناهێك: چ بچووك بێ، چ گەورە، کە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ: ئایا دەربارەی خوێن، یان ماڵ، یان نامووس، ئەمە-جگە لە تۆبەکردن- ئەبی خاوەنەکەی لە خۆت ڕازی بکەی، ئەگەر نا: خوا تۆبەت قبوڵ ناکا-(بگەڕێوە بۆ حەدیسی دەیەم)- جا کە ئەوەت زانی ماف خەڵك بە تۆبە لاناچێ، بە زووترین کات هەوڵ بدە خاوەن ماف گەردەنت ئازاد بکا بە دڵێکی ڕازیکراو.

(وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ) هەروەها ڕەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، واتە: ڕووخۆشو شیرین گوفتار بە، بۆ یارمەتی هەموو کەس ئامادە بە، ڕقو قینە دەرمەبڕە، لێبوردن بکە بە پیشەی خۆت، شەرمو ڕێزت بۆ گەورە، بە زەیی بۆ بچووك نیشانەی زۆر باشیتە، نزیکترین کەس لە پێغەمبەرﷺ ڕۆژی دوایی ڕەوشت باشەکانن، بە ڕەوشتی باش ئەگەیتە پلەی پیاوچاکان (رَواهُ الترمِذي وَقالَ حَدِيثٌ حَسَن) ئیمامی (تیرمیذی) گێڕاویەتیەوەو ئەفەرموێ: حەدیسێکی جوانە.

ئینجا بزانە: ترسان لە خوای گەورە وات لێئەکا ڕەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، ڕەوشتێ باش گشتی چاکەیە، لە پاداشتی قیامەتت زیاد ئەکاو باری تاوانەکانت لە سەر

لائەبا ﴿عَنْ جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قالَ النَّبيُّ ﷺ: كُلُّ مَعْرُوف صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوف أَنْ تَلْقَى أَخـاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ، وَأَنْ تَفْرُغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِناءِ أَخِيكَ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم، واته: هەر چاكەيەكى بكەی خێرەو پاداشتت بۆ ئەنوسرێ، وە ڕووخۆشیو زەردەخەنەیی لە ڕووی برای موسوڵمانت ئەویش خێرە، هەروا بەخشینی نەختێك ئاو لە دۆڵچەی خۆتەوە كە بیڕژێنییە ناو دۆڵچەی برای خۆت، ئەویش هەر خێرە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اتَّقِ اللهِ حَيْثُمَا كُنْتَ): **بزانە:** (تَقْوى)، واتە: لە خواترسان بە جۆرێكی وا: لەو شوێنانە نەتبینێ: كە لێی قەدەغە كردویو لەو شوێنانەت گوم نەكا: كە فەرمانی پێكردوی، (تَقْوى) ئەبێتە هۆی بەختەوەری لە دونیاو قیامەت، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿الَّذينَ آمَنُوا وَكانُوا يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِالدُّنْيا وَفِي الآخِرَةِ لاَ تَبْديلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ واتە: ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو لە خوا ترساون، موژدەیان بۆ هەیە لە ژیانی دونیاو لە ڕۆژی قیامەت، بڕیارەكانی خوا گۆڕانی بە سەردا نایێ، ئەم موژدەیە: سەرفرازییەكی گەورەیە بۆ لە خواترسەكان.

٢- (وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا): خێركردنو نوێژ كردنو (أَسْتَغْفِرُ اللهَ)و (وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)و خەریكبوون بە زانستی ئایینیو...هتد: چاكەكان كشتی گوناهە بچووكەكان ڕەش ئەكەنەوە، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ بەڕاستی چاكەكان تاوانەكان لائەبەن، ئەمە ئامۆژگارییە بۆ ئەوانەی ئامۆژگاری وەرئەگرن.

٣- (خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ): **بزانە:** خوای گەورە مەدحی پێغەمبەری ﷺ كردوە بە ڕەوشتی باش، هەروەك ئەفەرموێ: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ بە ڕاستی ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ لە سەر ڕەوشتێكی جوانو گەورەی.

جا كە ڕەوشتی باش ڕەوشتی پێغەمبەرمان بێ ﷺ، زۆر حەیفە موسوڵمان لە دەست خۆی بدا، چونكە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿خِيــارُكُم أَحاسِـــنُكُمْ أَخْلاَقـــاً﴾ رواهُ الشيخان، باشترینتان ڕەوشت جوانترەكانتانن.

﴿ حەدیسی نۆزدەهەم: پاراستنی مافی خواو، بیروباوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِي الْعَبَّاس عَبْدالله بن عَبَّاسٍ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (ئیبن عەبباس)، ناوی (عبدالله) كوڕی ئیمامی (عەبباس)ی مامی پێغەمبەرە ﷺ، واتە: خۆیو باوكی سەحابەنە،

قَالَ: كُنْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمًا، فَقَالَ ﷺ: يَا غُلَامُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ: احْفَظِ اللهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعَالَى لَكَ،

له (مەککە)ی پیرۆز له دایك بووه، لەگەڵ باوکی کۆچی کردوه بۆ (مەدینە)، کە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد تەمەنی (١٣) ساڵان بوو، له شاری (طائف) ساڵی (٦٨)ی کۆچی وەفاتی کرد، (١٦٦٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دوعای بۆ کرد: (خوا زانستیقورئانی بداتێ). یەکێکە لە چوار (عبدالله)یەکان، بڕوانە حەدیسی سێیەم.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (كُنْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ، يَوْمًا) ڕۆژێك لە پشت پێغەمبەرﷺ سواری ووڵاغێك بوم (فَقَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (يَا غُلَامُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ) ئەی ڕۆڵە، من چەند قسەیەکی بە سودت فێر ئەکەم:

(احْفَظِ اللهَ) ئاگات له خودا بێو فەرمانی جێبەجێ بکەو قەدەغەی مەشکێنە (يَحْفَظْكَ) خوداش تۆ ئەپارێزێو ئاگاداری ماڵو منداڵو ئایینت ئەکاو له ڕۆژی دواییش ڕزگارت ئەکا (احْفَظِ اللهَ) ئاگات له خودا بێ (تَجِدْهُ تُجَاهَكَ) دەبینیت خوا لەگەڵتایەو لە کاتی تەنگانە فریات ئەکەوێ.

(إِذَا سَأَلْتَ) هەر کاتێك ویستت شتێك داوا بکەی (فَاسْأَلِ اللهَ) هەر له خوا داوای بکە، چونکە گەنجینەی ئاسمانو زەمین هەر بە دەست ئەوە، کەوابوو: نەچی لە بەر نەبوونیو هەژاری، خوا لە بیر خۆت ببەیەوەو دەست بە تاوانباری بکەی، یان ملکەچی بۆ پیاوی نامەردو تاوانبار بکەی، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الرِّزْقَ لَيَطْلُبُ الْعَبْدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ﴾ رواهُ الطبراني، واتە: ڕزق بە دوای بەندەدا ئەگەڕێو ئەو بەشەی بۆی داندراوە گشتی ئەدرێتێ لە دونیادا، زۆرتر لە ئەجەلەکەی. واتە: کاتی دیارکراو بۆ مردنی.

(وَإِذَا اسْتَعَنْتَ) هەر کاتێك ویستت داوای یارمەتی بکەی (فَاسْتَعِنْ بِاللهِ) هەر له خوا یارمەتی داوا بکە، چونکە ئەگەر خودا یارمەتیدەرت بێ کەس پێت ناوەستێ.

ئینجا بۆ ئەوەی باشتر بزانین هەموو شت بە دەست خوایەو کەس بە بێویستی خوا هیچی لە دەست نایێ، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (وَاعْلَمْ) بزانە: (أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ) ئەگەر هەموو خەڵك کۆ ببێتەوە (عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ) بۆ ئەوەی سودێکت پێ بگەیەنن: کەم، یان زۆر (لَمْ يَنْفَعُوكَ) ناتوانن سودت پێبگەیەنن (إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعَالَى لَكَ) مەگەر ئەو سودە بە تۆ بگەیەنن: کە لە یەکەم ڕۆژدا خوا بۆتی نووسیوە، کەوابوو: سودبەخشی ڕاستەقینە هەر خودایە.

وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الأَقْلاَمُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ ﴾ رواهُ التِّرمذي وَقالَ: حديثٌ حَسَنٌ صَحيح.
وَفي رِوايَةِ غَيْرِ التِّرمذي: ﴿ احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ، وَاعْلَمْ أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ وَمَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾.

(وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ) وه ئەگەر هەموو خەڵك كۆ ببێتەوە بۆ ئەوەی زیانێكت تووش بكەن (لَمْ يَضُرُّوكَ) ناتوانن زیانت لێبدەن (إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ) مەگەر ئەو زیانەت لێبدەن: كە لە یەكەم ڕۆژدا خوا لە چارەی نووسیوی.
(رُفِعَتِ الأَقْلاَمُ) قەڵەم پێچراوەتەوە (وَجَفَّتِ الصُّحُفُ) نووسراوەكە ووشك بۆتەوە، هیچ گۆڕانێك نایەتە سەر نووسراوی خوا، كەوابوو: ئەی موسوڵمان: پشتت هەر بە خوا ببەستە، واز لە ملكەچی بۆ خەڵك بێنە، هەر خوای گەورە بناسە، هەموو شتێك لە دەست خودایەو براوەتەوە (رواهُ الترمذي وَقالَ: حديثٌ حَسَنٌ صَحيح) ئیمامی (تیرمیزی) گێڕاویەتیەوە.
(وَفي رِوايَةِ غَيْرِ التِّرمذي) جگە لە (تیرمیزی) لە گێڕانەوەی ئیمام (أحمد)و (عبد بن حميد)دا هاتوە: (احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ) ئاگاداری خودا بە، خودا ئاگادارت ئەبێ.
(تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ) خۆت بە خوا بناسێنە (فِي الرَّخَاءِ) لە كاتی خۆشیو هەبوونیدا (يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ) خوداش لە كاتی تەنگانەدا ئەتناسێتەوەو لە هاوارت دێ، واتە: لە كاتێكدا: كە لە خۆشیدای زۆر خوا بپەرستە بۆ ئەوەی خۆشی بوێ، ئینجا لە تەنگانەدا زوو فریات ئەكەوێو ڕزگارت ئەكا.
(وَاعْلَمْ) باش بزانە (أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ) ئەوەی بۆ تۆ نابێ لە چاكەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ) هەر لە یەكەم ڕۆژدا بۆ تۆ دانەندراوە، كەوابوو: وا مەزانە: بەشی تۆ دراوە بە یەكێكی تر.
(وَمَا أَصَابَكَ) وە ئەوەی پێت ئەگا لە چاكەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ) هەر لە یەكەم ڕۆژ بۆ تۆ دیار كراوەو نادرێ بە یەكێكی تر، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەبی هەموومان دەست بەكار بین، بۆ ئەوەی بگەینە ئەو شتەی بۆمان داندراوەو بە دانانی خوا ئەبی ڕازی بین، بۆ ئەوەی خوا لێمان ڕازی بێ.
(وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ) بزانە: سەركەوتن لە هەموو كارێكا (مَعَ الصَّبْرِ) لەگەڵ خۆڕاگرتندا بە یەكەوە بەستراون (وَأَنَّ الْفَرَجَ) وە هەروەها دەرچوون لە ناخۆشی (مَعَ الْكَرْبِ) هەر لەگەڵ ناخۆشیدایەو بۆت ئەبێ (وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) هەروەها هەموو كارێكی سەخت ئاسانیەكی لەگەڵدایەو ناخۆشی لا ئەبا.

کەوابوو: پێویستە موسوڵمان خۆڕاگر بێو ورەی بەرز بێ، چونکە بە خۆڕاگرتن خوای گەورە سەرکەوتووی ئەکا، وە هەر ناخۆشیەکو سەختیەك هەیە لە دونیادا دەرگەی خۆشیی هەیەو بە خۆڕاگرتن بە خۆشی شاد ئەبێو ناخۆشیەکەی لە بیر ئەچێتەوە.

ئینجا بزانە: لەم فەرموودە پیرۆزەدا پێغەمبەرﷺ پێمان ڕائەگەیەنێ: کە پێویستە بەڕاستی بەندەی خوا بینو ملکەچی بۆ ئەمو ئەو نەکەین، چونکە ئەوانیش وەکو ئێمە بێدەسەڵاتن، کەوابوو: دەتوانین بڵێین: واتەی ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ کراوەتەوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ واتە: هەر کەسێك لە خوا بترسێو بۆ کاروباری دونیا ڕێگای ستەمکاری نەگرێتە بەر، خوای گەورە لە گشت تەنگانەیەك دەربازی ئەکاو بە شێوەیەکی وا ڕزقی بۆ ئەنێرێ: کە هەر بە سەر دڵیدا نەهاتوە، وە هەرکەسێك پشت بە خوا ببەستێو بەندایەتی بۆ کەسیتر نەکاو کاری خۆی هەر بە خوا بسپێرێ، خوای گەورەی بە تەنها بەسیەتیو ئەیگەیەنێتە ئامانجو مەبەستەکانی، بەڕاستی خوای گەورە بۆ هەموو شتێك کاتێکی داناوە، تا نەگاتە کاتی خۆی نایکا. کەوابوو: ئەی موسوڵمانی خۆشەویست گشت کاروباری خۆت بدە دەست خوداو بەگوێرەی توانات دەست بەکار بە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (احْفَظِ اللهَ): پاراستنیخوا: بە پاراستنی فەرمانەکانیخواو پاراستنی سنوری تاوانەکان ئەگوترێ، ئینجا بەم پاراستنە بەندە لەگەڵ خوا ئەکەوێتە مامەڵەکردنو لە جۆری کردەوەکانی پاداش لە خوا وەرئەگرێ، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ واتە: پەیمانی من جێبەجێ بکەن، تاکو منیش پەیمانی ئێوە جێبەجێ بکەم.

٢- (لَمْ يَنْفَعُوكَ...لَمْ يَضُرُّوكَ): بێگومان: سودبەخشو زیاندەری ڕاستەقینە تەنها خوای گەورەیە، کەوابوو: هەرکەسێك باوەڕی وابێ: کە-جگە لە خوا- سودبەخشو زیاندەرێکیتری ڕاستەقینە هەیە، ئەوە کافرە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَادَّ لِفَضْلِهِ﴾ واتە: ئەگەر خوا زیانێکت لێبدا کەس ناتوانێ لایبدا جگە لە خوا، وە ئەگەر بیەوێ سودێکت پێبگەیەنێ کەس ناتوانێ بیگەڕێنێتەوە. کەوابوو: بەندە تەنها دەسەڵاتی وەدەستهێنانی ئەو سودو زیانەی هەیە: کە خوا دروستی ئەکاو بڕیاری بۆ داوە.

(اَلْحَديثُ الْعِشْرُون: فِى الْحَياء)

﴿عَنْ أَبِىمَسْعُود عُقْبَةَ بن عَمْروالأَنْصارِى الْبَدْرِيِّ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ: إنَّ ممَّا أدْرَكَ النَّاسَ مِنْ كَلاَمِ النُّبوَّةِ الأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ﴾ رواهُ الْبخارى.

٣- (رُفِعَت الأَقْلاَمُ): دەربارەی بڕیاردانی (أزَلي)و نووسینی پێش بوونەوەر، (صَحابَة) پرسیاریان لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتیان: ﴿يارسول الله فَفيمَ الْعَمَلُ الْيَوْمَ: أَفيمَا جَفَّتْ بِهِ الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ بِه الْمَقاديرُ، أَمْ فيما نَسْتَقْبِلُ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ فيماَ جَفَّتْ بِه الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقاديرُ. قالَ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ قالَ: إعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِما خُلِقَ لَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئەو کردەوانەی ئێمە ئەیکەین: ئایا لە (أزَل)دا بڕیاریان بۆ دراوەو نووسراوەو بڕاوەتەوە، یان لە دوای کردن ئەنووسرێ؟ فەرمووی: نا، بەڵکو لە (أزَل)دا بڕیار دراوەو نووسراوە. گوتی: ئەی بۆ چی دەست بەکار بین، بۆ پاڵ نەدەینەوە؟ فەرمووی: دەست بەکار بن چونکە هەر کەسە بۆ دروستکراوەکەی خۆی ئامادە ئەکرێو ڕێگای بۆ ئاسان ئەکرێ. واتە: ئەگەر بۆ بەختەوەری دروست کرابێ، کردەوەی بەختەوەریانەی بۆ ئاسان ئەکرێ، ئەگەر بۆ بەدبەختی دروست کرابێ، کردەوەی بەدبەختیانەی بۆ ئاسان ئەکرێ.

﴿حەدیسی بیستەم: دەربارەی شەرم کردن﴾

(عَنْ أَبِىمَسْعُودِ عُقْبَةَ بن عَمْروالأَنْصارِىالبَدْرِيِّ)ﷺ (عوقبە)ی کوڕی (عەمر)ی (ئەنساری)، سەحابەیەو یەکێکە لەو حەفتا کەسەی پەیمانی (عەقەبە)ی‌دووەمیان لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بەستوە، لە ساڵی (٤١)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، (١٠٢) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إنَّ ممَّا أدْرَكَ النَّاسَ) بە ڕاستی ئەوەی گەیشتۆتە خەڵك (مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى) لە فەرموودەکانی پێغەمبەرانی پێشوو، ئەمەیە: (إِذَا لَمْ تَسْتَحِي) ئەگەر شەرم ناکەی (فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ) هەر چی حەز ئەکەی بیکە. چونکە شەرم کردن بەشێکە لە باوەڕ بە خواو بە پێغەمبەرﷺ، کە مرۆڤ شەرمی نەما باوەڕی لاواز ئەبێو کردەوەی ناشیرین ئەکا، شەرم کردن باشترین ڕەوشتی مرۆڤە، چونکە هەر چاکەی لێ‌پەیدا ئەبێ.

ئینجا شەرم کردن لە خوای گەورە باشترینو گەورەترین پلەی شەرمە، لە بەر ئەوەی لە خراپە ئەتپارێزێ (رواهُ الْبخارى) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: شەرم کردن لە پرسیارکردنی کاروباری ئایینیو فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە، لێرەدا مەبەست نیە؟ چونکە شەرم کردن لەو جۆرە شتە ترسنۆکیە، نەك شەرمنی.

(اَلْحَديثُ الْحادى والْعشْرون: فى الإيمان وَالإسْتقامَة)

﴿ عَنْ أَبِىعَمْرو وَقيلَ أَبِىعَمْرَة سُفْيَانَ بن عَبْدالله ﷺ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ الله قُلْ لِى فِىالإسْلاَمِ قَوْلاً لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحدًا غَيْرَكَ؟

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلْحَياء): واتە: شەرم: گۆڕانێکە دێتە سەر دڵو ڕەنگی مرۆڤ لە ترسی ئاشکرابوونی نالەباریێکی خۆی.

ئینجا بزانە: واجبە مرۆڤ زیاتر شەرم لە خوایخۆی بکا، بە جۆرێکی وا: ڕوو نەکاتە ئەو شوێنانەی خوا لێی قەدەغە کردوەو دوا نەکەوێ لەو شوێنانەی خوا فەرمانی پێکردوە.

پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إسْتَحْيُوا مِنَ الله حَقَّ الْحَياء. قالُوا: إنَّا نَسْتَحِيى وَالْحَمْدُ لله. فَقال: لَيْسَ ذَلكَ، وَلَكن الإسْتحْياءُ منَ الله حَقَّ الْحَياء: أَنْ تَحْفَظَ الرَّأْسَ وَماَ وَعَى، وَالْبَطْنَ وَما حَوَى، وَأَنْ تَذْكُرَ الْمَوْتَ وَالْبِلَى، وَمَنْ أَرادَ الآخرَةَ تَرَكَ زينَةَ الدُّنْيا، فَمَنْ فَعَلَ ذَلكَ فَقدْ إسْتَحْيا مِنَ الله حَقَّ الْحَياء﴾ رواهُ الترمذى وأحمد، شەرم لە خوا بکەن شەرمێکی بەڕاستی. (صَحابَة) گوتیان: ئێمە شەرم ئەکەین سوپاس بۆ خوا. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەبەستم ئەو شەرمەی ئێوە نیە، بەڵکو شەرم کردن لە خوا بەڕاستی ئەوەیە: سەرت بپارێزی لەگەڵ ئەندامەکانی سەر: وەکو گوێو دەمو لوتو چاو، هەروەها زگت بپارێزی لەگەڵ حەزو بۆچوونەکانی: وەکو خواردنو عەورەت، باسی مردنو ڕزینی لاشەکەت بکە، هەرکەس ژیانی دواڕۆژی بوێ واز ئەهێنێ لە حەڕامەکانی دونیا، جا هەرکەس ڕەفتار بەم حەدیسە بکا بەڕاستی شەرم لە خوا ئەکا.

٢- (فَاصْنَعْ مَا شئْتَ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْحَياءُ منَ الإيمان، وَالإيمانُ فِىالْجَنَّة، وَالْبَذاءُ منَ الْجَفاء وَالْجَفاءُ فِىالنَّار﴾ رواهُ الترمذى، شەرم کردن بەشێکە لە ئیمان، خاوەن ئیمانیش جێگەی بەهەشتە، بێشەرمیو زمان پیسی بەشێکە لە دڵڕەقی، دڵڕەقیش جێگەی دۆزەخە.

﴿ حەدیسی بیستو یەکەم: باوەڕهێنانو بەردەوامبوون لە سەر باوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِىعَمْرو وَقِيلَ أَبِىعَمْرَةَ سُفْيَانَ بْن عَبْد الله ﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (سوفیان)ی کوڕی (عبدالله) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، خەڵکی (طائف)ە، لەگەڵ نوێنەری (سەقیف) موسوڵمان بووە، (٥) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ: قُلْتُ) ئەفەرموێ: گوتم (يَارَسُولَ الله ﷺ) ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (قُلْ لِى فِىالإسْلاَمِ قَوْلاً) دەربارەی ئایینیئیسلام فەرموودەیەکم بۆ بڵێ کە (لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحدًا غَيْرَكَ) ئەوەندە ئاشکرا بێ، پێویستم بە کەسیتر نەبێ لێی بپرسم؟

قَالَ ﷺ: قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ) بڵێ: باوەڕی تەواوم هەیە بە خوا (ثُمَّ اسْتَقِمْ) ئینجا لە سەر ئەو ڕێگا ڕاستەی ئیسلام بڕۆو لێی لامەدەو بەردەوام بە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: ئیمانی هیچ کەس ڕاست نابێ تا دڵی ڕاست ئەبێ، دڵیشی ڕاست نابێ تا زوبانی ڕاست ئەبێ. کەوابوو: بە دڵو بە زوبان باوەڕی تەواوت هەبێ: بەو شەش ڕوکنەی ئیمان، وە هەر پێنج ڕوکنەکانیئیسلام ئەنجام بدە، بەردەوام بە: لە سەر خواپەرستیو وازهێنان لە خراپە، ئینجا لە سەر ئەم ڕێگایە بڕۆو بە دوای ئەمو ئەو مەکەوە، چونکە لە ڕێگە لاتئەدەن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (آمَنْتُ بِاللهِ): باوەڕ هەبوون بە تاكو تەنیایی خوا بە زمانو بە کردار، هەروەها بەردەوامبوونو لانەدان لەم بیروباوەڕە ئەبنە هۆی دۆستایەتی فریشتەو شادبوون بە بەهەشتی پانو بەرین، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلاَئكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ، نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ، نُزُلاً مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾، واتە: ئەوانەی ئەڵێن: خودامان (الله)یەو لە سەر ئەم بیروباوەڕە ئەمێننەوەو لانادەن، فریشتە دێنە لایان لە کاتی مردنو لە ناو قەبرو لە کاتی زیندووبوونەوەی قیامەت، پێیان ئەڵێن: مەترسێنو دڵتەنگ مەبن، موژدەتان ئەدەینێ: بەو بەهەشتەی وەعدەتان پێدرابو، ئێمە دۆستو یارمەتیدەری ئێوەین لە دونیاو لە قیامەت، لەو بەهەشتەدا ئەتاندرێتێ: هەرچی دڵتان حەزی لێبکاو ئێوە بیخوازن، میوانداریتان ئەکرێ لە لای خودایەك: کە داپۆشەری گوناهەکانەو میهرەبانە.

٢- (ثُمَّ اسْتَقِمْ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ شِرَّةً وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً، فَإِنْ كَانَ صَاحِبُهَا سَدَّدَ وَقَارَبَ فَارْجُوهُ، وَإِنْ أُشِيرَ إِلَيْهِ بِالأَصَابِعِ فَلاَ تَعُدُّوهُ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: هەموو شتێك توندو تۆڵیەکی هەیەو هەموو توندو تۆڵیەکیش خاوبوونەوەیەکی هەیە، جا ئەگەر مرۆڤی توندو تۆڵ لە کارەکانیدا ڕێگای ڕاستی گرتە بەر و مام ناوەنجی بوو، چاوەڕوانی چاکەی لێبکەن، ئەگەر بە پەنجە ئاماژەی بۆ ئەکرا و لە سنوور بەدەر زێدەڕۆیی کرد، بە هیچی دامەنێن. واتە: چونکە بەردەوام نابێ.

(اَلْحَدِيثُ الثّانِي وَالْعِشْرُون: مَا يَكون سَبَباً لِدُخُولِ الْجَنَّة)

﴿عَنْ جَابِرِ بن عَبدالله الأنْصارِي رَضِيَ اللهُ عَنهما: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ الله ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَات وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا، أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ ﷺ: نَعَمْ﴾ رواهُ مُسلِم، وَمَعْنَى حَرَّمْتُ الْحَرَامَ: إجْتَنَبْتُهُ، وَمَعْنَى أَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ: فَعَلْتُهُ مُعْتَقِداً حِلَّهُ.

﴿حەدیسی بیستو دووەم: ئەو شتەی ئەبێتە هۆی چوونە بەهەشت﴾

(عَنْ جَابِرِ بن عَبْدِالله الأنْصارِي رَضِيَ اللهُ عَنهما) گێڕدراوەتەوە لە (جابیر)ی كوڕی (عبدالله)ی (ئەنساری) خوا لێیان ڕازی بێ، خۆیو باوكی سەحابە بون، (جابیر) لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووەو لە تەمەنی (٩٤) ساڵیدا لە (مەدینە) وەفاتی كردوە، (١٥٤٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ الله)ﷺ (جابیر) ئەفەرموێ: پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ كرد (فَقَالَ) پیاوەكە گوتی: (أَرَأَيْتَ) پێم بڵێ باوەڕت وایە: (إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَاتِ) هەر كاتێك ئەم پێنج نوێژانەم كردن كە واجبن (وَصُمْتُ رَمَضَانَ) وە مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو بوم (وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ) وە حەلاڵم بە حەلاڵ زانیو ئەوەی پێویست بوو كردم (وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ) وە حەڕامم بە حەڕام زانیو لێی دوور كەوتمەوەو نەمكرد (وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا) جگە لە نوێژو ڕۆژووو خۆپاراستن لە حەڕام، هیچیترم نەكرد لە خێرو چاكە (أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟) ئایا بە بێسزادان ئەچمە بەهەشت؟

(قَالَ: نَعَمْ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە: بە بێ سزادان ئەچیتە بەهەشت (رواهُ مُسلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: ئەگەر ئیماندارێك تاوانبار بێو خوا لێی خۆش نەبوبێ، لە دوای سزادان ئەچێتە بەهەشت. **جا بزانە:** ئەم پیاوە پرسیاری زەكاتو حەجی نەكرد، چونكە لەو كاتە واجب نەبوبون.

ئەوەش **بزانە**: هیچ كەس بە كردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشت، تەنها بە ڕەحمی خودا ئەچێتە بەهەشت، بەڵام كردەوەی چاك ئەبێتە هۆی ڕەحمی خواو، ئیمانیش مەرجە: بۆ چوونە بەهەشتو ئەبێتە هۆی نەمانەوەی یەكجاری لە دۆزەخ.

هەروەها بزانە: هیچ كەس لە سەر نەكردنی سوننەت سزا نادرێ، بەو مەرجەی بە چاوی سووكو بێنرخ تەماشای سوننەت نەكا، جا هەر چەند دروستە سوننەتەكان نەكرێن، ئەتۆ هەر بیكەو وازی لێمەهێنە بۆ ئەوەی ببیە خۆشەویستی خوا. هەروەك لە حەدیسی (٣٨) بە درێژی باسی ئەكەین، إنْ شاءالله تَعالی.

ئینجا بزانە : لەم حەدیسەدا تەواوی تێکۆشان لە دژی شەیتان کۆ کراوەتەوە، چونکە ئەگەر مرۆڤ خوا بپەرستێو نزیك حەرام نەکەوێ، ئەبێتە دوژمنی شەیتانو لە بەهەشت نزیك ئەبێتەوە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: قالَ النَّبيُّ ﷺ: حُجِبَت النَّارُ بالشَّهَوات وَحُجِبَت الْجَنَّةُ بالْمَكارِهِ﴾ رواهُ الشيخان، دۆزەخ بە دۆستایەتی نەفسو شەیتان داپۆشراوە، بەهەشت بە دژایەتی نەفسو شەیتان داپۆشراوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَحْلَلْتُ الْحَلالَ وَحَرَّمْتُ الْحَرامَ): بە هۆی حەرامو حەلاڵ مرۆڤی موسوڵمان لە دونیادا هەردەم لە تاقیکردنەوەدایە، ئایا ئایینەکەی زاڵ ئەبێ بە سەر حەرامدا، یان نا؟ پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ الدُّنْيا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فيها فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ فَاتَّقُوا الدُّنْيا وَاتَّقُوا النِّساءَ فَإنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي إسْرائيلَ كانَتْ فِي النِّساءِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەم دونیایە شیرینو سەوزە دڵ بۆی ئەچێ، خوای گەورە ئێوەی لە دونیا داناوەو تەماشاتان ئەکا چی ئەکەن؟ لە دونیا بترسێنو لە ئافرەتان بترسێن، نەوەکو بە هۆی دونیاو ئافرەتان تووشی حەرام ببن، چونکە یەکەم بێشەرعیو ئاژاوەی (بَنِي إسرائيل) بە هۆی ئافرەتان پەیدا بووە.

٢- (وَحَرَّمْتُ الْحَرامَ): بە هۆی خۆپاراستن لە حەرام، مرۆڤ بەردەوام لە ئازاردایەو بە هۆی ئەم ئازارە خوا پاداشتی ئەداتەوە، جا لە بەر ئەم ئازارە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿الدُّنْيا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكافِرِ﴾ رواهُ مُسْلِم، دونیا بەندیخانەی موسوڵمانەو بەهەشتی کافرە. واتە: چونکە موسوڵمان لە دونیا قەدەغە کراوە لە حەرام، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو بەهەشتەی بۆی دانراوە وەکو بەندیخانەیە، هەروەها چونکە کافر لە دونیا بەرەڵڵایەو قەدەغەی خوا ئەشکێنێ، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو دۆزەخەی بۆی دانراوە وەکو بەهەشتە.

٣- (أَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قالَ: نَعَمْ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿سَدِّدُوا وَقارِبُوا وَأَبْشِرُوا فَإنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ أَحَداً عَمَلُهُ. قالُوا: وَلا أَنْتَ يا رَسُولَ اللهِ؟ قالَ: وَلا أَنا، إلاَّ أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ، وَاعْلَمُوا أَنَّ أَحَبَّ الْعَمَلِ إلَى اللهِ أَدْوَمُهُ وَإنْ قَلَّ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ڕێگای ڕاست بگرنە بەر لە کردەوەکانتان، ئەگەر بە تەواویش نەتانکردن نزیکی بکەنەوە، موژدە وەربگرن کە خوا پاداشتان ئەداتەوە، بە ڕاستی کردەوەی هیچ کەسێك نایباتە بەهەشت. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کردەوەی تۆش ناتباتە بەهەشت؟ فەرمووی: کردەوەی منیش نامباتە بەهەشت، مەگەر خوا بە ڕەحمەتیخۆی دامبپۆشێ، بزانن: خۆشەویستترین کردەوە لە لای خوا، کردەوەی بەردەوامە هەرچەند کەمیش بێ.

(اَلْحَدِيثُ الثّالث والْعِشْرُون: مَجْمُوعَةٌ مِنَ الْحَسَنات)

﴿ عَنْ أَبِي‌مالِك الْحارِث ابْن عاصِم الأَشْعَرِي‌رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلطُّهُورُ شَطْرُ الإِيْمَان، وَالْحَمْدُ لِلّه تَمْلأُ الْمِيزَانَ، وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّه تَمْلآن أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، وَالصَّلاَةُ نُورٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ،

﴿ حەدیسی بیست‌وسێیەم: کۆمەڵێك لە چاکەکان ﴾

(عَنْ أَبِي‌مالِكِ الْحارِثِ ابْن عاصِمِ الأَشْعَرِي‌رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبومالیك)ی (ئەشعەری) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو خەڵکی (یەمەنە)، هاتوتە (مەدینە) لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ موسوڵمان بووە، (٢٧) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی وەفاتی کردوە.

(قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) ئەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (اَلطُّهُورُ) پاك ڕاگرتنی لەش‌و بەرگ‌و شوێن‌و ناو دڵ (شَطْرُ الإِيمَانِ) نیوەی ئیمانە. واتە: پاك‌و خاوێنی نیوەی باوەڕە، لە هەمووش گرنگتر دەستنوێژو خۆ شوشتنە لە لەش پیسی.

(وَالْحَمْدُ لِلّهِ) ووتنی (اَلْحَمْدُ لِلّهِ) خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلأُ الْمِيزَانَ) تەرازووی ڕۆژی قیامەت پڕ دەکا.

بزانە: لە ڕۆژی قیامەت بۆ هەموو کەس تەرازوو دائەندرێ‌و چاکەو خراپەی پێ ئەکێشرێ، چاکە لە لایەك، خراپە لە لایەك، جا هەرکەس چاکەی گرانتر بوو بەختەوەر ئەبێ، وە ئەگەر چاکەی سوکتر بوو بەدبەخت ئەبێ، کەوابوو: زۆر زیکری خوا بکە، بۆ ئەوەی چاکەت گرانتر بێ‌و بەختەوەر ببی.

(وَ) هەروەها ووتنی (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ) بە یەکەوە، خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلآنِ أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) نێوان ئاسمانەکان‌و زەمین پڕ ئەکەن، لە پاش پڕکردنی تەرازوو.

ئینجا بزانە: تەرازوو گەورەترە لە نێوان ئاسمان‌و زەمین، وە خێری (اَلْحَمْدُ لِلّهِ) زۆرترە لە (سُبْحَانَ اللهِ)، وە ئەگەر بڵێی: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)، ئەوە خێری پڕ ئاسمان‌و زەمین‌و نێوان هەردووکیان‌و پڕ بە تەرازووە، هەروەك لە چەند حەدیسی‌تردا هاتوە، بەڵام زیکری (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) لە هەموویان خێرترە، هەروەها (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ) گەنجینەیەکی بەهەشتەو لە دەست خۆتی مەدە.

(وَالصَّلاَةُ نُورٌ) نوێژکردنی تەواو ڕووناکی‌یە بۆ ناو گۆڕی تاریك‌و ڕۆژی قیامەت، هەروەها ڕووناکی‌یە بۆ ناو دەروونی مرۆڤ، چونکە قەدەغەی ئەکا لە خراپە (وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ) زەکاتدان‌و خێرکردن بەڵگەیە لە سەر باوەڕی خاوەنەکەی لە دونیاو قیامەت.

(وَالصَّبْرُ) ئارام‌و خۆڕاگرتن: لە سەر خراپە نەکردن‌و لە سەر خواپەرستی‌و لە سەر ناخۆشیەکانی دونیا (ضِيَاءٌ) ڕۆشنایی دڵ‌و دەروونە.

وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو: فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا ﴾ رواهُ مُسْلِم.

بزانە: مرۆڤی خۆڕاگر لە سەر نەکردنی خراپە تۆ سەد پلەی چاکەی بۆ ئەنووسرێ، خۆڕاگر لە سەر خواپەرستی شەش سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ، خۆراگر لە ناخۆشیەکانی دونیا سێ‌سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ.

(وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ) قورئانی پیرۆز: یان شاهیدە بۆ تۆ–لە ڕۆژی قیامەت– ئەگەر ڕەفتارت پێکردبێ‌و بۆ خوا بیخوێنی، یان شاهیدە لە دژی تۆ–لە ڕۆژی قیامەت– ئەگەر ڕەفتارت پێ‌نەکردبێ‌و بۆ خوا نەتخوێندبێ.

(كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو) هەموو کەسێك کە ڕۆژ داهات بە کارێکەوە خەریك دەبێ: (فَبَائِعٌ نَفْسَهُ) جا ئی‌وا هەیە خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو هەر چاکە ئەکاو خراپە ناکا (فَمُعْتِقُهَا) ئەم جۆرە کەسە خۆی ئازاد ئەکا لە دۆزەخ (أَوْ مُوبِقُهَا) یان خۆی بە شەیتان ئەفرۆشێ‌و خراپە ئەکاو ماڵوێران ئەبێ لە قیامەت (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١– (الطُّهُورُ شَطْرُ الإِيمَانِ): **بزانە:** پاك‌و خاوێنی ڕەوشتێکی زۆر گرنگە، چونکە ڕەوشتی گشت پێغەمبەرانە صَلَّىاللهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِين.

ئینجا بزانە: لە هەموو ڕەوشتەکان گرنگتر ئەم ڕەوشتانەن: کە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وإِعْفاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَإِسْتِنْشَاقُ الْماءِ، وَقَصُّ الأَظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الإِبطِ، وَحَلْقُ الْعانَةِ، وَانْتِقاصُ الْماءِ، قالَ الرّاوِي: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ﴾ رواهُ مُسْلِم، دە ڕەوشت هەنە ڕەوشتی ئایینی خودانە، سمێڵ بڕینەوە بە مەقەست، ڕیش بەردان، سیواك کردن، پاککردنەوەی کونە لووت، نینۆك کردن، شووشتنی لۆچی پەنجەکان، هەڵکەندنی مووی بن هەنگڵ، تاشینی بەر، تارەت کردن، شووشتنی دەم، یان سوننەتکردنی ئامێری پیاو و ئافرەت.

٢– (وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ): ڕەفتارکردن بە قورئانی پیرۆز ئەبێتە هۆی سەربەرزی‌دونیاو بەختەوەری‌قیامەت؟ چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلاَ يَضِلُّ وَلاَ يَشْقَى﴾ واتە: هەرکەسێك شوێن ئەم قورئانە بکەوێ، لە دونیادا گومڕا نابێ‌و لە قیامەتیشدا بەدبەخت نابێ.

٣– (أَوْ عَلَيْكَ): بەدبەختی‌و ڕووڕەشی بۆ کەسێکە: کە ڕەفتار بە قورئانی پیرۆز ناکاو بە بەرنامەی ژیانی نازانێ‌و وازی لێ‌دێنێ‌و شوێن بەرنامەی دەستکرد ئەکەوێ، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى، قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا

(اَلْحَدِيثُ الرّابِع والْعشْرون: إسْتغْناءُ اللهِ عَنِ الْغَيْرِ)

﴿ عَنْ أَبِى ذَرٍّ الْغفارِىﷺ عَنِ النَّبِيِّﷺ: فِيمَا يَرْوِيــه عَــنِ رَبِّــه تَعَــالَى، أَنَّــهُ قَــالَ: يَا عِبَادِى إِنِّى حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْســى وَجَعَلْتُــهُ بَيْــنَكُمْ مُحَرَّمًــا فَــلاَ تَظَــالَمُوا، يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ ضَالٌّ إلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ

فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى﴾ واته: هەر كەسێك واز لـه قورئانەكـەی مـن بێنـێو ڕەفتـاری پێ‌نەكاو بە بەرنامەی ژیانی تێ‌نەگا، ئەوە ژیانێكی سـەختو بەدبەختانـەی ئـەدرێتێو بـە دڵنیایی‌و چاوتێری نازێ، لە ڕۆژی قیامەتیش بـە كوێری حەشری ئـەكرێو ئـەڵێ: خوایـە بۆچی بە كوێری حەشرت كردم خۆ مـن لـە دونیـادا چـاوم هـەبوو؟ خـوا ئەفـەرموێ: وەهـا قورئانەكەی منت لە دونیا بۆ هاتو خۆت لێ كوێر كردو ڕەفتارت پێ‌نەكرد، وەهاش ئێمە لە ناو دۆزەخدا ئەتهێڵینەوەو هیچ نرخێكت بۆ دانانێین.

٤- (فَمُعْتِقُهَا، أَوْ مُوبِقُهَا): پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لاَ لَهُ، إلاَّ أَمْــرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرُاللهِ تَعالَى﴾ رواهُ الترمذى، گشت گوفتارەكانی ئـادەمیزاد لـە دژی خۆیەتی‌و سودی لێوەرناگرێ، جگە لە فەرمان بە چاكەو قەدەغـەكردنی خراپـەو زیكـری خوای گەورە. كەوابوو: لە سەر ئەم سێ ڕەوشتە بـەردەوام بـە، تـاكو خـۆت ئـازاد بكـەی لـە ماڵوێرانی‌ی دونیاو قیامەت.

﴿ حەدیسی بیستو چوارەم: خوا پێویستی بە هیچ شتێك نیە ﴾

(عَنْ أَبِى ذَرّ الْغِفَارِىﷺ عَنِ النَّبِـيِّﷺ: فِيمَـا يَرْوِيـهِ عَـنِ رَبِّـهِ تَعَـالَى) گێڕدراوەتـەوە لـە (ئـەبو زەڕڕ)ی (غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ، ئەویش لە پێغەمبـەرﷺ ئەگێڕێتـەوە، پێغەمبـەریشﷺ لە خوای گەورە ئەگێڕێتەوە.

(**پێناسە**) **بزانە:** بـەم جۆرە حەدیسانە ئەگوترێ: (حەدیسـی قودسـی) واتـە: حەدیسـەكە ووشـەو مانـای لـە لای خـواوە هـاتوە، بـەڵام ناگاتـە پلـەی قورئـان، وە حەدیسـەكانی‌تری پێغەمبەرﷺ مانای لە لای خواوە هاتوەو ووشەكەی هی پێغەمبەرەﷺ.

(أَنَّهُ قَالَ) خوای گەورە فەرمووی: (يَا عِبَادِى) ئـەی بەنـدەكانی مـن (إنِّـى حَرَّمْتُ الظُّلْـمَ عَلَـى نَفْسِى) من ستەمو زۆرداریم لـە سـەر خـۆم حـەڕام كـردوەو نایكـەم (وَجَعَلْتُـهُ بَيْـنَكُمْ مُحَرَّمًـا) هەروەها ستەمو زۆرداری لە نێوان ئێوەشدا حەڕامم كردوەو (فَـلاَ تَظَـالَمُوا) كەواتـە: ئێـوەش ستەمو زۆرداری لە یەكتری مەكەن: وە ستەم لە خۆشتان مەكەن بە تاوان كردن.

بزانــە: سـتەمو زۆرداری: دەسـتدرێژی‌كردنە بـۆ سـەر مـافی كەسـێكی‌تر بـە ناهـەقو دوژمنایەتی، یان دەرچوونە لە سنوری خوا.

(يَـا عِبَـادِى كُلُّكُـمْ ضَـالٌّ) ئـەی بەنـدەكانم ئێـوە هـەمووتان سەرلێشـێواونو نەشـارەزان لە ئاینی‌ئیسلام (إلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ) تەنها ئەو كەسە نەبێ: كە من بیخەمـە سـەر ڕێگـای ڕاست

فَاسْتَهْدُونِى أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ فَاسْتَطْعِمُونِى أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ عَارٍ إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ فَاسْتَكْسُونِى أَكْسُكُمْ، يَا عِبَادِى إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا فَاسْتَغْفِرُونِى أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادِى إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّى فَتَضُرُّونِى وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِى فَتَنْفَعُونِى،

(فَاسْتَهْدُونِى) کەواتە: ڕێگای ڕاست هەر لە من داوا بکەن (أَهْدِكُمْ) منیش شارەزای ڕێگای ڕاستتان ئەکەمو ئەتانخەمە سەر ڕێگای ڕاست.

ئەی موسوڵمان، تەنها ڕێگای خواو پێغەمبەرﷺ بگرەو بە دوای ڕێچکەکان مەکەوە؟ چونکە گومڕات ئەکەن، جگە لە خوا کەس ناتوانێ بتگەیەنێتە ڕێگای ڕاست، ئەوانەی تۆ دوایان ئەکەوی، وەکو تۆ سەر لێشێواون ئەگەر ڕێگای خواو پێغەمبەرﷺ نەگرن.

(يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ جَائِعٌ) ئەی بەندەکانم ئێوە هەمووتان برسین (إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ) تەنها ئەوانە نەبێ: کە من خواردنو خواردنەوەیان ئەدەمێ (فَاسْتَطْعِمُونِى) داوای خواردەمەنی هەر لە من بکەن (أُطْعِمْكُمْ) منیش ئەتاندەمێ، واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی خواردنتان بۆ ئاسان ئەکەم.

ئەی موسوڵمانی برسیو هەژار: با هاوارت هەر بۆ قاپی خودا بێ، چونکە هەر کەسێکیتر –جگە لە خودا– داوای خواردنی لێبکەی، ئەویش وەکو تۆ پێویستی بە خودایە.

(يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ عَارٍ) ئەی بەندەکانم ئێوە هەمووتان ڕووتن (إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ) تەنها ئەو کەسە نەبێ کە من بەرگی بکەم (فَاسْتَكْسُونِى) داوای بەرگ هەر لە من بکەن (أَكْسُكُمْ) منیش بەرگتان ئەدەمێ، واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی بەرگو پۆشاکتان بۆ ئاسان ئەکەم.

(يَا عِبَادِى) ئەی بەندەکانم (إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ئێوە بە شەو و ڕۆژ گوناه ئەکەن (وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا) من ئەگەر حەز بکەم لە هەموو گوناهێك خۆش ئەبم جگە لە کافربوون (فَاسْتَغْفِرُونِى) داوای لێخۆشبوونی گوناه هەر لە من بکەن (أَغْفِرْ لَكُمْ) منیش لێتان خۆش ئەبم.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿كُلُّ بَنِى آدَمَ خَطَّاءٌ، وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ﴾ رواهُ الترمذی، هەموو ئادەمیزادان گوناهبارن، وە باشترینی گوناهباران تۆبەکارانن.

کەوابوو: ئەی موسوڵمان زوو تۆبە بکەو باری گوناه لە سەر خۆت لادە، بە دڵو زوبان (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) بکە، واتە: داوای لێخۆشبوونی گوناهم لە خودا ئەکەم. بۆ ئەوەی خوا لێت خۆش بێو ڕزقت فراوان بکاو غەمت لاببا.

(يَا عِبَادِى إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّى فَتَضُرُّونِى) ئێوە ناگەنە ئەو ڕادەیە کە بتوانن زیان لە من بدەن (وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِى فَتَنْفَعُونِى) هەروەها: ناشگەنە ئەو پلەیە کە بتوانن سودم پێبگەیەنن، واتە: ئەو چاکانەی خودا لەگەڵ بەندەکانی خۆی ئەکا، لە ترسی زیان لێدانی

يَا عبَادى لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ منْكُمْ مَا زَادَ ذَلكَ فى مُلْكى شَيْئًا، يَا عبَادى لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحدٍ مَا نَقَصَ ذَلكَ منْ مُلْكى شَيْئًا، يَا عبَادى لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجنَّكُمْ قَامُوا فى صَعيد وَاحد فَسَأَلُونى فَأَعْطَيْتُ كُلَّ واحد مَسْأَلَتَهُ مَا نَقَصَ ذَلكَ ممَّا عندى إلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمخْيَطُ إذَا أُدْخلَ الْبَحْرَ، يَا عبَادى إنَّمَا هيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصيهَا لَكُمْ ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إيَّاهَا:

خۆی نیەو بۆ سود پێگەیاندنی خۆیشی نیە، بەڵکو بۆ قازانجی ئەوانە، چونکە زۆر لەگەڵیان بە ڕەحمە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەکەم کەستانەوە تا دوایینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادتانەوەو بە جنۆکەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەمووتان بێنە سەر دڵی چاکترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: ببنە مرۆڤێکی لەخواترس (مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا) ئەوە هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من زۆرتر ناکا، وە سودی خواپەرستی بۆ خۆتانە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەکەم کەستان تا دوایینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادو جنۆکەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەموویان بێنە سەر دڵی خراپترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: هەموو ببنە پیاوی خراپ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا) ئەوەش هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من کەم ناکاتەوە، واتە: ئێوە خوا بپەرستن، یان نەیپەرستن، بۆ خوایەتی خوا هەروەك یەکە.

(يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) ئەی بەندەکانم ئەگەر لە یەکەم کەستانەوە تا دوایین کەستان، بە ئادەمیزادو جنۆکەوە (قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ) لە دەشتێکدا کۆ ببنەوە (فَسَأَلُونِي) هەر کەسە داوای شتێکم لێبکا (فَأَعْطَيْتُ كُلَّ واحِدٍ مَسْأَلَتَهُ) هەر یەکە لەو هەموو خەڵکە داواکراوەکەی خۆی بدەمێ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي) ئەوە هیچ لە گەنجینەی لای خۆم کەم ناکاتەوە (إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ) تەنها وەك دەرزی چەند کەم ئەکاتەوە (إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ) ئەگەر لە ناو دەریای هەڵێنی، واتە: بە دەرزی ئاوی دەریا کەم نابێتەوەو گەنجینەی خوداش کەم نابێتەوە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (إِنَّمَا هِيَ) ئەو کردەوە چاکانەو خراپانە (أَعْمَالُكُمْ) کردەوەی خۆتانە (أُحْصِيهَا لَكُمْ) من فەرمانم داوەتە فریشتەکانم: سەرژمێری کردەوەکانتان بکەن (ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا) ئینجا لە ڕۆژی دواییدا دەیدەمەوە دەستتان‌و پاداش‌و سزاتان ئەدەم بەگوێرەی کردەوەکانتان:

الأربعين النواوية: ٥

فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِاللهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(فَمَنْ وَجدَ خَيْرًا) جا هەرکەسێك بینی لە ڕۆژی دوایی چاکەی هەیەو پاداشی چاکەی دراوە (فَلْيَحْمَدِ اللهَ) با سوپاسی خوا بکا کە یارمەتی داوە بۆ چاکە کردن (وَمَنْ وَجدَ غَيْرَ ذَلِكَ) وە هەر کەسێك بینی بە پێچەوانەوە خراپەی هەبوو و سزای خراپەی درا (فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ) ئەوە با هەر خۆی بە تاوانبار دابنێو لۆمەی کەسیتر نەکا، چونکە بەخۆی لە ڕێگای خوای گەورە لای‌داوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: هەرچی ئیماندار بێو چاکەی هەبێ، ئەوە لە دونیاو قیامەت پاداشتی چاکەکانی ئەدرێتێ، بەڵام هەر کەسێك کافر بێ، ئەوە پاداشتی چاکەکانی هەر لە دونیا ئەدرێتێو بۆ قیامەت چاکەی نامێنێو بە هۆی خراپەکانی ئەچێتە دۆزەخ، لە هەموو خراپەکانی گەورەتر کافربوونە.

پێناسە: جنۆکە چینێکن خوا لە ئاگر دروستی کردون، وە بە هەموو وێنەیەك خۆیان ئەنوێنن، لە سەر وێنەی تایبەتی‌خۆیان کەس بە چاو نایانبینێ، ئەوان ئێمە ئەبینن، ژنو منداڵیان هەیەو کافرو موسوڵمانیان هەیە، شەیتان لە جنۆکە کافرەکانە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لەم حەدیسەدا هەڕەشەی کردوەو موژدەشی داوە، کەوابوو: هەرکەسێك بیەوێ لە هەڕەشەی خوا ڕزگاری بێو بگاتە موژدەی خوا، هیچ کەمتەرخەمی ناکا لە خواپەرستی ﴿عَنْ أَبي هُرَيْرَةَ ﷺ: عَنِ النَّبيِّ ﷺ: مَنْ خافَ أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ غالِيَةٌ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ الْجَنَّةُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەر کەسێك ترسی هەبێ شەوڕۆیی ئەکا، هەرکەسێك شەوڕۆیی بکا ئەگاتە شوێنەکەی‌خۆیو ئەحەسێتەوە، ئاگاداربن: کوتاڵی خوا زۆر بە نرخە، ئاگاداربن کوتاڵی خوا بەهەشتە. واتە: بە هەرزان نایفرۆشێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(فَلاَ تَظَالَمُوا): بۆ پاراستنی ئایینو گیانو نەژادو ناموسو هۆشو ماڵ، خوای گەورە (ظُلْم)ی حەرام کردوە، واتە: دەستدرێژکردنە سەر ئەم شەشانە.

کەوابوو: گەورەترین ستەم کافربوونە، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ بە ڕاستی کافربوون ستەمێکی زۆر گەورەیە.

پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لأَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ: إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەر کەسێك (ظُلْم)ی لە کەسێك کردوە: دەربارەی ناموس، یان شتێکی‌تر، با لە دونیا گەردەنی خۆی پێ ئازاد بکا، پێش ئەوەی ڕۆژێك دابێ دیرهەمو دینار سودی نەبێ: لە ڕۆژی دوایی

(اَلْحَدیثُ الْخامس والْعشْرون: أَنْواعُ الْخَیْرِ كَثیرَةٌ)

﴿ عَنْ أَبیِ ذَرٍّ الغفاری ﷺ: أَنَّ نَاسًا منْ أَصْحَاب رَسُول اللهِ ﷺ: قَالُوا للنَّبيِّ ﷺ: یَا رَسُولَ الله ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بالأُجُورِ: یُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّی، وَیَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَیَتَصَدَّقُونَ بفُضُولِ أَمْوَالهِمْ؟

ئەگەر ستەمكارەكە چاكەی هەبێ، ئەوە بە ئەندازەی ستەمەكەی چاكەی لێوەرئەگیرێو ئەدرێتەوە ستەملێكراوەكە، ئەگەر چاكەی نەبو، ئەوە خراپەكانی ستەملێكراوەكە وەرئەگیرێو ئەخرێتە سەر ستەمكارەكە، واتە: بە هۆی خراپەكانی خۆیو خراپەكانی ستەملێكراوەكە لە دۆزەخ سزا ئەدرێ.

٢- (فَاسْتَغْفرُونی): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ لَزِمَ الإسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ منْ كُلِّ ضِیقٍ مَخْرَجًا وَمنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَرَزَقَهُ منْ حَیْثُ لاَ یَحْتَسِبُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر كەسێك زۆر بڵێ: (أَسْتَغْفرُاللهَ). خوای گەورە لە هەموو تەنگانەیەك دەربازی ئەكاو لە هەموو دڵتەنگیەك دڵخۆشی ئەكاو بە شێوەیەكی وا ڕزقی ئەداتێ: كە هەر بە خەیاڵیدا نایێ.

٣- (ثُمَّ أُوَفِّیكُمْ إِیَّاهَا): **بزانە:** كردەوەی چاك ئەبێتە هۆی بەختەوەری لە دونیاو قیامەت، هەروەكو خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالحًا منْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْیِیَنَّهُ حَیَاةً طَیِّبَةً وَلَنَجْزِیَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بأَحْسَنِ مَا كَانُوا یَعْمَلُونَ﴾ هەر كەسێك كردەوەی چاك بكا- پیاو بێ، یان ئافرەت- ئیمانداریش بێ، ژیانێكی خۆشی ئەدەینێ لە دونیا: بە ڕزقێكی حەڵاڵو ڕازیبوون بە دانانی خوا هەر چەند هەژاریش بێ، وە لە ڕۆژی قیامەتیش باشترینو جوانترین پاداشی چاكەكانیان ئەدەینەوە. كەوابوو: كافر بە پێچەوانەی موسوڵمانە لە دونیاو لە قیامەت.

﴿ حەدیسی بیستو پێنجەم: جۆری چاكە كردن زۆرن ﴾

(عَنْ أَبیِ ذَرّ الغفَاری) ﷺ (ئەبو زەڕڕی غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: (أَنَّ نَاسًا منْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ) چەند كەسێك لە یارەكانی پێغەمبەر ﷺ:

(**پێناسە**) سەحابە، واتە: یارەكانی پێغەمبەر ﷺ، ئەو كەسانەن: كە بە موسوڵمانی پێغەمبەریان دیتبێ، یان پێغەمبەر ﷺ ئەوانی دیتبێ، بە موسوڵمانیش مردبن. **جا بزانە:** كە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی كرد، (١١٤٠٠٠)سەدوچواردە هەزار سەحابەی لە دوا بەجێمان.

(قَالُوا للنَّبِیِّ ﷺ) سەحابەكان بە پێغەمبەریان گوت: (یَا رَسُولَ الله، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بالأُجُورِ) ئەی پێغەمبەری خوا دەوڵەمەندەكان هەموو پاداشی گەورەیان وەدەست هێناوە لە دونیاو قیامەت: (یُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّی) هەروەك ئێمە نوێژ ئەكەین، ئەوانیش نوێژ ئەكەن (وَیَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ) وەكو ئێمە بە ڕۆژوو ئەبن (وَیَتَصَدَّقُونَ بفُضُولِ أَمْوَالهِمْ) جگە لە نوێژو ڕۆژوو، ماڵی زیادیان هەیە ئەیكەنە خێر لە ڕێگای خوا، ئێمە ماڵی زیادمان نیە؟

قَالَ ﷺ: أَوَلَيْس قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ؟ إنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَبِكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ، وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟! قَالَ ﷺ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أَوَ لَيْسَ) چۆن وا دەڵێن؟ (قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ) وا مەڵێن، چونکە خوای گەورە ڕێگای زۆری بۆ ئێوە داناوە خێری پێبکەن:

(إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێن: (سُبْحَانَ الله). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وَبِكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێن: (اللهُ أَكْبَرُ). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً) هەروەها (الْحَمْدُ لله) بگوترێ خێرێکی هەیە (وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك (لاَإِلَهَ إِلاَّالله) بگوترێ خێرێکی هەیە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: لە دوای هەر پێنج نوێژەکان ئەم زیکرانە لە دەست خۆت مەدە، کەوابوو: لە دوای نوێژ لە سەر فەرمانی پێغەمبەر ﷺ سی‌وسێ جار بڵێ: (سُبْحَانَ الله). سی‌وسێ جار بڵێ: (الْحَمْدُ لله). سی‌وسێ جار بڵێ: (اللهُ أَكْبَرُ). یەك جار بڵێ: (لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِير). دە جار بڵێ: (لاَإِلَهَ إِلاَّ الله). پێغەمبەر ﷺ ئەوها ژمارەی بۆ داناوە، نەکەی لەخۆتەوە زیادو کەمی بکەی.

(وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ) هەر فەرمانکردنێك بە چاکە، خێرێکی هەیە (وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ) هەر قەدەغەکردنێکی خراپە بە هەر جۆرێك بێ خێرێکی هەیە.

(وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ) بە جیماع کردن‌و ڕابواردن لەگەڵ ژنی خۆتان خێرێکتان دەست ئەکەوێ (قَالُوا: يَا رَسُولَ الله) یارەکان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ) چۆن ئەگەر یەکێك لە ئێمە بۆ تێرکردنی ئارەزووی خۆی ئەو ئیشە لەگەڵ ژنی خۆی بکا (وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ) خێری ئەگاتێ‌و پاداشی ئەدرێتەوە؟ (قَالَ: أَرَأَيْتُمْ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: پێم بڵێن (لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ) ئەگەر ئارەزووی خۆی بە حەرام تێر بکاو لەگەڵ ژنێکی ناحەلاڵ ڕابوێرێ (أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ) ئایا گوناهی لە سەر ئەنووسرێ؟ بەڵێ: گوناهی لە سەر ئەنووسرێ (فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ) کەوابوو: هەروەها ئەگەر بە کاری بێنێ بۆ حەلاڵ (كَانَ لَهُ أَجْرٌ) خێری ئەگاتێ‌و پاداشی هەیە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

کەوابوو: ژن هێنانت‌و جیماعت، ئەویش هەر بە نیازی خودا بێ: وەك داوێن پاکی‌و زۆرکردنی نەتەوەی ئیسلام‌و پێکهێنانی خێزانێکی ئیسلامی‌و سودبەخش بۆ کۆمەڵی ئیسلام.

ئینجا بزانە: زۆر جۆریتری چاکە هەنە مرۆڤ هەستیان پیناکا، بەلام ئەگەر نیازی ناو دلی بۆ خوا بێ، خوا خێری بۆ ئەنووسێ:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي. فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ أَجْرًا؟ فَقَالَ: نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: لە کاتێکا پیاوێك بە ڕێگایەکدا ئەڕۆیشتو تێنووەتیی تووش بوو، ئینجا بیرێکی دۆزییەوەو چووە ناویو ئاوی خواردەوە، ئینجا هاتە دەرەوەو دیتی وا سەگێك زوبانی دەرهێناوەو لە بەر تێنووەتی خۆڵو خاك ئەخوا، جا پیاوەکە گوتی: ئەو سەگە وەکو من تێنووەتی کاری تێکردوە. جا پیاوەکە چووە ناو بیرەکەو پڕ بە خوفەکەی ئاوی هێناو دایە سەگەکە، جا لە بەر ئەوە خوا سوپاسی کردو لێی خۆش بوو. ئینجا هاوڕێکانی پێغەمبەر ﷺ فەرموویان: ئایا ئێمەش لە ئاژەڵەکانی خۆمان خێرمان ئەگاتێ کە ئاویان ئەدەین؟ فەرمووی: بەلێ: هەرچی خاوەن جەرگی تەڕ بێ، بەزەییتان پێیدا بێ، خوا پاداشتتان ئەنووسێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ): **بزانە:** ئەم گفتوگۆیەی (صَحابَة)کان لە حەسوودیەوە نەبو، بەڵکو حەسوودیی پێشبڕکێ بوو بۆ کاری چاکە، ئەم پێشبڕکێیەش خێرەو پێی ئەگوترێ: (غِبْطَة). پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ حَسَدَ إِلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالاً فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ﴾ رواهُ الشَّيْخان، واتە: حەسوودیی پێشبڕکێ تەنها لە دوو شێوەدا ڕەوایە: **یەکەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە فێرە قورئانی کردبێو لە کاتەکانی شەو و ڕۆژدا بیخوێنێ، **دووەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە ماڵی دابێتێو لە کاتەکانی شەو و ڕۆژدا لە ڕێگای خوا بیبەخشێ.

٢- (وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ): **بزانە:** لە پێش دەستپێکردنی جیماع، سوننەتە: ژنو مێرد ئەم دوعایە بخوێنن: ﴿بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا﴾ رواهُ الشَّيْخان، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر ئەم دوعایەیان خوێندو منداڵێك لەم جیماعە دروست کرا، شەیتان زیانی پێناگەیەنێ.

٣- (أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ...): **بزانە:** جیماع کردن حەرامە: لە ماوەی حەیز و لە ماوەی خوێنی پاش منداڵبوون، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ خۆتان بپارێزن لە جیماعی ژنەکەتان لەو ماوەیەی لە حەیزدانە.

(اَلْحَدِيثُ السّادس والْعشْرون: كُلُّ أَحَد عَلَيْه صَدَقَةٌ)

﴿ عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاس عَلَيْه صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْم تَطْلُعُ فيه الشَّمْسُ: تَعْدلُ بَيْنَ الإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّته فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ،

هەروەها جیماع کردنیش لە کونی پاشەوەدا حەڕامە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلاً أَوِ امْرَأَةً فِيالدُّبُرِ﴾ رواهُ التِّرمذي، خوای گەورە بە چاوی ڕەحمەت تەماشای ئەو پیاوە ناکا کە نێربازی بکا، یان لە کونی پشتەوە جیماع لەگەڵ ژنەکەی بکا.
واتە: خوای گەورە بە چاوی لەعنەتو غەزەب تەماشای دەکا.

٤- (إِذَا وَضَعَهَا فِيالْحَلاَل كَانَ لَهُ أَجْرٌ): پێغەمبەری خۆشەویست ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَشَرَّ النَّاس عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَة: الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَته وَتُفْضِي إِلَيْه ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا﴾ رواهُ مُسْلم، ولأصحاب السنن: ﴿إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِكَ مَثَلُ شَيْطَانَة لَقِيَتْ شَيْطَانًا فِيالسِّكَّة فَقَضَى مِنْهَا حَاجَتَهُ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْه﴾، واتە: خراپترین کەس لە لای خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی: پیاوێکە لەگەڵ ئافرەتەکەی جیماع بکا، ئینجا نهێنییەکانی جیماع بگێڕێتەوە، مەسەلەی ئەو ژنو مێردەی نهێنی جیماع کردن باس ئەکەن: وەکو مەسەلەی شەیتانێکە لە کۆڵان سواری شەیتانێك بێو جیماعی لەگەڵ بکاو خەڵکیش تەماشای بکەن.

﴿ حەدیسی بیستو شەشەم: هەموو کەس خێرێکی لە سەرە ﴾

(عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ) ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاس) هەموو ئێسكو جومگەیەکی ئادەمیزاد (عَلَيْهِ صَدَقَةٌ) خێرێکی لە سەرە (كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ) هەموو ڕۆژێك کە خۆر دەرئەکەوێ، واتە: سوپاسی خوا بکەی بەرامبەر ئەو چاکەی لەگەڵتی کردوە: کە (٣٦٠) جومگەت هەیەو هەمووی نەرم کردوە بۆ جموجۆڵ، ئینجا ئەگەر چاکە نەکەی، خراپەش بەو جومگانە مەکە.

(تَعْدِلُ بَيْنَ الإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ) ئاشتکردنەوەی دوو کەس کە ناکۆکییان هەیە خێرێکە، بە مەرجێ ئاشتکردنەوەکە لە چوارچێوەی ئیسلام دەرنەچێو حەڕامی پێ حەڵاڵ نەکرێو حەڵاڵی پێ حەڕام نەکرێ. **بزانە:** درۆکردن دروستە بۆ ئاشتکردنەوە.

(وَتُعِينُ الرَّجُلَ) یارمەتی مرۆڤ بدەی (فِي دابَّته) دەربارەی وولاغەکەی (فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا) تا سواری وولاغەکەی ئەکەی (أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ) یان دەستباری لەگەڵ بکرێو بارەکەی لەگەڵ بار بکەی (صَدَقَةٌ) ئەمەش خێرێکە. **جا بزانە:** هەتا بەردەوام بی لە یارمەتیدانی موسوڵمانان، خوداش یارمەتی تۆ ئەدا.

وَالْكَلِمَةُالطَّيِّبَـــةُ صَـــدَقَةٌ، وَبِكُــــلِّ خَطْــوَةٍ تَمْشِــيهَا إِلَـــى الصَّـــلاَةِ صَـــدَقَةٌ، وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ﴾ رواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم.

(وَالْكَلِمَـةُ الطَّيِّبَـةُ صَـدَقَةٌ) قسـەیەکی شـیرینو بـاش خێرێکـە. واتـە: بـە ڕووخۆشـی لەگەڵ موسوڵمانان گفتوگۆ بکە، سڵاویان لێبکە، دوعایان بۆ بکە، ناوی خـوا بێنـەو قسـەی سوكو چروك مەكە.

(وَبِكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ) هەموو هـەنگاوێكیش كـە بـۆ نوێـژ ئـەڕۆی خێرێكـە. كەوابوو: نوێژكردنی بە جەماعەت لە مزگەوت لە دەست خـۆت مـەدە، چـونكە خێـری نوێـژی جەماعە یەك بە (٢٧)، هەر هەنگاوێكیش خێرێكە، ئەمەش قازانجێكی زۆرە بۆ موسوڵمان.

(وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ) لابردنی ئەو شتانەی زیان لە ڕێبوار ئەدەن لە سەر ڕێگـە، ئـــەوەش خێرێكـــە. جـــا ئەمـــەیان نـــزمترین بەشـــەكانی ئیمانـــە، بەرزترینیشـــی ووتـــنی (لاَ إِلَهَ إِلاَّاللهُ)یە (رواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

بزانە: لە فەرموودەیەكیتری پێغەمبەرداﷺ هاتوە، كـە دوو ڕكاعـەت نوێـژی چێشـتەنگاو جێگەی ئەو خێرانە دەگرێتەوە، كەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە لای كـەمی هـەموو ڕۆژێ دوو ڕكاعەت بە ناوی (صَلاَةُ الضُّحَى)=چێشتەنوێژ بكـە، خـۆ ئەگـەر بیكـەی بـە چـوار ڕكاعـەت ئەمە زۆر باشترە، ئەگەر بیكەی بە هەشت ڕكاعەت: ئەمە زۆر خێری هەیەو تەواوترە.

جا ئەوەش **بزانە:** هەر چاكەیەكت كرد بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله). بـۆ ئـەوەی خـوای گـەورە زیـاتر یارمەتیت بدا بۆ چاكە

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَعْدِلُ بَـــيْنَ الإِثْنَـــيْنِ صَـــدَقَةٌ): براندنـەوەی كێشـەی نێـوان دوو كـەس، یـان زیـاتر، ئاشـتكردنەوەی دوو كـەس، یـان زیـاتر: یەكێكـە لـە ڕەوشـتە هـەرە بەرزەكانیئیسـلام، بـــەو مەرجـــەی لـــەم پێكهاتنـــەدا بێشـــەرعی ڕوو نـــەدا، پێغەمبـــەرﷺ ئەفـــەرموێ: ﴿أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَـــالَ: إِصْـــلاَحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ﴾ رواهُ التِّرمذى، ئایا پێتان بڵێم كام ڕەوشت خێـری گـەورەترە لـە ڕۆژوو و نوێـژ و خێركـردن؟ گوتیـان: بـەڵێ. فـەرمووی: چـاككردنی نێـوان موسـوڵمانانو براندنـەوەی كێشـەی نێوانیـان خێـری گـەورەترە، چـونكە تێكـدانی نێـوانی موسوڵمانان ئایین ئەتاشیو لایئەبا.

٢- (وَتُعِينُ الرَّجُـــلَ): هـەر دەربـارەی یارمـەتیدانی مرۆڤـی بێدەسـەڵات، پێغەمبـەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَبْلِغُوا حاجَةَ مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغَ حاجَتِه، فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ سُـــلْطاناً حاجَـــةَ مَـــنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغَها إِيَّاهُ ثَبَّتَ اللهُ قَدَمَيْه عَلَىالصِّراطِ﴾ رواه البيهقي والطبراني، واتـە: ئـیشو كاری مرۆڤـی بێدەسـەڵات بگەیەننـە لای ئـەو كەسـەی ئـەتوانێ بـۆی پێـك بێنـێ، چـونكە

(اَلْحَدِيثُ السّابِع والْعِشْرون: اَلْبِرُّ وَالإِثْمُ)

﴿ عَنِ النَّوَّاسِ بنِ سَمْعَانَ ﷺ عَنِ النَّبيِّ ﷺ قَالَ: اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

﴿ وَعَنْ وَابِصَةَ ابن مَعْبَد ﷺ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَقالَ ﷺ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَالإِثْمِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ ﷺ: اسْتَفْتِ قَلْبَكَ: اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ،

هەركەسێك كاری مرۆڤی بێدەسەڵات بگەیەنێتە لای خاوەن دەسەڵاتێك، خوای گەورە لەسەر پردی دۆزەخ قاچەكانی ئەپارێزێ لە خلیسك بردن.

٣- (وَكُلُّ خَطْوَةٍ تَمْشيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تُغْشَ الْكَبَائِرُ ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم، ئەم پێنج نوێژانەو نوێژی جومعە تا نوێژی جومعەكەیتر، ڕەشكەرەوەو داپۆشەری گوناهە بچووكەكانن بە مەرجێ: گوناهە گەورەكان نەكرێن.

﴿ حەدیسی بیستو حەفتەم: چاكەو خراپە ﴾

(عَنِ النَّوَّاسِ بنِ سمْعَانَ ﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (نەوواس)ی كوڕی (سەمعان)، ئەفەرموێ: (عَنِ النَّبيِّ ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (اَلْبِرُّ) زۆربەی چاكە (حُسْنُ الْخُلُقِ) بریتییە لە خووو ڕەوشتی جوان: وەك ڕووخۆشیو یارمەتیدانی خەڵكو سەردانی خزمو كەسی خۆتو بەزەییهاتن بە هەژاران...هتد، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّكُمْ لاَ تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوالِكُمْ وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ مِنْكُم بَسْطُ الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ﴾ أَخْرَجَهُ أَبُويَعْلَى، واتە: ئێوە بە بەخشینیماڵتان بەرەوستی خەڵك ناكەن، بەڵام ڕوو خۆشیو ڕەوشتیجوانی ئێوە بەرەوستیان ئەكا.

(وَالإِثْمُ) گوناهو خراپە (مَا حَاكَ فِيالنَّفْس) ئەوەیە: كار لە دڵت بكاو لە ناو دڵتدا جێی نەبێتەوەو ئازاری پێبگەیەنێ (وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ) هەروەها پێت ناخۆش بێ پیاوماقوڵان ئەو كردەوەی تۆ ببینن، واتە: خراپە هەر لە ناو دڵا دێو دەچێو مرۆڤ پێی ناخۆشە خەڵكی بەو خراپەیەی وی ئاگادار بن (رواهُ مُسْلِم) ئیمام(موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

(وَعَنْ وَابِصَةَ ابن معبَدٍ ﷺ: قَالَ) هەر لەو بابەتە (وابیسە)ی كوڕی (مەعبەد) ئەفەرموێ: (أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ) هاتمە خزمەت پێغەمبەر ﷺ (فَقَالَ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَالإِثْمِ؟) ئەویش فەرمووی: هاتوی پرسیار بكەی چاكە چییەو خراپە چییە؟ (قُلْتُ: نَعَمْ) منیش گوتم بەڵێ، بۆ ئەوە هاتوم (قَالَ اسْتَفْتِ قَلْبَكَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: پرسیار لە دڵی خۆت بكە، چونكە هەستكردن بە چاكەو خراپە لە ناو دڵتدایە.

ئینجا پێغەمبەر ﷺ ئەو هەستكردنەی ڕوون كردەوەو فەرمووی: (اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ) چاكە ئەوەیە: دڵت پێی خۆش بێو دەروونت پشوو بداو دڵت لێنەدا، لە بەر ئەوەی دوا ڕۆژی باشەو مەترسیی نیە.

وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ ﴾
حديثٌ صحيح رَوَيْناهُ فِي مَسْنَدَي الإمامَيْنِ: أَحْمدَ بنِ حَنْبَلٍ، وَالدَّارَميِّ، بإسْناد جَيِّد.

(وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ) گوناهیش ئەوەیە كار لە دڵت بكاو (وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ) لە ناو دڵتدا هاتوچۆ بكاو گیر نەبێ، لە بەر ئەوەی مەترسی دوا ڕۆژی هەیە، كەوابوو: دڵی خۆت لە هەموو كەس باشتر ئەزانێ چاكەو خراپە چی‌یە؟ (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ) هەر بەگوێرەی دڵت، واز لە خراپە بێنە، هەرچەند زانایانی‌ئایینی فتوات بۆ بدەن‌و دیسان فتوات بۆ بدەن‌و بڵێن: بیكە. چونكە موسوڵمانی تەواو ئەو كەسەیە واز لە گومانلێكراو بێنێ، نەوەك تووشی حەڕام ببێ ﴿عَنْ عَطِيَّةَ السَّعْديِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبيِّ ﷺ قَالَ: لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ التِّرمذی، واتە: بەندە ناگاتە پلەی لە خواترسان تا واز لە شتێ وا ئەهێنێ: كە بە كردنی زیانی پێناگا، نەوەك تووشی شتێكی وا ببێ: كە زیانی پێبگەیەنێ.

بەڵێ: زۆر جار بە لێدانی دڵ، مرۆڤ بە خۆی لە زانای‌ئایینی باشتر ئەزانێ: ئایا ئەم شتە باشە، یان خراپە؟ چونكە زانای ئایینی ناو دڵ نابینێ‌و لە سەر ئاشكرایی فتوا ئەدا، بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٦و ١١).

(حديثٌ صحيح) حەدیسێكی ڕاستە (رَوَيْناهُ فِي مُسْندي الإمامَيْنِ) گێڕاونەتەوە لە كتێبی ئەم دوو ئیمامە:

یەكەم: (أَحْمدَ بنِ حَنْبَلٍ) ئیمام (ئەحمەد)ی كوڕی (حەنبەل) خوا لێی ڕازی بێ، یەكێكە لەو چوار زانایانەی سەر مەزهەب، لە ساڵی(١٦٤) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٤١)ی كۆچی لە تەمەنی(٧٧) ساڵی‌دا لە (بەغدا) وەفاتی كردوە، لە ژیانی‌خۆی‌دا زۆر ئازارو بەندیخانەی بینیوە لە بەر خواپەرستی، بە زۆری لە لای ئیمامی(شافعی)ی خوێندوە، ئەویش دەرسی بە ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم)و (ئەبوداود) گوتوە.

دووەم: (وَالدَّارِمي) ئیمام (عبدالله)ی (دارەمی) سەمەرقەندی‌یە، یەكێكە لە زانا بەرزەكانی حەدیس، لە ساڵی (١٨١) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٥) وەفاتی كردوەو، مامۆستای ئیمام (موسلیم)و (تیرمزی)و (ئەبوداود) بووە. خوایە لە هەمووان ڕازی بە، آمین. (بِإسْنادٍ جَيِّد) ڕێگای حەدیسەكە زۆر باشە.

ئینجا بزانە: لە دوای جێبەجێكردنی ماف خودا چاكە لەگەڵ دایك‌و باوك‌و خزمان لە گشت چاكەیەك گەورەترە ﴿ عَنْ بَهْزِ بنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رضي الله عنه قُلْتُ: يَا رسول الله ﷺ مَنْ أَبَرُّ؟ قَالَ: أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أَبَاكَ، ثُمَّ الأَقْرَبَ فَالأَقْرَبَ﴾ رواه أبوداود، واتە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ كێ چاكە بكەم؟ لە وەڵاما سێ جار فەرمووی: لەگەڵ دایكت، ئینجا لەگەڵ باوكت، ئینجا لەگەڵ خزمی نزیكتر، ئینجا، ئینجا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اسْتَفْتِ قَلْبَكَ): **بزانە:** هەر کاتێك زانایەکی ئایینی باوەڕپێکراو (فَتْوا)ی بۆ دای، لە ڕاستی ئەم (فَتْوا)یەش دڵنیا بوی، هیچ زانایتریش بە پێچەوانە (فَتْوا)یتری نەدا، تۆش ڕەفتار بەم (فَتْوا)یە بکە، ئەگەر (فَتْوا)یەکە بە هەڵەش بوو، تۆ تاوانبار نابی، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَـنْ أَفْتَـاهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك (فَتْوا)ی ناڕاستی بۆ درا، ئەوە تاوانەکەی لە سەر (فَتْوا)دەرەکەیە.

جا ئەگەر هاتوو زانایەکیتر (فَتْوا)یەکی بە پێچەوانەی ئەم (فَتْوا)یەی دایێ، واجبە هەوڵ بدەی تاکو ڕاستیت بۆ دەربکەوێ، جا ئەگەر ڕاستیت بۆ دەرنەکەوتو سەرت لێشێوا، بۆ بەرژەوەندی ئایینەکەت (فَتْوا)ی حەرام وەربگرەو کارەکە مەکە؟ چونکە بووەتە (شُبُهات)، بگەڕێوە حەدیسی (٦و ١١).

٢- (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ): ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداربە زۆر ئاگاداربە: هەموو جۆرە زانایەك مافی (فَتْوا)دانی نیە، بەڵکو ئەو کەسەی (فَتْوا) ئەدا، ئەبی لە شەرعیئیسلام شارەزا بێ، کەوابوو: ئەگەر کەسێك قورئانو حەدیسی زۆری لەبەر بوو، بەڵام لە شەرعیئیسلام شارەزا نەبو، ئەوە تەنها بۆی هەیە بانگەوازی ئیسلامی بکا، بۆی دروست نیە (فَتْوا) بدا، هەروەکو پزیشکی ددان بۆی نیە دەستکاری چاو بکا.

کەوابوو: هەر کەسێك لە سنوری زانستی تایبەت بە خۆی نەوەستێو بە نەزانی بچێتە ناو زانستێکیتر، ئەوە خۆیشی گومڕا ئەبێو خەڵکیش گومڕا ئەکا، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَــلُّوا﴾ رواهُ الشَّيْخان، واتە: خوای گەورە زانستی ئایینی بەو جۆرە لانابا: کە لە سینەی خەڵکی دەربێنێ، بەڵام بە هۆی مردنی زانایانیئایینی زانست لائەبا، تا وای لێدێ: زانای ئایینی نامێنن، جا ئەم خەڵکە هەر کەسە گەورەو سەرکردەیەکی نەزان بۆ خۆی دائەنێو پرسیاری ئایینییان لێئەکرێ، ئەوانیش بە نەزانی (فَتْوا) ئەدەن، بەم (فَتْوا)یە بە خۆیان گومڕا ئەبنو خەڵکیش گومڕا ئەکەن.

کەوابوو: ئامۆژگاریت ئەکەم: زۆر زۆر لە مامۆستاو ئەمیرەکانی ئەم سەردەمە بترسەو ئەم حەدیسە هەر لە بەرچاوت بێ! چونکە (**گورگی فێڵباز لە ناو پێستەی مەڕدایە**).

﴿ حەدیسی بیستو هەشتەم: ئامۆژگاری پێغەمبەرﷺ بۆ سەحابەکان ﴾

(عَـنْ أَبِـيْ نَجِيحٍ الْعِرْبَـاضِ بـنِ سَـارِيَةَ السَّـلَمِي) رضي الله عنه (عیرباض)ی کوڕی (ساریە)، یەکێکە

قالَ: وَعَظَنا رَسُولُ اللهِﷺ. مَوْعظَةً وَجلَتْ منْهَا الْقُلُوبُ، وَذَرَفَتْ منْهَا الْعُيُونُ، فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ كَأَنَّها مَوْعظَةُ مُوَدِّعٍ فَأوْصنا. قَالَﷺ: أُوصِيكُمْ بتَقْوَىالله وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَة، وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ، وَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلافًا كَثيراً، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفاءِ

له سه‌حابه‌ی پێغه‌مبه‌رﷺ چواره‌مین كه‌س بوو: كه له (مه‌ككه‌)ی پیرۆز موسوڵمان بووه، (٣١) حه‌دیسی گێڕاونه‌وه، له ساڵی (٧٥)ی كۆچی وه‌فاتی كردوه، خوا لێی ڕازی بێ.

(قالَ) فه‌رمووی: (وَعَظَنا رَسُولُ اللهِﷺ) پێغه‌مبه‌رﷺ ئامۆژگاریه‌كی كردین له دوای نوێژی به‌یانی (مَوْعظَةً: وَجلَتْ منْهَا الْقُلوبُ) ئامۆژگاریه‌كه ئه‌وه‌نده به نرخ بوو: دڵی پێ ئه‌هاته ترسان (وَذَرَفَتْ منْهَا الْعُيُونُ) چاوی پێ ئه‌هاته گریان‌و فرمێسكی ئه‌باراند (فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ) جا ئێمه‌ش گوتمان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خواﷺ (كَأَنَّها مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ) له‌و ئامۆژگاریه‌ت وا ده‌رده‌كه‌وێ: ئامۆژگاری ماڵئاوایی بێ، چونكه زۆر بایه‌خی پێئه‌ده‌ی (فَأَوْصنا) كه‌وابوو: چ فه‌رمانێكت هه‌یه پێمان ڕابگه‌یه‌نه.

(قَالَ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَىالله) پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی: ئامۆژگاریتان ئه‌كه‌م له خوا بترسن‌و له فه‌رمانی ده‌رنه‌چن (وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَة) هه‌روه‌ها فه‌رمانتان ئه‌ده‌مێ: كه گوێڕایه‌ڵ بن بۆ گه‌وره‌كانتان‌و له فه‌رمانیان ده‌رنه‌چن (وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ) هه‌رچه‌نده گه‌وره‌تان قوڵه‌ڕه‌شێكی حه‌به‌شی بێ هه‌ر له فه‌رمانی ده‌رمه‌چون.

چونكه پێویسته هه‌موو كه‌س له‌و دونیایه گه‌وره‌و سه‌ردارێكی هه‌بێ بۆ ئه‌وه‌ی كاروبار ڕێك بكه‌وێ، جا ئه‌گه‌ر بۆ ئه‌و گه‌وره‌یه گوێڕایه‌ڵ نه‌بین‌و له فه‌رمانی ده‌رچین، كاروبار ڕێك ناكه‌وێ‌و كۆمه‌ڵ تێك ئه‌چێ، بۆیێ پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ وَفَارَقَ الْجَماعَةَ ثُمَّ مَاتَ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً﴾ رَواهُ مُسْلِم، هه‌ر كه‌س له فه‌رمانی گه‌وره‌ی خۆی ده‌رچێ‌و له كۆمه‌ڵی موسوڵمانان جیا بێته‌وه، ئینجا بمرێ، وه‌ك مردنی (جاهلية) ئه‌مرێ، واته: جیاوازی نیه: له‌گه‌ڵ لایه‌نه نائیسلامه‌كان له شێوه‌ی مردنیا.

ئاگاداری: مه‌رجی گوێڕایه‌ڵی‌و له فه‌رمان ده‌رنه‌چوون ئه‌وه‌یه: كه دژ به شه‌ریعه‌تی ئیسلام فه‌رمان نه‌دا، ئه‌گه‌ر به پێچه‌وانه‌ی شه‌رع فه‌رمانی ده‌ركرد، تۆش له دژی ڕاپه‌ڕه‌و دروست نیه به قسه‌ی بكه‌ی.

(وَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ) به‌ڕاستی هه‌ر یه‌كێكتان له دوای من بمێنێ (فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيراً) په‌رته‌وازه‌و ناكۆكیه‌كی زۆر ئه‌بینێ، له نێوان موسوڵماناندا (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي) جا ئه‌گه‌ر ئێوه گه‌یشتنه ئه‌و ناكۆكیه، ده‌ست به یاساو ڕێگای من بگرن (وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ) هه‌روه‌ها ده‌ست به ڕێگاو ڕه‌وشتی هه‌ر چوار خه‌لیفه‌كانی‌من بگرن. واته: هه‌ر چوار جێنیشه‌كانی پێغه‌مبه‌رﷺ: كه ئیمامی(أبوبكر)و ئیمامی(عمر)و ئیمامی(عثمان)و ئیمامی (علی)ن

الرَّاشدينَ الْمَهْدِيِّين، عَضُّوا عَلَيْهَا بالنَّواجذ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ﴾ رَواهُ أَبُوداودَ وَالتِّرمذي وَقالَ: حَديثٌ حَسَنٌ صَحيح.

(الرَّاشدِين) ئەو چوارانە لە سەر ڕێگای منن (الْمَهْدِيِّين) ئەوان شارەزای ڕێگای ڕاستن. واتە: ئەگەر ئەو چوارانە، یان یەكێك لەوان فەرمانێكیان دەركرد، پێویستە بە قسەی ئەوان بكرێ زیاتر لە فەرمانی سەحابەكانی‌تر، خوا لێیان ڕازی بێ.

جا لەو چوارانەش فەرمانی ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی(عمر) لە هەموویان لە پێشترە، چونكە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إقْتَدُوا باللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدي: أَبي‌بَكْرٍ وَعُمَرَ﴾ رواهُ التِّرمذي، شوێن ئەو دوو (خليفة)یە بكەون كە لە دوای من دێن: كە (أبوبكر)و (عمر)ن.

ئینجا بزانە: مەبەست بە سوننەتی پێغەمبەرﷺ لێرەدا قورئانو حەدیسە، مەبەست بە سوننەتی هەر چوار خەلیفەكان ڕوونكردنەوەی ئەوانەو تێگەیشتنی ئەوانە لە قورئانو حەدیس، چونكە ئەوان لە هەموو كەس لە ئایینی‌ئیسلام شارەزاترن، لە بەر ئەوە پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّواجِذِ) یاسای ئەو چوار خەلیفانە بە ددان بگرنو بەری مەدەن (وَإِيَّاكُمْ) زۆر ئاگاداری خۆتان بن (وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ) خۆتان دوور بخەنەوە لەو شتانەی لە ئایینی‌ئیسلام پەیدا ئەكرێنو ناوی ئایینییان لێ‌ئەنرێ، چونكە ئەوانە بیدعەنە (فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) هەرچی بیدعە هەیە: هەمووی ئەبێتە سەر لێشێوانو گومڕایی (رَواهُ أَبُوداودَ وَالتِّرْمِذِي، وَقالَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيح) ئیمام (أبوداود)و (تیرمزی) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: بیدعە: پەیداكردنی شتێكی تازەیە لە ئایینی‌ئیسلام، بە بێ فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺ.

ڕوون كردنەوە: بیدعە دوو بەشە: ١- قەبیحە، واتە: ناشیرین. ٢- حەسەنە، واتە: جوان. هەر شتێك لە قورئانو حەدیس ڕێگای بۆ نەدۆزرێتەوە بیدعەی قەبیحەیەو حەرامە ئیشی پێ بكرێ. ئەگەر ڕێگای بۆ دۆزرایەوە ئەمە بیدعەی حەسەنەیەو دروستەو خێرە ئیشی پێ بكرێ. بەڵگە:

پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ سَنَّ فِي الإسْلامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَمَنْ سَنَّ فِي الإِسْلامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا﴾ رَواهُ مُسْلِم، واتە: هەركەس لە ئیسلامدا ڕەوشتو یاسایەكی باش دابنێ ئەوە پاداشی خۆی هەیە، بە قەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێ‌ئەكەن پاداشی هەیە، وە هەركەسێك لە ئیسلامدا یاسایەكی ناشیرین دابنێ، ئەمە تاوانی خۆی هەیەو بە قەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێ‌ئەكەن تاوانی بۆ ئەنوسرێ. ئەمە پارچەیەكە لە حەدیسێكی‌درێژ، ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

واتـەی (سَنَّ) ئەوهایـە: شـتێك نـەبوبێو تـازە پەیـدا بكـرێ، لەگـەڵ واتـەی (بِدْعَـة) یـەك ئەگرێتەوە، کەوابوو: بیدعە دوو بەشە، وەکو گوتمان.

بۆ وێنە: چاپکردنی قورئانو حەدیس، هەروەها کۆکردنەوەی قورئانو حەدیس، سـەرو بـۆرو ژێر کردنی قورئان، هەموویان بیدعەی حەسـەنەیە، ئـەو کەسـەی یەکـەم جـار ئـەو یاسـایەی داناوە خێـری هەیـە، چـونکە لـە کـاتی خـۆی پێغەمبـەرﷺ فـەرمانی داوە بـە نووسـینەوەی قورئانو حەدیس، ئەو بیدعەیە ئەچێتە ژێر ئەو فەرمانەو ئەبێتە (حَسَنة)، واتە: جوانو باش.
وەرگێڕانی تەفسیری قورئانو حەدیس بۆ هەر زمانێك، بیدعەی (حَسنة)یە چونکە ئەچێتە ژێر ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِه لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ واتە: هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێ بە زمانی نەتەوەی خۆی ناردومانە، تا فەرمانی خوایان بۆ ڕوون بکاتەوە.

هەر پارتایەتیو کۆمـەڵێكو هـەر ڕێکخراوێـك هـەبێ، بـە هـەر ناوێـك بـێ، کـە بـۆ ئیسـلامی ڕاستەقینە نەبێ، بە (بِدْعَة قَبِيحَة) دائەندرێ، لە بەر ئایەتی ﴿وَلاَ تَتَّبِعُواالسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُـمْ عَـنْ سَـبِيلِه﴾، واتـە: بـە دوای ڕێچـكەكان مەكـەون، چـونکە پەرتـەوازەتان پێئەكـەنو لە ڕێگای خوا لاتان ئەدەن.

جا ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: بۆیێ لێرە درێژەم پێدا چونکە زۆر لە لاوانی موسـوڵمان پلەی خوێندەواریو شارەزایی ئاینیان نزمە، زۆریش دڵسۆزی ئـایینن، لـە بـەر ئـەوە هـەر شتێ ببینن ئەڵێن: بیدعەیە. چونکە مانای بیدعە نازاننو لـە زانسـتی ئـایین چـەند ئایـەتو حەدیسێك ئەزاننو بەمە لێی پاڵ ئەدەنەوە، لەمە زیاتر هێزێکی وایان نیە بەڵگەی بیدعە لە قورئان، یان حەدیس، بدۆزنەوە: ئایا باشە، یان خراپە؟.

بەڵام بە هەر جۆر، ئێستا بیدعەی قەبیحە گەلێك زۆرنو لە سەر ئیسلام ئەژمێردرێن، خـواو پێغەمبەرﷺ لێیان ناڕازین. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٥)م.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (السَّمْعِ وَالطَّاعَـةِ): **بزانـە:** بـۆ گوێڕایـەڵیو ڕانەپـەڕین لـە دژی کاربەدەستەکانمان، پێغەمبەرﷺ چوار مەرجی داناون:

یەکەم: ﴿إلاَّ أَنْ تَرَوْا كُفْراً بَواحاً﴾ رواهُ الشَّيْخان، لە دژیان ڕامەپەڕن مەگـەر كـافربوونێکی ئاشکرا ببیـنن. **دووەم:** ﴿فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هـەر كاتێـك فەرمانی بە خراپە پێکرا، گوێڕایەڵی دروست نیە. **سـێیەم:** ﴿يَقُودُكُمْ بِكِتَـابِ اللهِ﴾ رواهُ مُسْـلِم، گوێڕایـەڵی کاربەدەسـت بـن، ئەگـەر ئـەم خەڵکـەی بـە قورئـان، واتـە: بە شەریعەتیئیسلام بەڕێوە ئـەبرد. **چـوارەم:** ﴿مَا أَقَامُوا فِيكُمُ الصَّـلاَةَ﴾ رواهُ مُسْلِم، لـە دژیان ڕامەپەڕن، هەتا نوێژ لەگەڵ ئێوەدا ئەکەنو فەرمان بە نوێژ ئەکەن.

(اَلْحَديثُ التّاسع والْعشْرونَ: طُرُقُ الْجَنَّة كَثيرَةٌ)

﴿ عَنْ مُعاذ بْنِ جَبَلٍ رضي الله عنه قالَ: قُلْتُ يا رَسُولَ الله ﷺ أَخْبِرْني بِعَمَلٍ يُدْخلُني الْجَنَّةَ وَيُباعدُني عَنِ النّار؟ قالَ ﷺ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظيمٍ وَإِنَّهُ لَيَسيرٌ عَلى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ: تَعْبُدُ اللهَ وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا،

٢- (فَسَيَرَى اخْتِلافًا كَثيرًا): دەربارەی ئەم پەرتەوازەیە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿تفْتَرِقُ هَذه الأُمَّةُ عَلَى ثَلاَث وَسَبْعِينَ ملَّةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلاَّ وَاحِدَةً: وَهِيَ الْجَماعَةُ، وَفِي رِوايَة: مَا أَنَا عَلَيْه الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي﴾ رواهُ التّرمذي والحاكم، ئەم ئوممەتەی من پەرتەوازە ئەبێو ئەبێتە حەفتاو سێ گرۆە، گشتیان هەڵەنەو ئەچنە دۆزەخ، تەنها یەکێکیان نەبێ: کە کۆمەڵی گەورەیە، واتە: (**أَهْلُ السّنّة والْجَماعة**)یە، کە لە سەر ڕێبازی ئێستای منو سەحابەکانی منە.

کەوابوو: ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداری خۆت بە، ئەم حەفتاو دوو گرۆهە گومڕابووە فێڵت لێنەکەنو بە ناوی ئایین تەفرەت نەدەن، چونکە زۆر لە سەرکردەو ئەندامانی ئەم گرۆهانە بۆ بەرژەوەندی گرۆهەکەیان قسەی سەر قۆزو بن ئالۆز ئەکەن، دەمارگیری (حزبي)و (مَذهبي) وای لێکردون (فَتوا)ی سەرکردەکانی خۆیان پێ باشترە لە فەرموودەی هەر چوار (خَليفة)کان.

ئینجا تاکو لە داوی ئەم فێڵبازانە ڕزگار ببی، بۆ ڕوونکردنەوەی ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ و هەر چوار (خَليفة)کان بگەڕێوە سەر ڕوونکردنەوەی زانایانی سەدەکانی یەکەمو دووەمو سێیەم، کە پێیان ئەگوترێ (**السَلَف الصَّالح**)، پێغەمبەر ﷺ شاهیدی بۆ داون.

ئاگاداری: ووشەی (هَذِه الأُمَّة) وا ئەگەیەنێ: کە ئەم حەفتاو سێیە، گرۆهی ئایینن، نەك (علماني)؟ چونکە ئەوان بە شەرعیئیسلام ڕەفتار ناکەن.

﴿ حەدیسی بیستو نۆیەم: ڕێگای بەهەشت زۆرن ﴾

(عَنْ مُعَاذ بْنِ جبَلٍ رضي الله عنه قالَ) موعازی کوڕی جەبەل فەرمووی (قُلْتُ يَا رَسُولَ الله ﷺ) گوتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ) کردەوەیەکم پێ بڵێ (يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ) ئەو کردەوەیە بمباتە بەهەشت (وَيُبَاعِدُنِي عَنِ النَّارِ) وە لە ئاگری دۆزەخ دوورم بخاتەوە؟

(قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڕاستی دەربارەی شتێکی زۆر گرنگو گەورە پرسیارت کرد (وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ) وە ئەو کردەوەیەش زۆر ئاسانە بۆ کەسێك: کە خوا بۆی ئاسان بکاو یارمەتیی بدا.

ئینجا پێغەمبەر ﷺ کردەوەکەی بۆ ڕوون کردەوەو فەرمووی: (تَعْبُدُ اللهَ) تەنها هەر خوا بپەرستە (وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا) وە هیچ شتێك مەکە بە هاوبەش بۆ خواو کردەوەی باشت

وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَ ﷺ: أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟: اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ تَلاَ (تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ) حَتَّى بَلَغَ (يَعْمَلُونَ).

بە دڵسۆزیەوە هەر بۆ خوا بێ (وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ) نوێژ بکە (وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ) زەکات بدە (وَتَصُومُ رَمَضَانَ) مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو ببە (وَتَحُجُّ الْبَيْتَ) حەجی ماڵی خوا بکە.

(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ) ئەی موعاز، ئایا پێت خۆشە چەند ڕێگایەکی چاکەت پێ بڵێم؟ (اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ) ڕۆژووگرتنی سوننەت پارێزەرە بۆ تۆ لە ئاگری دۆزەخ (وَالصَّدَقَةُ) خێرکردن (تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ) گوناهی بچوک لائەبا (كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ) هەروەك ئاو ئاگر ئەکوژێنێتەوە.

بزانــە: گوناهیگەورە بە خێرکردن لاناچێو ئەبی تۆبە بکا، وە ئەو گوناهانەی پەیوەندییان بە ئادەمیزادەوە هەیە: جا گەورە بێ، یان بچووك، ئەبی خاوەنەکەی ڕازی بکاو تۆبەش بکا، ئەگینا: لاناچێ. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (١٨).

(وَصَلاَةُ الرَّجُلِ) نوێژکردنی مرۆڤ (مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ) لە ناوەندی شەوەوە دروشمی پیاوچاکانە (ثُمَّ تَلاَ) ئینجا پێغەمبەر ﷺ بۆ بەڵگە هێنانەوە لە سەر پیاوچاکی ئەو کەسەی کە بە شەو نوێژ ئەکا، ئەم دوو ئایەتەی خوێندەوە: ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ تەنیشتەکانیان جیا ئەبێتەوە لە یاتاخی نوستن. واتە: لە خەو هەڵئەستن بەشەو ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ خوای خۆیان ئەپەرستنو شەونوێژ ئەکەن ﴿خَوْفًا﴾ لە ترسی دۆزەخ ﴿وَطَمَعًا﴾ وە بە تەمای بەهەشتن ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ئەو ماڵەی داومانە بەوان، هەندێکی ئەدەنە فەقیرو هەژارو لە ڕێگای چاکە سەرفی ئەکەن ﴿فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ﴾ کەس نازانێ ﴿مَا أُخْفِيَ لَهُمْ﴾ ئەوەی لە بەهەشت بۆیان ئامادە کراوە ﴿مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ لەوەی چاو پێی خۆش ئەبێ ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ئەوەش پاداشی ئەو کردەوە باشانەیە: کە لە دونیادا ئەیانکرد.

ئەی موسوڵمان: خواپەرستی لە شەوێدا خێری زیاترە لە هەموو کاتێکیتر، لە هەمووش خێرتر نوێژکردنی شەوە، ئینجا ئەگەر پێش نوستن نوێژ بکەی پێی ئەگوترێ: (شەونوێژ). ئەگەر لە دوای نوستن بیکەی پێ ئەگوترێ: (تَهَجُّد). ئەمەیان لە هەموویان گەورەترە، وەلای کەمی شەونوێژو تەهەجود: دوو ڕەکاتە، بە ناوی شەونوێژ، یان تەهەجود لای زۆر: هەتا بەیان ئەدا هەر نوێژ بکە، ئینجا ئەگەر ناتوانی نوێژ بکەی، قورئان بخوێنە، ئەگەر نا: زیکری خوا بکەو دوعا بکە، وە (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) لە کاتی پاشیودا، لە هەموو زیکرێك خێری زیاترە، هەر چییێکی لەوانەی گوتمان بیکەی خێری خواپەرستی شەوت بۆ ئەنووسرێو وەبەر ئەو دوو ئایەتە ئەکەوی.

ثُمَّ قَـــالَ ﷺ: أَلاَ أُخْبِـــرُكَ بِـــرَأْسِ الأَمْـــرِ وَعَمُـــودِه وَذِرْوَةِ سَـــنَامِه؟ قُلْـــتُ: بَلَـــى يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ. قَالَ ﷺ: رَأْسُ الأَمْرِ اَلإِسْلاَمُ، وَعَمُودُهُ اَلصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ سَنَامِه اَلْجِهَادُ. ثُمَّ قَالَ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّه؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ

(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ) ئایا پێت بڵێم سەری هەموو خواپەرستییەك چییەو (وَعَمُودِه) كۆڵەگەی ئایین چییەو (وَذِرْوَةِ سَنَامِه) بەرزترین لووتكەی ئایین چیە؟

(قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ) گوتم بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ پێم بڵێ (قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (رَأْسُ الأَمْرِ اَلإِسْلاَمُ) سەری هەموو كارێك ئیسلامبوونەو بیروباوەڕی تەواوە: بە خواو پێغەمبەر ﷺ (وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ) كۆڵەگەی ئایین نوێژكردنە. (وَذِرْوَةُ سَنَامِه) لوتكەی هەرە بەرزی ئایین (اَلْجِهَادُ) تێكۆشانە بۆ بەرزكردنەوەی ئیسلام: بە گیانو بە ماڵو بە زمان.

بەڵام تێكۆشانی چەكدارانە—كە پێی ئەگوترێ: (غەزا)— لە هەموویان خێرترە، چونكە گیانی خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو بەهەشتی لێوەرئەگرێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَرَكَ قَوْمٌ الْجِهَادَ إِلاَّ عَمَّهُمُ اللهُ بِعَذَابٍ﴾ رواه الطبراني، هەر نەتەوەیەك واز لە (جهاد) واتە: لە تێكۆشانی ڕێگای خوا بێنێ، خوای گەورە بە تێكڕایی تووشی ئازارو ژێردەستەیان ئەكا.

(**جهاد**) واتە: تێكۆشان لە ڕێگای خوا، پێویستە بۆ لابردنی دەستەڵاتی تاغوتو نۆكەرانی كوفرو بۆ چەسپاندنی حوكمی خوا لە سەر زەمینیخواو ڕزگاركردنی پیاو و ژنو منداڵانی چەوسێندرایەوە، هەركەسێك واز لە جیهاد بێنێ خوا ژێردەستەو سەرشۆڕی ئەكا، ناموسو وولاتیشی لە دەست ئەچێ، خۆ ئەگەر بە حوكمی كوفر ڕازی بێو حوكمی خوای نەوێ، ئەو كەسە كافریش ئەبێ.

بزانە: هەموو سەربەرزی بۆ ئەو كەسەیە: كە لە ڕێگای خوا تێئەكۆشێ، ئەوانەی ئەڵێن: ئێستا جیهاد سودی نیە، كەوابوو پێویست ناكا جیهاد بكرێ. یان ئەڵێن: ئایا جیهاد لە كوێ بكەین؟ خۆ كاربەدەستەكان موسوڵمانن هەرچەند حوكمیش بە قورئان نەكەن، چونكە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەر ﷺ هەیە، وە لەشكری ئەوانیش زۆر موسوڵمانی تێدایە چونكە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەر ﷺ هەیە، چۆن بیانكوژین؟

لە وەڵامدا ئەڵێین: ئەو كاربەدەستانەی ئێستا خۆیان سەپاندوە بە سەر وولاتانیئیسلامدا، هەموویان نۆكەری كافرەكانن، بۆیە حوكمی قورئان ناچەسپێننو دژ بە هەموو پێشكەوتنێكی ئیسلامی ئەوەستنو بایەخ بە بەدڕەوشتی ئەدەن، ئەوەی یارمەتی ئەوانیش ئەدا، وەكو ئەوانەو نوێژكردنەكەی سودی نیە. بڕوانە حەدیسی (٣٤).

(ثُمَّ قَالَ) دیسان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّه) ئایا پێت بڵێم: شتێك هەیە: ئەوەی ووتمان گشتی لێكو ئەبێتەوە؟ (قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ) گوتم: بەڵێ ئەی

فَأَخَذَ ﷺ بلسَانه وَقَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا. فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ ﷺ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ! وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ-قَالَ- عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلاَّ حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ؟﴾ رواهُ التِرمذي، وَقَالَ: حَديثٌ حَسَنٌ صَحيح.

پێغەمبەری خوا ﷺ پێم بڵێ (فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ) پێغەمبەر ﷺ زوبانی خۆی بە دەست گرتو (ثُمَّ قَالَ) ئینجا فەرمووی: (كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا) خۆت لە مە بپارێزە.

(فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟) منیش گوتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا چۆن بە هۆی گفتوگۆمان سزا ئەدرێین؟ (فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ!) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دایکت بزرت بکا، چۆن ئەمە نازانی!-(لێرەدا مەبەست دوعای خراپ نیەو مەبەست سەرسوڕمانە)- (وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ) ئایا هیچ هۆیەك هەیە کە زۆرترینی ئەو خەڵکە فڕێ بداتە ناو ئاگری دۆزەخ (عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ قَالَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ) کە لە سەر ڕووی خۆیان ڕابکێشرێنە ناو ئاگر (إِلاَّ حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ) تەنها هۆیەکە کردەوەی زوبانیانە، کە پێی ئەچنە دۆزەخ، وەك قسەی ناشیرینو شایەدی بە درۆو دوو زمانیو جنێودانو...هتد (رواهُ التِّرمذی، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صحيحْ) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَنْهَاةٌ لِلإِثْمِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ﴾ رواهُ التِّرمذی وأحمد، ئێوە شەونوێژ بکەن، چونکە شەونوێژ پیشەی پیاوچاکانی پێش ئێوەیە، لە خوا نزیکتان ئەکاتەوە، خراپەکانتان ئەسڕێتەوە، لە گوناهکردن قەدەغەتان ئەکا، دەرد لە لاشەتان دەر ئەکا.

٢- (وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ): ئیمامی (الأذْرَعی) ئەو فەرموودەیەی هەڵبژاردوە: کە (جهاد) لە هەموو کردەوەکانی مرۆڤ -لە پاش ئیمان- گەورەترە، چونکە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا: ﴿يَا رَسُولَ اللهِ مَا يَعْدِلُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. فَأَعَادُوا عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا؟ كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ!. ثُمَّ قَالَ: مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صَلاَةٍ وَلاَ صِيَامٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ﴾ رواهُ الشَّيْخَان، ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کام کردەوە بە قەد (جهاد) خێری زۆرە؟ فەرمووی: ناتوانن کردەوەی وا بکەن کە بە قەد (جِهادْ) خێری زۆر بێ. ئینجا دوو جارو سێ جاریتر پرسیاریان لێکردوەوە؟ ئەویش هەر ئەیفەرموو: ناتوانن. ئینجا فەرمووی: خێری (مُجاهِدْ) لە ڕێگای خوا، وەکو خێری ئەو کەسەیە: بەردەوام بەڕۆژوو بێو شەو نوێژ بکاو قورئان بخوێنێ، بە جۆرێکی وا: لە نوێژو ڕۆژوو پشوو نەدا، تا (مُجاهِدْ)ی ڕێگای خوا لە (جِهاد)ەکەی ئەگەڕێتەوە.

(اَلْحَدِيثُ الثَّلاثُون: أَوامِرُ اللهِ وَنَواهِيه)

﴿عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنى جُرْثُومِ ابنِ ناشِرٍ رضي الله عنه: عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها، وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوها، وَحَرَّمَ أَشْياءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوها، وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيان

هەروەها پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ كردو گوتی: ﴿يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَتُكَفَّرُ عَنِّي خَطَايَايَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ، إِلاَّ الدَّيْنَ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئایا ئەگەر لە ڕێگای خوا بكوژرێمو شەهید ببم، هەموو گوناهەكانم لائەبردرێن؟ فەرمووی: بەڵێ، بەو مەرجەی: خۆڕاگر بیو پاداشتت لە خوا بوێو هەڵمەتبەر بیو هەڵاتوو نەبی، تەنها قەرز نەبێ. واتە: جگە لە قەرزی ئادەمیزاد، خوای گەورە لە گشت گوناهەكانی (شَهید) خۆش ئەبێ.

﴿حەدیسی سییەم: فەرمانو قەدەغەكراوەكانی خوا﴾

(عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِي جُرْثُومِ ابنِ ناشِرٍ رضي الله عنه (ئەبو ثەعلەبە)ی (خوشەنی) یەكێكە لەو سەحابانەی پەیمانی بن دارەكەیان داوەتە پێغەمبەرﷺ، (٤٠) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٧٥)كۆچی لە شام وەفاتی كردوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە: (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرائِضَ) خوای گەورە چەند شتێكی لە سەر ئێوە واجب كردوە (فَلاَ تُضَيِّعُوها) ئێوەش لە دەستیان مەدەنو جێبەجێیان بكەن.

پێناسە: واجب ئەوەیە: لە سەر كردنی پاداشی بدرێتێو لە سەر نەكردنی سزا بدرێ: وەك نوێژ، ڕۆژوو، زەكات...هتد.

(وَحَدَّ حُدُوداً) وە خوای گەورە چەند سنورێكی داناوە: بۆ سزادانی خەڵك لە سەر هەندێك تاوان (فَلاَ تَعْتَدُوها) لەو سنورە تێمەپەڕنو زیاتری مەكەن وەك سزای (زینا): سەد دارە، سزای ئارەقخۆر: چل دارە، بوختان: هەشتا دارە...هتد، بەو جۆرەی لە شەریعەتیئیسلام دیار كراوە.

(وَحَرَّمَ أَشْياءَ) خوای گەورە چەند شتێكی قەدەغە كردوەو حەرامە بیكەن (فَلاَ تَنْتَهِكُوها) قەدەغەی خوا مەشكێننو نزیكی ئەو حەرامە مەكەون، بە هیچ جۆرێ مەیكەن، وەك زینا، ئارەق، قومار، شایەدی بە درۆ...هتد.

پێناسە: حەرام ئەوەیە لەسەر كردنی سزا بدرێو بە وازلێهێنانی پاداشتی بدرێتێ لە قیامەت.

(وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ) خوای گەورە بێدەنگیی لە هەندێ شت كردوەو باسی حەرامو حەڵاڵی ئەو شتەی نەكردوە (رَحْمَةً لَكُمْ) بەزەیی بە ئێوەدا هاتوە (غَيْرَ نِسْيانٍ) وا تێمەگەن خوا

فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها ﴾ حَدِيثٌ حَسَنٌ رواهُ الدّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُ.

له بیری چووه باسی بکا (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها) ئێوەش لێی مەکۆڵنەوەو بە دوایا مەگەڕێن. کەواتە: پرسیاری زیاد مەکەو مەڵێ ئەرێ بۆچی حەرامە؟ بۆچی حەڵاڵە؟ بەڵام ئەگەر شتێکت لە لا ڕوون نەبو ئایا حەرامە، یان حەڵاڵە؟ بڕۆ لای زانایئاینی پرسیار بکەو بە نەزانی ئیشەکە مەکە.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ الدّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُ) ئیمامی (دارەقوتنی)و چەند زانایەکیتر گێڕاویەتیانەوە، ئەم زانایە ناوی (علی) کوڕی (عمر)ە خەڵکی گەڕەکی (دارُالْقُطْن) بوو لە (بەغدا)، لە ساڵی (٣٠٦)کۆچی لە دایك بووە، لە (٣٨٥) وەفاتی کردوە، یەکێکە لە زانا بەرزەکانی حەدیس.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك کردەوەیەکی حەرام بکا، ئەوە تورەیی خوا ئەبزوێنێ بۆ ئەوەی سزای بدا ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قالَ: إنَّ اللهَ يَغارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغارُ، وَغَيْـرَةُ اللهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللهُ﴾ رواهُ التِّرمذی، واتە: خوا غیرەتی هەیەو تورە ئەبێ، موسوڵمانیش غیرەتی هەیەو تورە ئەبێ، جا غیرەتو تورەبوونی خوا بە هۆی ئەوەیە: کە موسوڵمان کردەوەیەکی حەرام بکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها): **بزانە:** هەر کەسێك واجبێکی لە دەست چوو لە کاتی خۆیدا نەیکرد، واجبە قەزای بکاتەوە، چونکە ڕستەی (فَلاَ تُضَيِّعُوها) وا ئەگەیەنێ: هەر کەسێك بمرێو واجبێکی لە ئەستۆدا مابێ، ئەوە بە لە دەستدەری مافی خوا ناو ئەبرێ، کەوابوو: هەر کەسێك واجبێکی لە ئەستۆدا بێ، دروست نیە خۆی بە سوننەت خەریك بکا، تا واجبەکە ئەداتەوە، لە حەدیسی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: ﴿لاَ تُقْبَلُ نافِلَةٌ حَتَّى تُؤَدَّى الْفَرِيضَةُ﴾ رواه الإمام أحمد فی رسالة الصلاة، لە لای خوا سوننەت قبوڵ ناکرێ، تا واجب بە تەواوی ئەکرێ.

٢- (وَحَرَّمَ أَشْياءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوها): شکاندنی قەدەغەیخوا بە هێزترین هۆیە: بۆ تورەبوونی خوا، چونکە کردنی هەر کارێکی حەرام ئەبێتە نیشانەی بێبایەخیو ڕێز لێنەنان لە خوای گەورە، تەماشا بکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ، فَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَواحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْها وَما بَطَنَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هیچ کەس لە خوا بە غیرەتتر نیە، لە بەر بەغیرەتی تاوانی ئاشکراو پەنهانی حەرام کردوە. واتە: هەر کەسێك تاوانێك بکا، خوا لێی تورە ئەبێ.

٣- (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها): یەکێك لەو شتانەی خواو پێغەمبەر ﷺ بێدەنگیان لێکردوە: زاتی خوای گەورەیە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿تفَكَّرُوا فِي آلاَءِ اللهِ، وَلاَ تَفَكَّرُوا فِي اللهِ﴾ رواه

(اَلْحَديثُ الْحادى والثَّلاثُون: فى الزُّهْد)

﴿ عَنْ أَبِي العَبَّاس سَهْلِ بن سَعْدالسَّاعديّ رضي الله عنه قَالَ: جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبيِّ ﷺ، فَقَالَ: دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إذَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِيَ اللهُ وَأَحَبَّنِيَ النَّاسُ؟ فَقالَ ﷺ: ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ، وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحِبَّكَ النَّاسُ ﴾ حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ ابنُ ماجه وَغَيْرُهُ بأَسانيدَ حَسَنَة.

الطبراني والبيهقي، بیر لە چاکەکانو دروستکراوەکانی خوا بکەنەوە، بیر لە زاتیخوا مەکەنەوە. کەوابوو: گفتوگۆ کردن دەربارەی زاتی خوا، شوێنی خوا، نهێنییەکانیخوا، پیشەی گومڕابووەکانی (أَهْلُ البِدْعَة وَالضَّلالَة)یە.

﴿ حەدیسی سیو یەکەم: وازهێنان لە دونیا ﴾

(عَنْ أَبِي العَبَّاس سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ) رضي الله عنه (سەهل)ی کوڕی (سەعد)ی (ساعیدی) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیە، خەڵکی (مەدینە)یە، (١٨٨) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٨٨)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ) پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر ﷺ (فَقَالَ: دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ) پیاوەکە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کارێکم پێ نیشان بدە (إِذَا عَمِلْتُهُ) هەر کاتێك ئەو کارەم کرد (أَحَبَّنِي اللهُ وَأَحَبَّنِي النَّاسُ) خوای گەورە خۆشی بوێمو خەڵکیش خۆشی بوێم؟.

(فَقَالَ: ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: واز لە دونیا بێنەو تەنها بە قەد پێویست ماڵیحەلاڵ کۆ بکەوە –بڕوانە حەدیسی (٤٠)– (يُحِبَّكَ اللهُ) خوای گەورە خۆشی ئەوێ.

وازهێنان لە دونیا ئەمەیە: چاوت لە گەورەیی نەبێ، خۆت بە پیاوێکی زلو لێهاتوو دانەنێی، ئەوەی دڵت ئەیەوێ لە حەلاڵ گشتی نەدەیتێ، چاوت لە دەستی کەس نەبێ، هەردەم مردن لە بەرچاوت بێ، گیانیخۆت بە خواپەرستی ببەیتە سەر.

(وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ) واز لەو شتانە بێنە: کە لە بەردەستی خەڵکدایە (يُحِبَّكَ النَّاسُ) خەڵکیش ئەتۆی خۆش ئەوێ، چونکە دڵی زۆر کەس ئەوهایە: ئەگەر تەماع لە ماڵیان بکەی، یان تەماع لە کاریان بکەی ڕقیان لێت هەڵئەستێو خۆشیان ناوێیو بە چاوی سوك تەماشات ئەکەن، کەوابوو: خۆشویستنی دونیا سەری هەموو تاوانێکە، هەر کەسێك دونیای خۆش بوێ، لە دوا ڕۆژدا زیانی لێئەکەوێ، مرۆڤی ژیرو هۆشیار بۆ چەند ڕۆژێکی دونیا خۆی ناشیرین ناکا لە لای خواو خەڵك.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَغَيْرُهُ بِأَسانِيدَ حَسَنَةٍ) حەدیسێکی جوانە، ئیمام (ئیبن ماجە)و چەند زانایەکیتر گێڕاویەتیانەوە.

(ئیبن ماجە) ناوی (محمد) کوڕی (یەزید) بوو، خەڵکی (قەزوێن) بوو، لە ساڵی (٢٠٩)یکۆچی لە دایك بووە، لە (٢٧٣) وەفاتی کردوە، یەکێکە لە زانایانی حەدیس، خوا لێی ڕازی بێ.

(اَلْحَدِيثُ الثّانِي والثَّلاثُون: لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ)

﴿ عَـنْ أَبِي سَـعِيـد سَـعْـد بـن مَـالِك بِن سِـنَان الْخُـدْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

ئینجا بزانه : سووربوون له سەر وەدەستهێنانی ماڵی دونیاو هەوڵدان بۆ پلەیبەرز ئەبێتە هۆی لە دەستچوونی زۆر لە پلەی لە خواترسانو خواپەرستی، چونکە ئەم دڵە جێگای دوو هەوێی تیّدا نابێتەوە ﴿عَنْ كَعْب بن مَالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِي ﷺ قَالَ: مَا ذِئْبَان جَائعَان أُرْسـلاَ فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَف لِدِينه﴾ رواهُ الإمام أحمد، واتە: دوو گورگی برسی كە بەربدرێنە ناو مێگەلە مەڕێك، ئەوەندە تێكی نادەن، وەكو سووربوونی مرۆڤ لە سەر كۆكردنەوەی ماڵو وەدەستهێنانی گەورەیی ئایینەكەی لێ تێك ئەدا.

﴿چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا﴾

١- (ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿أُنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْكُمْ وَلاَ تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ، فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَـيْكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، تەماشای ئەو كەسە بكەن كە لە ئێوە بەرەو خوارترە: لە خزمو ماڵو جوانی، تەماشای ئەو كەسە مەكەن كە لە ئێوە بەسەرەوەترە: لە خزمو ماڵو جوانی، وەها باشترە، تاكو نیعمەتەكانی خواتان بە سوكی نەیەتە بەرچاو.

٢- (ازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاس): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاس، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاس، وَأَحْسِنْ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحِبَّ لِلنَّـاسِ مَـا تُحِـبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ﴾ رواهُ التِّرمذي، واتە: خۆت لە حەرامەكان بپارێزە ئەبیتە خواپەرستترین كەس، ئەو بەشەی خوا بۆی داناوی پێی ڕازیبە ئەبیتە دەوڵەمەندترین كەس، چاكە لەگەڵ دراوسێت بكە ئەبیتە ئیمانداریكی تەواو، زۆر پێمەكەنە چونكە زۆر پێكەنین دڵ ئەمرێنێ.

٣- (يُحِبُّكَ اللهُ.. يُحِبَّكَ النَّاسُ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلاَلِي؟ اَلْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلِّي﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی ئەفەرموێ: لە كوێن ئەوانەی لە دونیادا لە بەر گەورەیی من یەكترییان خۆش ئەویست؟ ئەمرۆ لە سێبەری عەرشیخۆمیان دائەنێم، كە جگە لە سێبەری عەرشیخۆم هیچ سێبەرێكیتر نیە.

﴿ حەدیسی سیو دووەم: زیان لە ئیسلامدا نیە ﴾

(عَنْ أَبِي سَعِيدٍ سَعْدِ بن مَالِك بنِ سِنَانِ الْخُدْرِي) رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (ئەبو سەعید)ی (خودری) یەكێكە لە سەحابەكانی پێغەمبەر ﷺ، (١١٧٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە ساڵی (٧٤)ی كۆچی لە (مەدینە) وەفاتی كردوە، بە خۆیشی خەڵكی (مَدِينَة) بووە.

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ ضَـررَ وَلاَ ضِـرَارَ ﴾ حَـديثٌ حَسَـنٌ رواهُ ابـنُ ماجـه وَالدّارَقُطْني وَغَيْرُهُما مُسْنَداً، وَرَواهُ مالكُ فِيالْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْـرو بـنِ يَحْيَـى عَنْ أَبيه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَأَسْقَطَ أَباسَعيد وَلَهُ طُرُقٌ يُقَوِّى بَعْضُها بَعْض.

ئـەم (صـحابە)يـە ئەگێڕێتـەوە: (أَنَّ رَسُـولَ اللهِ ﷺ قَـالَ) پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: (لاَ ضَـرَرَ) هـیچ زیـان لێـدانێك لـە ئاييـنیئیسـلامدا ڕەوا نیـە: چ زیـان لـە خـۆت بـدەی، چ لە کەسێکیتر بۆ ئەوەی سود بە خۆت بگا.

(وَلاَ ضِرَارَ) هەروەها: زیان لێدانی خـەڵك ڕەوا نیـە، بـا سـودی خۆیشـی تـێدا نـەبێ، یـان لە تۆڵەی زیانێك زیانێکیتری بێشەرعی لێبدەی، واتە: لـە مـافی خـۆی زۆرتـر زیـانی لێبدا: وەك لەجیاتی پەنجەیەك دەستی ببڕێ، یان لەجیاتی دەستێك بیکوژێ، واتـە: لـە سنوری ئیسلام دەرچێ.

بەڵام ئەگەر بەرژەوەندی گەورەتر بـوو لـەو زیانـە، ئەمـە ڕەوایـە: وەك دەسـت بـڕینی دز بـۆ پاراستنی ماڵی خەڵك، دارکاریکردنی زیناکەر بۆ پاراسـتنی نـاموس، یـان تۆڵـە وەرگرتنێکـی بەگوێرەی شەرعیئیسلام بوو: وەك چاو بە چاو، دەست بە دەست، ئەمەش ڕەوایە.

(حَديثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالدّارَقُطْني وَغَيْرُهُمـا مُسْنَداً) حەدیسـێکی جوانـەو ئیمـام (ئیبن ماجه)و (دارەقوتنی)و چەندانیتر گێڕاویەتیانەوە (وَرَواهُ مالكُ فِي الْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْرو بنِ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَسقط أباسعيد) هەروەها ئیمام (مالیك) –کوڕی (ئەنەس) یەکێکـە لە زانا سەرمەزهەبەکانو زانایانی حەدیس، لە ساڵی (٩٣) لە (مەدینە) لە دایك بـووە، لـە سـاڵی (١٧٩)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، مامۆستای ئیمامی (شافعی) بوو، خـوا لێیـان ڕازی بـێ– ئـەو حەدیسـەی لـە کتێبەکـەی خـۆی کـە نـاوی (مُوطّـأ) بـوو، گێڕاویەتیـەوەو نـاوی (ئەبوسەعید)ی نەهێناوە، کەوابوو: حەدیسەکە لاوازە، بەڵام (وَلَـهُ طُـرُقٌ يُقَـوِّى بَعْضُـها بِـبَعْضٍ) حەدیسەکە چـەند ڕێگایـەکی هەنـە: یـەکتری بـەهێز ئەکـەنو حەدیسـەکە جـوان ئـەبێو ئیشـی پێئەکرێ، یەکێك لەم ڕێگایانە ئەم حەدیسەیە:

﴿عَنْ أَبِي صرْمَةَ رضي الله عنه أَنَّ رسول اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللهُ عَلَيْـهِ﴾ رواهُ التّرمذى بسند حسن، واتە: هەرکەسێك زیان بە خـەڵکی بگەیـەنێ خـوا زیـانی پێئەگەیـەنێ، وە هەرکەسێك ئازارو بارگرانی بخاتە سەر خەڵکی خوا لە قیامەت باری گران ئەکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

بزانە: زانایانی شەرعزان لە سەر بناغـەی ئـەم حەدیسـەی (لاَ ضَـرَرَ وَلاَ ضِـرَارَ) چـەند (قاعدة)یەکی (أُصولُ الفقْه)ییان بنیات ناوە، وەکو:

١– **(اَلضَّرَرُ يُزالُ)** ئەبی زیان لابدرێ: وەکـو گەڕاندنـەوەی شـتی فرۆشـراو ئەگـەر ناتـەواو بوو، هەم خۆپاراستن لە هۆیەکانی نەخۆشیو...هتد.

(اَلْحَديثُ الثّالث والثّلاثُون: في كَيْفِيَّة الْمُحاكَمَة)

﴿ عَنْ ابْنِ عبّاسٍ رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لادَّعَى رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ وَدِمائَهُمْ، لَكِنِ الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ ﴾

٢- (**اَلضَّرَرُ لاَ يُزَالُ بِالضَّرَرِ**) نابێ زیان بە زیانێکیتر لابدرێ، وەکو: دروست نیە مرۆڤی برسی خواردنی برسیێکیتر بخواو تووشی مردنی بکا، دروست نیە ڕووبار لە زەویەکەی خۆی لابداتە زەوی کەسێکیتر...هتد.

٣- (**يُتَحَمَّلُ الضَّرَرُ الْخاصُّ لِدَفْعِ الضَّرَرِ الْعامِّ**) زیانی تایبەتی لێئەدرێ تاکو زیانی گشتی لابدرێ: وەکو بڕینی دەستیدز، تاکو زیان لە ماڵی خەڵك نەکەوێ...هتد.

٤- (**يُرْتَكَبُ أَخَفُّ الضَّرَرَيْنِ لإتِّقاءِ أَشَدِّهِما**) زیانی سوکتر لێئەدرێ تاکو لە زیانی گەورەتر خۆ بپارێزرێ: وەکو لە دەستدانی ماڵ بۆ پاراستنی گیانیخۆی، یان هی ئادەمیزادێکیتر، هەم شکاندنی ڕۆژوو بۆ ڕزگارکردنی گیانیخۆی، یان هی ئادەمیزادێکیتر...هتد.

٥- (**اَلضَّرُوراتُ تُبِيحُ الْمَحْظُوراتِ**) ناچاریەکان حەڕامەکان حەڵاڵ ئەکەن: وەکو خواردنی مردار بۆ مرۆڤی برسی کە نزیك مردن بێ، هەم گوتنی ووشەی کوفر، یان کردنی کارێکی کوفر ئەگەر زۆری لێکراو مەترسی کوشتنی هەبوو.

ئاگاداری: ناچاری=(ضَرُورَة) لەگەڵ پێویستی=(حاجَة) جیاوازە، چونکە ناچاری=(ضَرُورَة) بە حاڵەتێك ئەگوترێ: کە نزیکی مردن بکا، ئەم ناچاریە حەڕام حەڵاڵ ئەکا.

پێویستی=(حاجَة) بە حاڵەتێك ئەگوترێ: کە زۆر ماندوو و بە ئازاری بکا، بەڵام مەترسی مردنی لێنەکرێ، کەوابوو: بەم پێویستیە حەڕام حەڵاڵ نابێ.

﴿ حەدیسی سیو سێیەم: چۆنیەتی دادکردن ﴾

(عَنْ ابْنِ عبَّاسٍ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) لە (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕدراوەتەوە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لَوْ يُعْطَى النَّاسُ) ئەگەر بدرێ بە خەڵك، واتە: ئەو مافەی داوای ئەکەن ئەگەر بیاندرێتێ (بِدَعْوَاهُم) بە تەنها داواکردنیان (لإ دَّعَى رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ) هەندێ کەس لەخۆیەوە داوای ماڵی خەڵکیتری ئەکرد (وَدِمائَهُمْ) وە داوای خوێنی کەسانیتریشیان ئەکرد، واتە: کوشتن.

(لَكِنْ) بەڵام ئایینی پیرۆزیئیسلام وای داناوە: کە (اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي) داواکار شاهید بێنێ بۆ ئەوەی ڕاستیەکەی دەرکەوێ؟ چونکە ئەو داوای شتێکی پەنهان ئەکا: کە ئەو مافەیە (وَالْيَمِينُ) سوێندخواردن (عَلَى مَنْ أَنْكَرَ) لە سەر ئەو کەسەیە کە داوای لێکراوەو دان نانێ بە مافی داواکار.

حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ البَيْهَقي وَغَيْرُهُ هَكَذَا، وَبَعْضُهُ فِي الصَّحيحَيْن.

(حَديثٌ حسَنٌ رواهُ البَيْهَقي) ئيمامى (بەيهەقى) –ناوى (أحمد) كورِى (حسين)، لە (بەيهەق) لە نزيك (نيسابور) لە سالّى (٣٨٤)ى كۆچى لە دايك بووە، يەكێكە لە زانا بەرزەكانى حەديس، لە سالّى (٤٥٨) وەفاتى كردوە– ئەم حەديسەى گێراوەتەوە (وَغَيْرُهُ هَكَذَا) چەندانىتريش بەو جۆرە گێراويەتيانەوە (وَبَعْضُهُ فِي الصَّحيحَيْنِ) پارچەيەكى ئەم حەديسە لە (صحيح)ى (بوخارى)و (موسليم)دايە.

مەرجى شاهيدەكان: ئەبى موسولّمان بن، نوێژو رۆژوو و زەكات جێبەجێ بكەن، تاوانبار نەبن: بە ئارەق‌و قومارو زينا...هتد گوناهەكانىتر، هەروەها: دايك‌و باوك‌و كورو كچى داواكار نەبن، دوژمنى داوالێكراو نەبن، رەووشتيان باش بێ، گومانى سوود بەخۆ گەياندن‌و زيان لادان لە سەر خۆيان لێنەكرێ.

سوێندخواردنيش: ئەبى بە خودا بێ، يان بە سيفەتەكانى خودا بێ: وەك قورئانى پيرۆز.

ئينجا بزانە: ئەگەر داواكار دوو شاهيدى هێنان، يان شاهيدێكى هێناو سوێنديشى خوارد، ئەوە مافەكەى ئەدرێتێ، وە ئەگەر هيچ شاهيدى نەهێنا، ئەو كاتە داوالێكراو سوێند ئەخوا: كە ئەو مافەى لە سەر نيە. بەلاّم داوالێكراو بۆى دروستە: سوێند نەخواو بيگەرێنێتەوە بۆ سەر داواكار، بۆ ئەوەى ئەو سوێند بخوا، جا ئەگەر داواكار شاهيدى نەهێناو سوێندە گەرِايەوەكەشى نەخوارد، ئەوە بە يەكجارى ماڧى ئەسوتێ، واتە: ئەبى بە جۆرێكىتر ئەم داوايە تۆمار بكا، بەو مەرجەش شاهيدى دەست بكەوێ.

جا ئەوەش بزانە: واجبە كاربەدەست قازىيەك دابنێ بۆ براندنەوەى كێشەى نێوان خەلّك، ئەگەر ئەو داينەنا، ئەبى خەلّكەكە بۆ خۆيان يەكێك دابنێن‌و گوێرِايەلّى بن ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: كَيْفَ تُقَدَّسُ أُمَّةٌ لاَ يُؤْخَذُ مِنْ شَدِيدِهِمْ لِضَعِيفِهِمْ﴾ رواهُ ابنُ حِبّان، واتە: چۆن پاك‌و سەرفراز ئەبێ گەلێكى وا: كە ماڧى بێهێزەكانيان لە بەهێزەكانيان وەرنەگيرێ.

﴿ چەند تێگەيشتنێك لەم حەديسەدا ﴾

١– (لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُم): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَاصَمَ فِي بَاطِلٍ وَهُوَ يَعْلَمُهُ، لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللهِ حَتَّى يَنْزِعَ عَنْهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەركەسێك داواى شتێكى ناهەق بكاو بشزانێ: ماڧى لەو شتەدا نيە، بەردەوام لە تورِەيى خوادا دەمێنێتەوە، تا واز لەم داوايە ئەهێنێ.

٢– (اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَنْ تَزُولَ قَدَمَا شَاهِدِ الزُّورِ حَتَّى يُوجِبَ اللهُ لَهُ النَّارَ﴾ رواهُ ابن ماجه، قاچى شاهيدى بە درۆ لە شوێن خۆى لاناچێ، تا خواى گەورە بريارى دۆزەخى بۆ ئەدا. چونكە شاهيدىى بە درۆ وەكو كافربوون داندراوە، كەوابوو: خۆتى لێبپارێزەو شاهيدى بە درۆ مەدە.

(اَلْحَدِيثُ الرّابع والثّلاثُون: في إزالَة الْمُنْكَر)

﴿عَنْ أَبِى سَعيدالْخُدْرِى ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِه،

٣- (وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِه فَقَدْ أَوْجَبَ اللهُ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ، قَالَ: وَإِنْ كَانَ قَضِيبًا مِنْ أَرَاكٍ﴾ رواهُ مُسْلِم، هەر کەسێك مافى موسوڵمانێك لە دەست بدا بە سوێندى بە درۆ، بەڕاستى خواى گەورە بڕیارى ئاگرى دۆزەخى بۆ ئەداو بەهەشتى لێقەدەغە ئەکا، هەرچەند شوڕکە دارسیواکێکیش بێ.

واتە: مافەکە زۆر کەمیش بێ، کەوابوو: سوێندى بە درۆ مەخۆ.

﴿حەدیسى سىو چوارەم: لابردنى بێشەرعى﴾

(عَنْ أَبِى سَعِيدالْخُدْرِى قَالَ:)ﷺ (ئەبوسەعید)ى (خودرى) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو (يَقُولُ) ئەیفەرموو: (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا) هەر کەسێك لە ئێوە زانى شتێکى ناڕەوا هەیە (فَلْيُغَيِّرْهُ) با ئەم شتە ناڕەوایە لە ناو بەرێو بیگۆڕێ (بِيَدِهِ) بە هێزى دەستو بازووى.

بزانە: مەبەست بە (مُنْكَر) واتە: ناڕەوا، وازهێنانە لە شتێك کە خواو پێغەمبەرﷺ واجبى کردبێ. یان کردنى شتێکە کە خواو پێغەمبەرﷺ حەرامى کردبێ: وەکو زیناو ئارەق خواردنو ڕیبا خواردنو خۆ ڕووتکردنى ئافرەتو تێکەڵى ئافرەتو پیاو، بە هەر جۆرێ هەبێ...هتد. ئەمانە هەمووى لە ئیسلامدا ناڕەوایەو پێویستە هەموو موسوڵمانێك بەهێزو تواناى خۆى ئەو شتە نارێکە لەناو بەرێ، بەو مەرجەى: تووشى کوشتنى خۆىو کەسێکىتر نەبێو تووشى نامووس بردنى خۆىو کەسێکىتر نەبێو تووشى لەناوبردنى ماڵى نەبێ، (ئەمە مەرجى واجببوونە).

بەڵام ئەگەر ناڕەوایەکە لە ناو ئەچوو تەنها ئەویش مەترسى لەناوچوونى خۆى هەبوو، ئەوە سوننەتە لاىببا، تاکو شەهید ببێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى سُلْطَانٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فَقَتَلَهُ﴾ رواهُ الحاكم، گەورەى شەهیدان (حەمزە)ى مامى پێغەمبەرەﷺ، پیاوێکیشە: کە ڕووبەڕووى کاربەدەستێکى ستەمکار ببێتەوە فەرمانى بە چاکەى پێبکاو لە خراپە قەدەغەى بکا، جا ئەویش بیکوژێ.

بەڵام ئەگەر گەیشتە ئەو ڕادەیە تاوانباران چەك بە کار بێننو بە ئاشکرایش گوناهیان ئەکرد، ئەبى فەرمانڕەواى موسوڵمانان بەو ئیشە هەڵستێ، جا ئەگەر هاتو کاربەدەستان گوێیان بە خراپە نەئەدا، یان یارمەتى خراپەیان ئەدا -وەکو ئێستا لە وڵاتانىئیسلامدا هەیە- ئەوە کار لەوە دەرئەچێو ئەگاتە پلەى تێکۆشانى چەکدارانە: موسوڵمانانى لێهاتوو خۆیان ڕێك ئەخەنو یەك ئەگرن بۆ نەهێشتنى ئەم جۆرە کاربەدەستانەو بۆ ژیاندنەوەى حوکمى قورئان.

فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِه، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِه، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

جـا ئەگـەر دانیشـتن، گونـاهیش بـە ئاشـکرایی ئـەکرا، ئـەوە هـەموویان گوناهبـار ئـەبن ﴿عَنْ أَبِي بَكْرٍ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرَؤُونَ هَذِه الآيَةَ وَتَضَعُونَها فِي غَيْـر مَواضِـعها: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ). وَإِنَّا سَمِعْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُـمُ اللهُ بِعِقَـابٍ﴾ رواهُ أصحابُ السّنن، ئیمامی (ئەبوبەکر) فەرمووی: ئەی خەڵکینە ئێوە ئـەم ئایەتـە ئـەخوێننو لـە مەبەستێکیتر دایئەنێن، کە خوا ئەفەرموێ: (ئێوە خۆتان چـاك بکـەن، گـومڕایی کەسـانیتر زیان لە ئێوە نادا ئەگەر ئێوە ڕاست بن). جا فەرمووی: ئێمە گوێمـان لـە پێغەمبـەرﷺ بـوو، ئەیفەرموو: هـەر کاتێـك خـەڵك زۆردارو سـتەمکاریان بـبینیو لـە سـتەمو زۆرداری قەدەغـەیان نەکردو نەیانگێڕاوە بۆ ژێر حوکمی خوا، زۆر نزیکە خوای گەورە بە تێکڕایی گشتیان تووشـی سزا بکا. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٢٩).

جا بە هەر جۆرێ هەبێ، ئیمڕۆ فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنیخراپە پێویسـتی بـە تێکۆشـانی چەکدارانە هەیە، چونکە یەکە یەکە موسوڵمانان هیچیان بۆ ناکرێو کاربەدەستەکانیش نۆکەری کوفرنو نایەڵن کەس فەرمان بە چاکە بکاو قەدەغەی خراپە بکا ﴿عَـنْ كَعْـبٍ رضي الله عنه: قَـالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّهُ سَتَكُونُ بَعْدِي أُمَرَاءُ مَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ وَلَـيْسَ بِـوَارِدٍ عَلَـيَّ الْحَـوْضَ﴾ رواهُ النّسـائي والتّرمـذي، واتـە: لـە دوای مـن چـەند کاربەدەستێکی لێنەهاتوو دێنە سەر حوکم، جا هەرکەسێك بـاوەڕ بـە درۆی ئـەم کاربەدەستانە بکاو یارمەتییان بدا لە سەر ستەمکاری، ئەو کەسە لە ئوممەتی من نیە، منیش ڕابەری وی نـیم، نابێتە میوانم لە سەر حەوزی کەوسەر.

(فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگەر بە دەست نەیتوانی خراپەکە لە نـاو ببـاو قەدەغـەی بکـا، لـە بـەر ئـەوەی کـەس یارمـەتیی نەئـەداو بـە تـەنها تووشـی کوشـتنی خـۆیو مـاڵوێرانی ئـەبو، وە نەیئەویست خۆی شەهید بکا چونکە سودی نـەبو (فَبِلِسَانِه) بـا بـە زوبـانیخۆی خراپەکـە لە ناو بباو ئامۆژگاری خەڵکی بکاو بە قسەی ڕێكو جوان بیانهێنێتەوە سەر ڕێگای ڕاست، جا ئەگەر سودیشی نەبێ، ئەبی بە زوبان فەرمان بە چاکە بکاو باسی خراپە هەر بکا.

(فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگەر بە زمانیش نـەیتوانی فـەرمان بـە چاکەو قەدەغـەکردنی خراپـە بکا، چونکە ئەخرایە بەندیخانـە، یـان لێی ئـەدراو ناموسیان ئـەبرد، کەسـیش یارمـەتیی نەئەدا (فَبِقَلْبِه) بـا بـە دڵ پـێی نـاخۆش بـێ (وَذَلِكَ) ئـەم پێناخۆشیەی نـاو دڵ (أَضْعَفُ الإِيمَانِ) لە هەموو ئیمانێك نزمترو کزترە. چونکە ئەگەر ئیمانی بە تین بایە، بە دەستو بـە زوبان قەدەغەی ئەکردو گوێی نەئەدایە سـەرو مـاڵی خـۆی، مردنێـك لـە ڕێگـای خـوا بـێ، باشترە لە ژیانێکی ناو تاوانباری (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا-له حەدیسێکی‌تردا- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿له دوای ئەم ئیمانه بێ‌هێزه به قەد دەنکه گلێرمیەك ئیمانی نامێنێ﴾. واته: ئەگەر موسولمان به دڵیش ڕقی له خراپه نەبۆوه نیشانەی ئەوەیه: ئیمانی نەماوه.

بزانه: پێویسته پێش هەموو شتێك مرۆڤی موسولمان له ماڵی‌خۆیەوه فەرمان به چاکەو قەدەغەکردنی خراپه دەست پێ‌بکا، خوای گەوره ئەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ واته: ئەی خاوەن باوەڕان خۆتان‌و منداڵ‌و خێزانتان بپارێزن له ئاگری دۆزەخ. ئەی موسولمان: که ئیمرۆ به چاوی خۆمان ئەبینین زۆر له موسولمانان ژن‌و کچی ڕووتی له بازاڕا ئەسوڕێتەوەو به قەد دەنکه گلێرەیەك پێ‌ی سەخڵەت نابێ، ئایا به تەرازووی ئەم حەدیس‌و ئایەته بیکێشین چ موسولمانێکی لێ‌دەرئەچێ؟

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِه): **بزانه:** هەر کاتێك به هۆی لابردنی (مُنْكَر) زیان له کەسێکی‌تر ئەکەوت‌و زیانەکەش له زیانی (مُنْكَر) زۆرتر بوو، ئەوه حەڕامه فەرمان به چاکەو قەدەغەکردنی خراپه بکا، چونکه (**الضَّرَرُ لاَ يُزَالُ بِالضَّرَرِ**) زیان به زیان لانابردرێ.

بەڵام: ئەگەر تەنها مەترسی لەناوچوونی خۆی، یان ماڵی خۆی هەبوو، ئەوه سوننەته: فەرمان به چاکەو قەدەغەکردنی خراپه بکا، ئینجا ئەگەر مەترسی خۆی‌و کەسێکی‌ترو ماڵ‌و ناموسی خۆی‌و کەسێکی‌تری نەبو، ئەوه واجبه فەرمان به چاکەو قەدەغەکردنی خراپه بکا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالّذِى نَفْسِى بِيَدِه، لَتَأْمُرُنَّ بالْمَعْرُوف وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ، أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقاباً مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ﴾ رواهُ التِّرمذي، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی به دەسته، ئەبێ فەرمان به چاکەو قەدەغەی خراپه بکەن، ئەگەر وا نەکەن نزیکه خوای گەوره له لای خۆیەوه سزایەکتان بنێرێته سەر خۆشی له ژیانتان نەبینن، ئینجا له خوداش بپاڕێنەوه، خودا دوعاتان قبوڵ ناکاو سزایەکه لانابا. واته: چونکه کاری بێ‌شەرعی بەردەوامه.

٢- (فَبِلِسَانِه): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ الْجِهادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطانٍ جائِرٍ﴾ رواهُ أصحاب السنن، گەورەترین (جِهاد)و تێکۆشان له ڕێگای خوا: گوتنی ووشەیەکی ڕاست‌و دادپەروەرانەیە له لای کاربەدەستێکی ستەمکار.

٣- (فَبِقَلْبِه): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا عُمِلَت الْخَطِيئَةُ فِي الأَرْضِ كَانَ مَنْ شَهِدَهَا فَكَرِهَهَا كَمَنْ غَابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا﴾ رواهُ أبوداود، هەر کاتێك گوناهێك له سەر زەمین کرا، ئەو کەسەی لەو شوێنەیەو به تاوانەکه ڕازی نیه، وەکو کەسێکه که ئاگاداری گوناهەکه نەبێ، واته: نابێته هاوبەشی تاوانبارەکە، وه هەر

(اَلْحَدِيثُ الْخامس والثَّلاثُون: حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَنَاجَشُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ،

کەسێك لەو شوێنە نەبێو بە تاوانەکە ڕازی بێ، وەکو کەسێکە ئاگاداری گوناهەکە بێ، واتە: ئەبێتە هاوبەشی تاوانبارەکە لە تاوانەکەدا.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ رَضِيَ عَمَلَ قَوْمٍ كَانَ مِنْهُمْ﴾ أَخْرَجَهُ أَبُويَعْلَى، هەر کەسێك بە کردەوەی گەلێك ڕازی بێ، ئەویش ئەبێتە یەکێك لەوانو هاوبەشی تاوانەکەیانە.

﴿ حەدیسی سیو پێنجەم: مافی موسوڵمان لە سەر موسوڵمان ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ تَحَاسَدُوا) حەسوودی بە یەکتری مەبەن.

پێناسە: حەسوودی ئەمەیە: کە بتەوێ کەسێك شتێکیخۆی لە دەست بداو بۆ تۆ بێ. حەسوودی بۆیێ حەرامە؟ چونکە حەسوود نارەزایی بەرامبەر بە خوا دەردەبڕێ: کە شتێکی داوە بە کەسێکیتر، لە بەر ئەمە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (حەسوودی دین ئەتاشێو چاکەش ئەخوا). کەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە دابەشکردنی خوا ڕازی بە، چونکە بە بێسود خۆت خەفەتبار ئەکەیو خوای گەورەش لێت ناڕازی ئەبێ.

(وَلاَ تَنَاجَشُوا) بە فێڵبازی پارەی فرۆشراو زیاد مەکەن، واتە: ئەگەر کەسێك شتێکی ئەکڕی، ئەتۆش نەچی بڵێی: من پارەی زۆرتر پێئەدەم. مەبەستیشت کڕین نەبێو بتەوێ کڕیار هەڵخەڵەتێنی تا بە پارەیەکی زۆرتر بیکڕێ، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿ئەو کەسە مەلعونە کە زیان لە موسوڵمانێك بدا، یان فێڵی لێبکا﴾.

(وَلاَ تَبَاغَضُوا) ڕقو کینە لە یەك مەکێشن بۆ خاتری دونیا، واتە: ئەو جۆرە ئیشانە مەکەن کە ئەبنە هۆی ڕقو کینە: وەکو دووزمانیو گاڵتە بە یەکتریکردنو دەمەچەقەی بێسود...هتد (وَلاَ تَدَابَرُوا) پشت لە یەکتری مەکەنو دەنگ لە یەکتری ڕامەگرن.

بزانە: لە سێ ڕۆژ بەولاوە دروست نیە موسوڵمانان واز لە یەکتری بینن و قسە لەگەڵ یەکتری نەکەن، چونکە خوای گەورە چاکە لە هیچ لایەکیان وەرناگرێ تا ئاشت ئەبنەوە، باشترین لایەن لە ئیسلامدا ئەوەیە: کە ئەچی زوتر سەلام ئەکاو ئاشت ئەبێتەوە.

(وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ) هەندێك لە ئێوە کڕینو فرۆشتەنی مەکەن (عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ) بە سەر کڕینو فرۆشتەنی ئەوانیتردا وەك یەکێك بە فرۆشیار بڵێ: ئەو شتە مەفرۆشە بە فلانکەس، بیفرۆشە بە من، پارەت زیاتر ئەدەمێ. یان بڵێتە کڕیار: ئەو شتەی لێمەکڕەو بیدەوە، ئینجا من هەمان شتت ئەدەمێ بە هەرزانتر. ئەم جۆرە کردەوانە حەرامن.

وَكُونُوا عِبَادَاللهِ إِخْوَانًا، اَلْمُسْلِمُ أَخُوالْمُسْلِمِ: لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ وَلا يَكْذِبُهُ وَلاَ يَحْقِرُهُ، اَلتَّقْوَى هَاهُنَا-وَيُشِيرُﷺ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاثَ مَرَّاتَ- بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا) ئەی بەندەکانی خوا، ئێوە ببنە برای یەکتری کاری وا بکەن کە ببن بە براو یەکتریتان خۆش بوێ.

(اَلْمُسْلِمُ أَخُوالْمُسْلِمِ) موسوڵمان برای موسوڵمانە (لاَ يَظْلِمُهُ) نابێ ستەمی لێبکا (وَلاَ يَخْذُلُهُ) نابێ سەرشۆڕی بکا. واتە: ئەبێ یارمەتی بداو لە هاواری بچێو نەیەڵێ کەس ستەمی لێبکا (وَلاَ يَكْذِبُهُ) نابێ درۆی لەگەڵ بکا لە هیچ بابەتێکا، بەڵام بۆ ئاشتکردنەوە درۆ کردن دروستەو بۆ پاراستنی موسوڵمانیش لە زۆردارێك دروستە.

(وَلاَ يَحْقِرُهُ) نابێ بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای بکەی، چونکە تۆ نازانی کامتان لە لای خوا بەڕێزن، کەوابوو: خۆشت بە زۆرو زڵ دامەنێ.

(اَلتَّقْوَى هَاهُنَا) ترسی خوا لە ناو ئێرەدایە (وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ) پێغەمبەرﷺ سێ جار دەستی خۆی لە سەر سینگیخۆی داناو هەر ئەیفەرموو: لە خواترسان لە ناو دڵدایە. واتە: ئەگەر دڵ گونجاو و باش بێ، هەموو کردەوکانیش باش ئەبن، خوای گەورە تەماشای جلو بەرگو لاشەتان ناکا، بەڵکو تەماشای ناو دڵتان ئەکا: ئایا چۆنە.

(بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ) مرۆڤی موسوڵمان ئەو خراپەیەی بەسە (أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ) کە بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای برای موسوڵمانی بکا.

(كُلُّ الْمُسْلِمِ) هەموو شتێکی موسوڵمانان (عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ) لە سەر موسوڵمان حەرامە: (دَمُهُ) خوێن ڕشتنی موسوڵمان حەرامە بە ناهەق (وَمَالُهُ) سامانی موسوڵمان حەرامە بیخۆی، یان لە ناوی بەری بە ناهەق (وَعِرْضُهُ) ئابڕوبردنو نامووس بردنی موسوڵمان حەرامە بە هەر شێوەیەك بێ کە شەرع ئیزنت نەدا (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا): دوژمنایەتیو ڕق لێهاتنو دەنگ ڕاگرتنو پشت لە یەکتری کردن لە بەر خاتری دونیا نیشانەی کەم دینیو بەدبەختییە، بەڵام لە پێناوی خواو پێغەمبەرﷺ نیشانەی ئیمانی تەواوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَوْثَقُ عُرَى الإِيمَانِ: اَلْمُوالاَةُ فِي اللهِ وَالْمُعَادَاةُ فِي اللهِ وَالْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ﴾ رواهُ الطبراني، توندترین دەست پێوەگرەکانی ئیمان: دۆستایەتییە لە پێناویخوا، دوژمنایەتییە لە پێناویخوا، خۆشویستنە لە پێناویخوا، ڕق لێهاتنە لە پێناویخوا.

٢- (الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ: إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللهَ

(اَلْحَديثُ السّادس والثَّلاثُون: في الإحْسان إلَى النَّاس، وَتلاوَة الْقُرْآن)

﴿ عَنْ أَبيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَن النَّبيِّ ﷺ قالَ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ،

فَشَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ، وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، مافي موسولمان له سه‌ر موسولمان شه‌شه: كه ده‌یگه‌یێ سه‌لامی لێبكه، هه‌ر كاتێك بۆ خواردن بانگی كردی له‌گه‌ڵی برۆ، هه‌ر كاتێك داوای ئامۆژگاری‌ی لێكردی ئامۆژگاری‌ی بكه، هه‌ر كاتێك پژمی‌و گوتی: (الْحَمْدُ لله). پێی بڵێ: (يَرْحَمُكَ الله). هه‌ر كاتێك نه‌خۆش بوو سه‌ردانی بكه، هه‌ر كاتێك مرد له‌گه‌ڵ ته‌رمه‌كه‌ی برۆ گۆڕستان.

٣- (بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ): **بزانه:** رێزنه‌گرتنی مرۆڤی گه‌وره‌و زاناو ماقوڵو ئایین په‌روه‌ر هه‌ر له خۆیدا سوكایه‌تی‌یه به برای موسوڵمان، چونكه ئه‌م پله‌یه خوا پێی به‌خشیوه‌و پێویسته ئێمه‌ش رێزی لێبنێین، پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللهِ إِكْرَامَ ذِيالشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِيفِيهِ وَالْجَافِيعَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِيالسُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾ رواهُ أبوداود، به گه‌وره ناسینی خوا، له‌وه‌دایه: كه رێز له ریش سپی‌و پیری موسوڵمان بندرێ، رێز له‌و قورئانخوێنه بندرێ: كه له سنوری قورئان تێناپه‌ڕێو لێیشی دوور ناكه‌وێ، رێز له كاربه‌ده‌ستی دادپه‌روه‌ر بندرێ.

كه‌وابوو: پێویسته له رۆیشتنی رێگه‌و له دانیشتنو هه‌ڵسان ئه‌م رێزه ره‌چاو بكرێ، چونكه پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿أَنْزِلُواالنَّاسَ مَنَازِلَهُمْ﴾ رواه مسلم وأبوداود، ئه‌م خه‌ڵكه به قه‌د پله‌ی خۆیان رێزیان لێبنێن.

﴿ حه‌دیسی سی‌و شه‌شه‌م: چاكه له‌گه‌ڵ خه‌ڵكو، خوێندنی قورئان ﴾

(عَنْ أَبيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَن النَّبِيِّ ﷺ قالَ) گێڕدراوه‌ته‌وه له (أبيهريرة): پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: (مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ) هه‌ر كه‌سێك لاببا له سه‌ر موسوڵمانێك (كُرْبَةً) ئازارو ته‌نگانه‌یه‌ك (مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا) له ئازارو مه‌ینه‌ته‌كانی دونیا (نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ) له پاداشی ئه‌وه، خوای گه‌وره له سه‌ر ئه‌وی لائه‌با (كُرْبَةً) ته‌نگانه‌یه‌ك (مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ) له ته‌نگانه‌و مه‌ینه‌تیه‌كانی رۆژی دوایی، واته: هه‌ركه‌سێك موسوڵمانێك رزگار بكا له ته‌نگانه‌یه‌كی دونیا، خوای گه‌وره‌ش ئه‌وی رزگار ئه‌كا له ته‌نگانه‌ی رۆژی دوایی.

(وَمَنْ يَسَّرَ) هه‌ر كه‌سێك كارێك ئاسان بكا (عَلَى مُعْسِرٍ) بۆ قه‌رزدارێكی ده‌ست كورتو هه‌ژار: به‌و جۆره‌ی قه‌رزه‌كه‌ی بۆ بداته‌وه، یان بیبورێو گه‌رده‌نی ئازاد بكا، یان ماوه‌كه‌ی بۆ دوا بخا (يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ) خوای گه‌وره كارو داخوازی‌یه‌كانی بۆ ئاسان ئه‌كا (فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) له دونیاو قیامه‌ت.

وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ

بزانە: باری قەرزداری زۆر بارێکی گرانە، بۆیێ ئەو کەسەی باری قەرزداری لە سەر کەسێك لائەبا خوای گەورە پاداشتی لە دونیاو قیامەت ئەداتەوە، لە فەرموودەی پێغەمبەرﷺ هاتوە: ﴿**ئەو جۆرە کەسە دوعای قبوڵەو لە ڕۆژی دوایی لە ژێر سێبەری عەرشی خوادایە**﴾.

(وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا) هەر کەسێك عەیبی موسوڵمانێك دابپۆشێ، واتە: ئەگەر گوناهێکی کرد، یان ناتەواویەکی هەبوو، یان سەرشۆڕیەکی بە سەر هات، ئەوانەی لێ ئاشکرا نەکاو بۆی دابپۆشێ، وە ئەگەر دەستکورت بوو، جلو بەرگی بۆ بکا (سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) خوای گەورە لە پاداشتی ئەم پۆشینە، لە دونیاو قیامەت دایئەپۆشێو عەیبی ئاشکرا ناکا، جا ئەی موسوڵمان: گوناهو عەیبو ناتەواوی کەس ئاشکرا مەکە، چۆن بە خۆت شەرم ئەکەی عەیبت ئاشکرا ببێ، خەڵکیش ئەوهایە، بە تایبەتی جیران نابێ نهێنییەکانی جیران ئاشکرا بکا، هەر کەس عەیبو عاری خەڵك ئاشکرا بکا، خوای گەورە ڕیسوای ئەکا، با لە ناو ماڵی خۆیشی بێ.

(وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ) خوای گەورە لە یارمەتی بەندەی خۆیدایە (مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ) هەرچەندی بەندە لە یارمەتی برای خۆیدا بێ. کەواتە: ئەبێ موسوڵمان بە ئیشو کاری خەڵك خەریك بێو پێویستیەکانیان بۆ جێبەجێ بکا، چونکە بە یارمەتیدانی موسوڵمانان خوا لە تاوانەکانی خۆش ئەبێو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگاری ئەکا.

(وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا) هەر کەسێك ڕێگایەك بگرێتە بەر (يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا) لەو ڕێگایە مەبەستی زانستیەکی سودبەخش بێ بۆ موسوڵمانانو ڕاهی خوای مەبەست بێ (سَهَّلَ اللهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ) خوای گەورە ڕێگەیەکی بەهەشتی بۆ ئاسان ئەکا، بەڵام ئەگەر خوێندنەکەی بۆ خوا نەبێ، با چاوەڕوانی ئەو پاداشتە نەبێ لە لای خوا.

(وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ) هەر کۆمەڵێك کۆ ببێتەوە (فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالَى) لە ماڵێك لە ماڵەکانی خوا، وەك مزگەوتو قوتابخانەکانی ئایینی (يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى) قورئانی پیرۆز بخوێننو (وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ) یەکتری فێرە قورئان خوێندن بکەن (إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ) ئەوانە ئارامیو دڵنیاییان بە سەردا ئەبارێو (وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ) وە ڕەحمەتو میهرەبانی دایان ئەپۆشێ، واتە: لەو کاتەدا دڵیان خۆشەو هێمنایی دێتە ناو (وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ) فریشتەی خوا دەوریان لێئەدەنو گوێیان لێڕائەگرنو ماوە نادەن شەیتان تخونیان بکەوێ (وَذَكَرَهُمُ اللهُ)

فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ﴾ رواهُ مُسْلِم بِهَذااللّفْظ.

خوای گەورە باسی چاکەیان ئەکا (فِيمَنْ عِنْدَهُ) لە لای ئەوانەی ڕێزو پلەی بالآیان هەیە لەلای خوا، وەکو پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- وە ئەنجومەنی بالآی فریشتەکان.

ماشەڵلا! لەم باغچە خۆشەو لەو لاوە جوانانەی لە مزگەوتەکان قورئان ئەخوێننو فریشتەی خوا هاونشینیانن، خوا بۆ خاتری ئەوان ئێمەش عەفوو بکا، فەرموودەیەکی درێژی پێغەمبەرﷺ لەو بارەیەوە هەیە: کە ﴿لە کۆتاییدا خوا ئەفەرموێ: ئەی فریشتەکانی من وا من لێیان خۆش بوم. فریشتەکان ئەڵێن: خوایە، فلانکەس هاتۆتە لایان ئیشی تایبەتی خۆی هەیەو لەو کۆمەڵە نیە؟ خوای گەورە ئەفەرموێ: بە هۆی ئەوان ئەوەی لەگەڵیشیان دانیشێ بەدبەختو بێبەش نابێ﴾. واتە: ئەویش بەختەوەرەو ڕەحمەتی خوا ئەیگرێتەوە(بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ﴾ رواهُ البخاري، واتە: باشترینتان کەسێکە خۆی فێرە قورئان بێو خەڵکیش فێر بکا.

(وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ) هەرکەسێك کارو کردەوەی خۆی دوای بخا لە کاروانی زانایانو پیاوچاکان (لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ) نەژادو بنەماڵەی خۆی بەرەو پێشی نابا و لە ڕۆژی دوایی ناگاتە پلەی خواپەرستان، ئەگەر لە دونیاش بە فڕوفێڵو خاترانەی باوكو باپیری پلەیەك وەدەست بێنێ، لە ڕۆژی دوایی لە سەر پردی جەهەننەم=(الصِّراط) لە دوایێ ئەمێنێو هاوار بۆ حاڵێ. بڕوانە حەدیسی (٣٨) (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

پیاو ئەو پیاوەیە بە چاکە پیاو بێ

نەك بە هۆی باوکی ناوبانگی دیار بێ

ئینجا بزانە: مرۆڤ بە هۆی زانستی ئایینی ئەچێتە ڕیزی پێغەمبەرانو شەهیدان، بەڵکو لە پلەی پێغەمبەران بەرەو خوارتر یەکسەر ڕیزی زانایانە ﴿عَنْ عُثْمانَ رضي الله عنه قالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيامَةِ ثَلاثَةٌ: الأَنْبِياءُ، ثُمَّ الْعُلَماءُ، ثُمَّ الشُّهَداءُ﴾ رواهُ ابن ماجه، واتە: لە ڕۆژی دوایی پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- شەفاعەت ئەکەن، ئینجا زانایانی ئایینی، ئینجا شەهیدانی ڕێگای خوا. خودا بە بەر شەفاعەتی ئەمانەمان بدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا): **بزانە:** هەر کاتێك (جهاد)کردن (فَرْضُ الكفاية) بوو، حەرامە: بە بێئیزنی دایكو باوك (جهاد) بکا، بەڵام بە سەفەرچوون بۆ فێربوونی زانستی ئایینی بە بێئیزنی دایكو باوکیش دروستە-بڕوانە (تحفة)- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِعَ﴾ رواهُ التِّرمذی، هەر کەسێك بۆ خوێندنی ئایینی لە ماڵەوە دەربچێ: ئەوە لە (جهاد)ی ڕێگای خوادایە تا ئەگەڕێتەوە.

(اَلْحَديثُ السّابِع والثّلاثُون: اَلْحَسنَةُ بعَشْرِ أَمْثالها إلَى سَبْعمأَة ضعْف)

﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما: عَن رَسُول اللهِ ﷺ فيمَا يَرْويه عَنْ رَبِّه تَبارَكَ وَتَعالَى، قَالَ ﷺ: إنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسنَات وَالسَّيِّئات ثُمَّ بَيَّنَ ذَلكَ: فَمَنْ هَمَّ بحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ حَسَنَةً كَاملَةً،

٢- (فِي بَيْت منْ بُيُوت اللهِ تَعالَى): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ هَذه الْمَساجدَ لاَ تَصْلُحُ لشَيْءٍ منْ هَذَا الْبَوْلِ وَلاَ الْقَذَرِ إنَّما هيَ لذكْرِ اللهِ تَعالَى وَقراءَة الْقُرْآن﴾ رواهُ مُسْلم، ئەم مزگەوتانە، ناگونجێن بۆ میز لێکردن‌و چڵکنی، بەڵکو مزگەوت بۆ نوێژو زیکری خواو خوێندنی قورئان داندراوە، شاعیرێکی موسوڵمان ئەڵێ:

قورئان بەرنامەی ژینمانە   ئیسلام ڕێبازی دینمانە

ئەوەی مزگەوت پێی بگەیێنێ   خاک‌و میللەت نادۆڕێنێ

ئەوەی دوورە لە ماڵی خوا   نازانێ چۆن بژیێ‌و بڕوا

٣- (يَتْلُونَ كتَابَ اللهِ تَعالَى): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿فَلأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُمْ إلَى الْمَسْجد فَيَتَعَلَّمَ آيَتَيْنِ منْ كتَاب اللهِ تَعالَى خَيْرٌ لَهُ منْ نَاقَتَيْنِ﴾ رواهُ مُسْلم، کە یەکێکتان هەموو ڕۆژێک بڕواتە مزگەوت، دوو ئایەتی قورئان فێر ببێ، خێری زۆرترە لە وەدەستهێنانی دوو ووشتر.

٤- (لَمْ يُسْرِعْ به نَسَبُهُ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿يَا مَعْشَرَ بَنيعَبْدالْمُطَّلب أَنْقذُوا أَنْفُسَكُمْ يَا فَاطمَةُ بِنْتَ مُحَمَّد أَنْقذى نَفْسَك منَ النَّار فَإنِّي لاَ أَمْلكُ لَك ضَرًّا وَلاَ نَفْعًا، إنَّ لَك رَحمًا سَأَبُلُّهَا ببلاَلهَا﴾ رواهُ التّرمذى، ئەی نەتەوەی پشتی (عبدالمطلب)ی باپیرم، خۆتان ڕزگار بکەن لە ئاگری دۆزەخ بە کردەوەی چاکە، چونکە لە ڕۆژی دوایی زیان‌و سودی ئێوە لە دەستەڵاتی مندا نیە، ئەی (فاطمة)ی کیژم خۆت ڕزگار بکە لە ئاگری دۆزەخ بە کردەوەی چاکە، چونکە زیان‌و سودی تۆ لە دەستەڵاتی مندا نیە، لەگەڵ من ڕەحمێکت هەیە، مافی ئەم ڕەحمەت لە دونیادا ئەدەمێ.

﴿ حەدیسی سی‌و حەفتەم: چاکە یەك بە دە -تا- حەفت سەدە ﴾

(عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا: عَنْ رَسُول اللهِ) ﷺ (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ لە پێغەمبەر ﷺ ئەگێڕێتەوە (فيمَا يَرْويه عَنْ رَبِّه تَبارَكَ وَتَعالَى) لەو حەدیسە قودسیانەی پێغەمبەر ﷺ لە خوای گەورە دەگێڕێتەوە (قَالَ: إنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسنَات) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوای گەورە فەرمانی داوەتە فریشتەکان بە نووسینی چاکەکان‌و (وَالسَّيِّئَات) خراپەکان (ثُمَّ بَيَّنَ ذَلكَ) ئینجا خوای گەورە بۆی ڕوون کردونەوە چۆن بینوسن:

(فَمَنْ هَمَّ بحَسَنَةٍ) ئەگەر کەسێك ویستی چاکەیەك بکا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) ئینجا بۆی ڕێك نەکەوت بیکا (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عنْدَهُ) خوای گەورە ئەو ویستنەی لە لای خۆی بۆی ئەنووسێ (حَسَنَةً كَاملَةً) بە چاکەیەکی تەواو، چونکە نیازێکی باشی هەبووە.

وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعمأَة ضِعْف إِلَى أَضْعَاف كَثيرَة، وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَة فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ حَسَنَةً كَاملَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً﴾ رواهُ البخاري وَمُسْلِم.

(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) هەروەها ئەگەر ویستی چاکەیەك بکا (فَعَمِلَهَا) چاکەکەشی کرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەو چاکەیەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ (عَشْرَ حَسَنَاتٍ) بە دە چاکە، چونکە خێری چاکە: یەك بە دەیە، بەڵام جاری وا هەیە ئەگەر خوای گەورە حەز بکا خێری چاکە لەم دەیە بۆ هەندێ کەس زۆرتر ئەکا (إِلَى سَبْعمأَةِ ضِعْفٍ) تا ئەگاتە حەفت سەد چاکەو (إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ) هەتا خوا بە خۆی حەز ئەکا هەر چاکەی زۆرتر بۆ ئەنووسێ.

بۆ وێنە: یەك دەنکە گەنم لە زەویی‌یەکی باشدا بچێنە، وا دەبێ لەم دەنکە حەفت گوڵی لێدەردەچێ، هەر گوڵەش سەد دانەی تێدایە، ئەبێ بە حەفت سەد، خۆ ئەگەر ئەم بەرهەمە جارێکی‌تر بچێنیەوە، هەر خوا ئەزانێ چەند زۆر ئەبێ، چاکەش ئەوهایە.

(وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ) ئەگەر کەسێك ویستی خراپەیەك بکا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) بەڵام لە ترسی خوا نەیکرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەم نەکردنەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ (حَسَنَةً كَامِلَةً) بە چاکەیەکی تەواو، چونکە لە ترسی خوا نیازی خۆی پاك کردۆتەوە، بەڵام ئەگەر لە ترسی خوا وازی لێنەهێنا، بەڵکو دەستەڵاتی نەبو بیکا، یان بۆی ڕێك نەکەوت، ئەوە چاکەی بۆ نانووسرێ، بەڵکو تەنها خراپەکەی لە سەر نانووسرێ.

(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) وە ئەگەر ویستی خراپەکە بکاو (فَعَمِلَهَا) خراپەکەشی کرد (كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً) خوای گەورە تەنها یەك خراپەی لە سەر ئەنووسێو سزای یەك خراپەی لێوەرئەگیرێ، ئەمەش لە گەورەیی خوایە، چونکە زۆر جاری وا هەیە: مرۆڤ بیر لە خراپە کردن ئەکاتەوەو ئەیەوێ خراپەیەك بکا، بەڵام هەتا بە دەست، یان بە زوبان خراپەکە نەکا، لە سەری نانووسرێ (رواهُ البخاري وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلاَمَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعمأَةِ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا، إِلاَّ أَنْ يَتَجَاوَزَ اللهُ عَنْهَا﴾ رواهُ الشَّيْخان، هەر کاتێك یەکێکتان بووە موسوڵمانێکی بێگەرد، هەر چاکەیەکی ئەیکا بە دە چاکەی بۆ ئەنووسرێ تا حەفت سەد، وە هەر خراپەیەکی ئەیکا، هەر بە یەك خراپەی بۆ ئەنووسرێ، مەگەر خوا چاوپۆشیی لێبکا.

٢- (وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا): **بزانە:** هەر کەسێك بە سەر دڵی‌دا بێ خراپەیەك بکا، ئەوە لە سەری نانووسرێ تا ئەیکا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ

(اَلْحَدِيثُ الثّامن والثَّلاثُون: فى مُوالاة الله تَعالَى)

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ تعالَى قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًا فَقَدْ آذَنْتُهُ بالْحَرْب، وَمَا تَقرَّبَ إِلَيَّ عَبْدى بشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْه،

أَنْفُسهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِه﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گەورە چاوپۆشی ی لە ئوممەتی من کردوە لەو خراپانەی بە سەر دڵیاندا دێ، بەو مەرجەی نەیکەن‌و بە زوبانیش نەیڵێن.

بەڵام ئەگەر ویستی خراپەیەك بکاو دەستی پێکردو سوور بوو لە سەر کردنی‌و بۆی نەگونجا بیکا، ئەوە تاوانی ئەو نیازە خراپەی بۆ ئەنووسرێ هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلمَان بسَيْفَيْهمَا فَالْقَاتلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّار! قِيلَ: فَهَذَا الْقَاتلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُول؟ قَالَ ﷺ: إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبه﴾ رواهُ الشَّيْخَان، هەر کاتێك دوو موسوڵمان ڕووبەڕووی یەکتر بون‌و یەکێکیان ئەوی‌تری کوشت، هەردووکیان ئەچنە ئاگری دۆزەخ! گوترا: باشە، ئەمەیان مرۆڤکوژەکەیە تاوانی دیارە، بەڵام کوژراوەکە بۆچی ئەڕواتە دۆزەخ؟ فەرمووی: چونکە ئەویش ویستی ئەوی‌تر بکوژێ‌و سوور بوو لە سەر تاوانەکە.

﴿ حەدیسی سی‌و هەشتەم: دۆستایەتی خوای گەورە ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ لە حەدیسێکی قودسی‌دا ئەفەرموێ: (إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ) خوای گەورە هەڕەشە ئەکاو ئەفەرموێ: (مَنْ عَادَى) هەر کەسێك دوژمنایەتی بکا (لِي وَلِيًا) لەگەڵ دۆستێکی من (فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْب) ئاگاداری ئەکەمەوە: کە من بە خۆم جەنگی لەگەڵ ئەکەم لەجیاتی دۆستەکەی خۆم، چونکە دوژمنایەتی لەگەڵ مندا ئەکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ خوای گەورە بەرگری لەو کەسانە ئەکا: کە ئیمانیان هێناوە. کەوابوو: گشت ئیماندارێکی ڕاستەقینە دۆستی خوایەو بە ناهەق دژایەتییان مەکە، چونکە خوای گەورەماڵوێرانت ئەکا.

بزانە: دۆستی خوا کەسێکە زۆر خواپەرست بێ‌و غەمخۆری ئیسلام بێ‌و ماڵخۆری خەڵك نەبێ‌و زۆریش لە خوا بترسێ‌و خواناس بێ.

دیسان **بزانە**: ڕیبا خۆر و ڕێگر، هەردووکیان بەو جۆرە دوژمنەی خوا داندراون: کە خوا بەخۆی جەنگیان لەگەڵ ئەکا، چونکە زیانیان زۆرە بۆ باری ئابووری‌و خوێنی خەڵك.

(وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي) بەندەی من ناتوانێ خۆی لە من نزیك بکاتەوە (بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ) بە هیچ کردەوەیەکی وا: کە من لە لام خۆشەویستتر بێ (مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْه) وەك بەو شتانە نزیك ئەبێتەوە کە لە سەرم واجب کردوە، واتە: بەجێهێنانی فەرمانەکانی خواو پێغەمبەر ﷺ ئەبنە هۆی نزیکبوونەوە لە خوای گەورە زیاتر لە هەموو کردەوەیەکی‌تر، چونکە خێری واجب حەفتا پلەی زۆرترە لە سوننەت.

وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي يَتقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطُشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لأُعِيذَنَّهُ﴾ رواهُ البخاري.

(وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي) بەندەی من بەردەوام ئەبێو واز ناهێنێ (يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ) بەرە بەرە خۆی لە من نزیك ئەكاتەوە (بِالنَّوَافِلِ) بە كردنی سوننەتەكان، پاش ئەوەی واجبەكان بكا؟ چونكە ئەگەر واجبەكان نەكا سودی نیە (حَتَّى أُحِبَّهُ) هێندە سوننەت ئەكا هەتا خۆشم ئەوێ.

پێناسە: سوننەت ئەوەیە: بە كردنی پاداشتت بدرێتێو بە وازهێنانی سزا نەدرێی.

بزانە: لە هەموو سوننەتەكان گەورەتر نوێژی سوننەتە، بە تایبەتی شەونوێژ، لە هەموو زیكرێكیش گەورەتر قورئان خوێندنە، چونكە زووتر لە خوای گەورەت نزیك ئەكاتەوە، كەوابوو: ئەی موسوڵمان: پاش ئەوەی واجبەكانت هەموو كردن، بە گوێرەی توانا نوێژی سوننەتو ڕۆژوو خێركردنو قورئانخوێندنو زیكری خوا بكە، بەمە لە لای خوا خۆشەویست ئەبی.

(فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ) جا هەر كاتێك بەندەی خۆمم خۆشویست (كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ) بۆی ئەبمە ئەو گوێیەی كە پێی ئەبیسێ، واتە: هەرچی بۆ ڕەزای من نەبێ، گوێی لێناگرێ، ئەوەی بۆ ڕەزای من بێ گوێی ئەداتێ (وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ) بۆی ئەبمە ئەو چاوەی كە پێی تەماشا ئەكا، واتە: ئەوەی من پێی ڕازی نەبم تەماشای ناكا (وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطُشُ بِهَا) بۆی ئەبمە ئەو دەستەی هەڵمەتی پێ ئەبا، واتە: دەست درێژ ناكا بۆ شتێ كە من پێی ڕازی نەبم، بە كاری ئەهێنی لە چاكە كردن (وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا) بۆی ئەبمە ئەو قاچەی كە پێی ئەڕوا، واتە: هاتوچوونەكەی بۆ ڕازیبوونی خوا ئەبێ.

ئینجا كە مرۆڤ واجبەكانی بە پوختی كردنو زیاد لەمەش سوننەتی كردنو دیتنو بیستنو ڕۆیشتنو دەست بۆ بردنی هەر بۆ خوا بوو، خوای گەورەش بێ دڵی ناكا، بۆیێ ئەفەرموێ: (وَإِنْ سَأَلَنِي) هەر شتێكم داوا لێبكا (لأُعْطِيَنَّهُ) بێگومان پێی ئەبەخشم (وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي) ئەگەر داوای پەنادانم لێبكا (لأُعِيذَنَّهُ) بێگومان پەنای ئەدەمو ئەیپارێزم (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: لەو حەدیسە پیرۆزە بۆمان دەركەوت هیچ كەسێك بە بنەچەكەو بنەماڵە نابێتە دۆستی خوا، هەروەها بە جلی شڕو چڵكاویو خۆ گێلكردن نابێتە دۆستی خوا، پێغەمبەر ﷺ (١١٤٠٠) سەدوچواردە هەزار سەحابەی هەبون، هەموویان دۆستی خوا بون چونكە خواپەرستو تێكۆشەرو چالاك بونو لە ڕێگای خوا جیهادیان ئەكردو گیانو ماڵی خۆیان فرۆشتە خوای گەورەو دۆستایەتی دوژمنانی خوایان نەئەكردو كچو ژنی ڕووتیان لە ماڵەوە نەبو، كەوابوو: دۆستی خوا بەم تەرازووە تاقی بكەوە.

(اَلْحَدِيثُ التَّاسع والثَّلاثُون: رَفْعُ الْحَرَجِ عَنْ بَعْضِ النَّاسِ)

﴿ عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطأَ،

ئينجا بزانه: ئەتوانین ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ بکەینەوە ﴿قُلْ إِنْ كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بەم خەڵکە بڵێ: ئەگەر بە ڕاستی ئێوە خواتان خۆش ئەوێ، شوێن بەرنامەی من بکەون، تاکو خوا خۆشی بوێنو لە گوناهتان خۆش ببێ. کەواتە: هەرکەسێك بە یاسای ئیسلام ڕەفتار نەکا، ئەوە ئاشکرایە کە خواو پێغەمبەریﷺ خۆش ناوێو ماڵوێرانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا): ئەتوانین بڵێین: دۆستی خوا لەم ئایەتەدا باسیان کراوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ واتە: هەر کەسانێك گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرﷺ بن، ئەوانە لەگەڵ ئەو کەسانە حەشریان ئەکرێ: کە خوای گەورە نیعمەتی بە سەردا باراندون: کە پێغەمبەرانو یارە ڕاستگۆیەکانی پێغەمبەرانو شەهیدانو پیاوچاکانن، ئای ئەمانە چەند هاوڕێی باشو بەڕێزی بەهەشتن!.

٢- (وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَعْذَرَ اللهُ إِلَى امْرِئٍ أَخَّرَ أَجَلَهُ حَتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَةً﴾ رواهُ البخاري، خوای گەورە هیچ بەهانەی نەهێشتۆتەوە بۆ مرۆڤێك، کە نەیمراندبێ تا تەمەنی گەیشتۆتە شەست ساڵ. واتە: هیچ بیانوی بە دەستەوە نیە کە لەو ماوە درێژەدا خۆی لە خوا نزیك نەکردبێتەوە: بە ئەنجامدانی ئەو واجبانەی خوا فەرمانی پێکردوە.

٣- (يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ الأَمَانِيَّ﴾ رواهُ التِّرمذي، مرۆڤی ژیرو عاقڵ ئەو کەسەیە: بە خۆی دابێتەوەو لێپێچانەوە لەگەڵ خۆیدا بکاو کردەوەی باش بکا بۆ دوای مردن، مرۆڤی تەمبەڵو گێل ئەو کەسەیە: بە دوای هەواو هەوەسی خۆی بکەوێو خۆزگە لە خوا بخوازێو بڵێ: دەی دەی خوا عەفووم ئەکا.

﴿ حەدیسی سیو نۆیەم: لابردنی گوناهی چەند کەسێك ﴾

(عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ)رضي الله عنهما (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ، ئەفەرموێ: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ) خوای گەورە لایبردوە (لِي) لە بەر خاتری من (عَنْ أُمَّتِي) لە سەر ئوممەتی من (اَلْخَطَأَ) سزای گوناهێك: کە بە هەڵە بکرێ، واتە: لە ڕۆژی دوایی لە سەر ئەو گوناهە بە هەڵەیە گوناهبارەکە سزا نادا.

وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ﴾ حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالْبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما.

ئاگاداری: ئەگەر ئەو گوناهە بە هەڵەیە، پەیوەندی بە ماڵ، یان بە خوێن هەبوو: وەکو کوشتنی کەسێك، یان بریندارکردنی، یان خواردن و لەناوبردنی ماڵی کەسێك، یان ماڵێکی گشتی، ئەمانە هەموویان لە دونیا تۆڵەیان هەیە.

(وَالنِّسْيَانَ) هەروەها خوای گەورە لایبردوە لە سەر ئوممەتی من سزای گوناهێك: کە لە بیری چوبێتەوە، لە ڕۆژی دوایی لە سەر ئەو گوناهە گوناهبارەکە سزا نادا، وەك کەسێك سوێند بخوا: کە ئەو ئیشە ناکا. بەڵام سوێندەکەی لە بیر چۆوەو ئیشەکەی کرد، ئەوە گوناهی ناگاتێو سوێندی لێناکەوێو بۆ جارێکیتر سوێندەکە هەر ئەمێنێ.

ئاگاداری: ئەم گوناهەش ئەگەر پەیوەندی بە خوێنو ماڵ هەبێ: تۆڵەی دونیای لە سەر لاناچێ، هەروەها ئەگەر بە هۆی کەمتەرخەمیش لە بیری چوبێ، لە سەری لاناچێ: وەك کەسێك جلی پیس بێو نەیشوا، یان نەیگۆڕێ، ئینجا لە بیری چوو بەو جلەوە نوێژی کرد، ئەبێ دووبارەی بکاتەوە.

(وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ) هەروەها لایبردوە سزای گوناهێك کە بە زۆر پێیان کردبێ، بە مەرجێ زۆردارەکە توانای هەبێ: یان بیکوژێ، یان لێیبدا، یان بیخاتە بەندیخانە، یان ماڵی لێبستێنێ، لەو جۆرە کەسانەش بێ هەڕەشەکە بگەینێتە جێ (حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما) ئیمام (ئیبن ماجە)و (بەیهەقی)و کەسانیتر گێڕاویەتیانەوە.

ئاگاداری: کوشتنی بە ناهەق: بە زۆرلێکردنیش دروست نیەو لە دونیاو قیامەت سزای هەیە، هەروەها زیناش دروست نیەو لە قیامەت سزای هەیە، بەڵام ئەگەر بۆ خواردنو لەناوبردنی ماڵی کەسێکیتر، یان ماڵێکی گشتی زۆری لێکرا: با بیکاو تۆڵەی دونیاو قیامەت لە سەر زۆردارەکەیە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لە بەر خاتری پێغەمبەرﷺ چەند سەربەرزیەکیتریشی بە موسوڵمانان بەخشیوە، کە لە چەند حەدیسی جۆراوجۆردا باسیان کراوە:

بۆ نموونە: ﴿عَن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُما: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ، وَيَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ﴾ رواهُ التّرمذی وقال غريب، وقال الأحوذي: لَهُ شواهد. خوای گەورە ئوممەتی من لە سەر گومڕایی کۆ ناکاتەوە، دەستی یارمەتی خوا لەگەڵ کۆمەڵدایە، هەر کەسێك لە کۆمەڵی موسوڵمانان دەرچێ بەرەو دۆزەخ ئەڕوا.

ئینجا بزانە: ئەم حەدیسە بەڵگەیە: کە (إِجْماع) واتە: یەکدەنگی زانایانیئیسلام بەڵگەیسێیەمە لە دوای قورئانو حەدیس.

(اَلْحَدِيثُ الأَرْبَعُون: اَلإِسْتِعْدادُ لِلْمَوت)

﴿ عَنْ ابنِ عُمَر رضی الله عنهما قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِﷺ بِمَنْكِبِى، فَقَالَ: (كُنْ فِى الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ)،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي): ووشەی (لی) وا ئەگەینێ: کە پێغەمبەرﷺ لە لای خوای گەورە زۆر بەڕێزە، خوای گەورە لە بەر خاتری ئەوی ئەم ئۆممەتەی کردۆتە باشترین ئۆممەت، ئینجا جگە لە لێبوردنی ئەم سێ تاوانە: خوای گەورە چەند ڕێزێکیتریشی لە ئێمە ناوە، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِأَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا﴾ رواهُ أبوداود، خوای گەورە لە سەری هەموو سەد ساڵێکدا یەکێك بۆ ئۆممەتم تەرخان ئەکا، تاکو ئایینەکەی بۆ نوێ بکاتەوە.

٢- (وَالنِّسْيَانَ): هەر کەسێك بە هۆی کەمتەرغەمی شتێك لە بیر خۆی بباتەوە، ئەوە تاوانی لە سەر ئەنووسرێ، هەروەکو پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إِلاَّ لَقِيَ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْذَمَ﴾ رواهُ أبوداود، هەر مرۆڤێك قورئان بخوێنێ، ئینجا لە بیری خۆی بباتەوە، لە ڕۆژی دوایی بە گروویی دێتە دادگای خوا.

٣- (اَلْخَطَأَ...وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ): هەر تاوانێك پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ، تۆڵەی لە سەرە، هەرچەند بە هەڵە، یان بە زۆرلێکراویش بیکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾، هەر کەسێك موسوڵمانێك بە هەڵە بکوژێ، ئەبێ کۆیلەیەکی موسوڵمان لە (کَفّارة) ئازاد بکاو خوێنی کوژراوەکەش بداتە میراتگرەکانی کوژراوەکە.

﴿ حەدیسی چلەم: خۆ ئامادەکردن بۆ مردن ﴾

(عَنْ ابنِ عُمَر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ) ئیبن عومەر ئەفەرموێ: (أَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِﷺ بِمَنْكِبِي) پێغەمبەرﷺ شانی منی گرتو (فَقَالَ) فەرمووی: (كُنْ فِي الدُّنْيَا) خۆت وا لێبکە لەم دونیایەدا (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ) وەك خەڵکی ئەم دونیایە نەبیو بێگانە بی (أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ) یان وەك ڕێبوارێك بی بەم دونیایەدا تێبپەڕی بۆ گۆڕستان.

واتە: کەسێك بێگانە بوو لە شوێنێك -چونکە بە تەمای لاچوونە- خۆی خەریك ناکا بە ماڵ دانان، ململانێ لەگەڵ کەس ناکا، هەروەها ڕێبوار هەموو هەوڵی بۆ ئەوەیە زووتر بگاتە شوێنەکەی خۆیو لەگەڵ ماڵو منداڵی خۆی دانیشێو پشوو بدا، کەوابوو: لە ڕێگەدا خۆی بە هیچ خەریك ناکا، جا مرۆڤی موسوڵمان ئەبی ئەوها بێ، ئەم دونیایە بە وڵاتیخۆی دانەنێ، بەڵکو وڵاتی بە ڕاستی بەهەشتی خوایەو ئەبی هەوڵ بۆ قیامەت

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: إِذَا أَمْسَيْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ ﴾ رواهُ البخاري.

بدا، جگه له جلو بەرگو خواردنی خۆیو ماڵو منداڵی لەگەڵ خانوویێکی به کەڵك دانیشتن بێ، خۆی به هیچیتر لەم دونیایه خەریك ناکا.

(وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ) ئیبن عومەر بە واتەی ئەم حەدیسە ئەیفەرموو: (إِذَا أَمْسَيْتَ) هەر کاتێك گەیشتیه ئێواره (فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ) چاوەڕوانی ئەوه مەکه بگەیتە بەیانی (وَإِذَا أَصْبَحْتَ) هەروەها: ئەگەر گەیشتیه بەیانی (فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ) چاوەڕوانی ئەوه مەکه بگەیتەوه ئێواره. واته: با مردن له بەرچاوت بێ له هەموو کاتێکدا.

(وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ) له کاتی لەش ساغی کردەوەی زۆر بکه (لِمَرَضِكَ) بۆ ئەوەی بەشی کاتی نەخۆشیت بکا، چونکه له نەخۆشیدا خواپەرستیت به تەواوی بۆ ناکرێ (وَمِنْ حَيَاتِكَ) هەروەها هەتا زیندووی زۆر خوا بپەرسته (لِمَوْتِكَ) تا دوای مردن سودی لێوەربگری (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوه.

بزانه: له فەرموودەیەکیتردا هاتوه: پێنج شت به دەستکەوتووی خۆت بزانه پێشی پێنج شت: گەنجیت پێشی پیربوونت، ساغیت پێشی نەخۆشیت، هەبوونیت پێشی هەژاربوونت، بێئیشیت پێشی پڕئیشیت، ژیانت پێشی مردنت.

ئینجا بزانه: به خۆ ئامادەکردن بۆ مردنو بایەخ پێنەدانی دونیا، مرۆڤ ئەبێته خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ، چونکه ژیانی پێغەمبەرﷺ بەم شێوەیه بووه ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مُغَفَّلٍ رضي الله عنه قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ إِنِّي لأُحِبُّكَ. فَقَالَ ﷺ: أُنْظُرْ مَاذَا تَقُولُ؟ فَقَالَ: وَاللهِ إِنِّي لأُحِبُّكَ. ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ ﷺ: إِنْ كُنْتَ تُحِبُّنِي فَأَعِدَّ لِلْفَقْرِ تِجْفَافًا، فَإِنَّ الْفَقْرَ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُحِبُّنِي مِنَ السَّيْلِ إِلَى مُنْتَهَاهُ﴾ رواهُ التّرمذي، پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خواﷺ، والله خۆشم ئەوێی. تا سێ جار، ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر ڕاست ئەکەی، خۆت بۆ هەژاری ئاماده بکه، چونکه هەژاری زووتر ئەگاته خۆشەویستانی من له لافاو که هەڵئەستێو ئەگاته شوێنی خۆی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتِ الآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ مَا قُدِّرَ لَهُ﴾ رواهُ التّرمذي، هەر کەسێك هەموو هەوڵێکی بۆ قیامەت بێ، خوای گەوره دەوڵەمەندیی ئەخاته ناو دڵیو هەموو کارێکی بۆ کۆ ئەکاتەوەو بۆی ڕێك دێخێ، ڕزقیشی بۆ دێ بێئەوەی هەوڵی بۆ بدا، بەڵام هەر کەسێك هەموو

(اَلْحَدِيثُ الْحادِى والأَرْبَعُون: فِى اتِّباعِ ما جاءَ بِه النَّبيُّ ﷺ)

﴿ عَنْ أَبِى مُحَمَّد عَبْدِاللهِ بن عَمْرو بن الْعاص رضى الله عنهما قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَواهُ تَبعاً لِما جِئْتُ بِه ﴾

هەوڵی بۆ دونیا بێ، خوای گەورە هەژاری ئەخاتە نێو چاوانیو کارەکانی لێپەرتەوازە ئەکاو بۆی ڕێك ناکەون، جگە لە بەشی خۆی ڕزقی زیادی بۆ نایێ.

٢- (وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لاِبْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ﴾ رواهُ إبن ماجە، هەندێك لەو کردەوە چاکانەی ئەگەنە موسوڵمان لە دوای مردنی: زانستێکی ئایینییە کە فێری خەڵکی کردبێ، یان بڵاوی کردبێتەوە، منداڵێکی باشە کە لە پاش مردنی دوعای بۆ بکا، قورئانێکە بە میرات بەجێی هێشتبێ، یان مزگەوتێکی دروست کردبێ، یان خانوویەکی بۆ ڕێبواران دروست کردبێ، یان ڕوبارێكو ئاوێك بۆ خواردنەوەو دەستنوێژ ڕێکی خستبێ، یان خێرێکی بە دەستی خۆی کردبێ لە کاتی لەش ساغیو ژیانیدا ئەویش لە دوای مردن ئەیگاتێ.

﴿ حەدیسی چل و یەکەم: شوێنکەوتنی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی ﴾

(عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَبْدِاللهِ بنِ عَمْرِو بنِ العَاصِ) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا (عبدالله)ی کوڕی (عەمر)ی کوڕی (عاس) خۆیو باوکی سەحابەنە، یەکێکە لە چوار (عبدالله)یەکان، لە (مەککە)ی پیرۆز لە دایك بووە، بە (١١) ساڵ لە باوکی خۆی بچووکترە (٧٠٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە ساڵی (٦٥)ی کۆچی لە (مەککە)ی پیرۆز وەفاتی کرد، تەمەنی (٧٢) ساڵ بوو.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم) ئیمان= بیروباوەڕی کەستان تەواو نابێ بە خواو پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ) تا وای لێدێ: ئارەزوو هەوەسی خۆی (تَبعاً لِما جِئْتُ بِهِ) دوای ئەو شەریعەتە ئەکەوێ: کە من لە لای خوا هێناومە.

واتە: ئەو کەسە موسوڵمانەو ئیمانی تەواوە، کە بە حوکمی خواو پێغەمبەر ﷺ ڕازی بێ، ئەگەر بە هیچ جۆرێك بە حوکمی خواو پێغەمبەر ﷺ ڕازی نەبو، ئەوە کافرە، جا ئەگەر باوەڕی پێ‌هەبوو، بەڵام ئیشی بە قورئان نەئەکرد، ئەوە فاسقە، واتە: موسوڵمانێکی ناتەواوە، باوەڕیشی ناتەواوە، بەو مەرجەی ووشەی کوفری بە سەر زوباندا نەهاتبێ، ئەگینا: ئەمەش هەر کافرە.

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا لەم بابەتە ئەفەرموێ: ﴿فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ﴾ سوێند بە خوای تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ بیروباوەڕی هیچیان تەواو نیە ﴿حَتَّى يُحَكِّمُوكَ﴾ تا ئەتۆ

حَدِيثٌ صَحِيح رَوَيْنَاهُ فِي كِتَابِ الْحُجَّة بِإِسْنَاد صَحِيحٍ.

ئەکەن بە حاکم ﴿فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ لەو کێشەی لە نێوانیاندا ڕوو ئەدا ﴿ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ﴾ نەك هەر بە ئاشکرایی بە حوکمی تۆ ڕازی بنو بەس، بەڵکو ئەبی بە دڵیش ڕازی بنو هیچ گرێیەك لە ناو دڵیاندا نەبێ بە هۆی ئەو حوکمەی تۆ کردوتە ﴿وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ئەبی بە تەواوی خۆیان بدەنە دەست حوکمی خواو پێغەمبەرﷺ، ئینجا بە ئیماندارو موسوڵمانی تەواو دائەندرێن.

(حَدِيثٌ صَحِيح، رَوَيْنَاهُ فِي كِتَابِ الْحُجَّة بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ) حەدیسێکی ڕاستە، گێڕامانەوە لە کتێبی (الْحُجَّة) کە داندراوی (نَصر بن إبراهيم المقدسي)یە، بەڵام لە زنجیرەی پیاوەکانی ئەم حەدیسەدا دوو کەسیان تێدایە، زۆر کەس لێیان ناڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەکە لاوازە. زۆر کەسیش لێیان ڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەکە ڕاستەو بەهێزە. ئیمامی (النـواوي) یەکێکە لەمانە، خوا لە هەموویان ڕازی بێ، ئایەتەکەش بەهێزیی حەدیسەکە بەهێزتر ئەکا.

جا بە هەر جۆرێ بێ، هەر کەسێك باوەڕی بەو بەرنامەیە نەبێ کە پێغەمبەرﷺ هێناویەتی، ئەوە کافرە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ: يَهُودِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِيٌّ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: سوێند بەو خوایەی گیانی (محمد)ی بە دەستە، هەر کەسێك بانگەوازی منی بگاتێ: جولەکە بێ، یان فەلە بێ، ئینجا بمرێو باوەڕی بەو بەرنامەیەی من نەبێ، ئەوە ئەچێتە دۆزەخ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ...): ئەگەر هەواو هەوەس و پێخۆشیی دڵ گشتی نەکرێتە قوربانی ڕێبازەکەی پێغەمبەرﷺ، مرۆڤ نابێتە موسوڵمانی تەواو، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشَّيْخَان، ئیمانی کەستان تەواو نابێ، تا منی خۆشتر ئەوێ: لە خۆیو دایكو باوکیو منداڵەکانیو گشت خەڵکیتر، واتە: فەرمانی پێغەمبەرﷺ بخاتە پێش فەرمانی ئەوانەو، لە بەر خاتری ئەوانە لە فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەرنەچێ.

٢- (حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعاً لِمَا جِئْتُ بِهِ): خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللهِ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ ئەگەر فەرمانت جێبەجێ نەکەن، بزانە: ئەوان شوێن هەواو هەوەسی خۆیان ئەکەون، ئایا کێ گومڕاترە لەو کەسەی شوێن هەواو هەوەسی خۆی کەوتوە بە بێشارەزاییەك لە لای خوا؟.

(اَلْحَدِيثُ الثّاني والأَرْبَعُون: سَعَةُ مَغْفِرَةَ اللهِ تَعالَى)

﴿ عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي،

هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ﴾ رواهُ الإمام مالك، دوو شتم لە دوای خۆم بۆ ئێوە هێشتۆتەوە، هەتا دەستیان پێوە بگرن گومڕا نابن: قورئانی پیرۆز، حەدیسەکانی پێغەمبەر ﷺ.

کەوابوو: ڕژێمی (دیمقراطية)و (إشتراكية)و (ماسونية)و (ماركسية) گشتی گومڕایی‌و لادانە: لە ڕێبازی خواو پێغەمبەر ﷺ خوا بمانپارێزێ، آمین.

﴿ حەدیسی چل‌و دووەم: لێخۆشبوونی خوا گەلێك زۆرە ﴾

(عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەنەس) خوا لێی ڕازی بێ، فەرمووی (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەیفەرموو: (قَالَ اللهُ تَعَالَى) خوای گەورە لە حەدیسێکی (قودسی)دا ئەفەرموێ: (يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی نەتەوەی ئادەمی.

بزانە: باب (ئادەم) باوکی هەموو ئینسانێکە، دایکە (حەووا)ش دایکی هەموویانە، لە بەر ئەوەیە کە بە ئێمە ئەگوترێ: ئادەمیزاد. خوای گەورە باوکە ئادەمی لە قوڕ دروست کردوە، ئینجا گیانی هێناوەتە بەر، دایکە (حەووا)شی لە پەراسوی باب ئادەمی دروست کردوە.

(إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي) ئەتۆ هەر کاتێك داوام لێبکەی لە گوناهت خۆش بم (وَرَجَوْتَنِي) تکات لێکردم داوایەکەت وەربگرم، چونکە ئەتزانی من خوایەکی بە ڕەحمو بە دەستەڵاتم (غَفَرْتُ لَكَ) منیش لێت خۆش ئەبم‌و گوناهەکانت دائەپۆشم‌و سزات نادەم (عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ) هەرچەند گوناهیشت گەورەو زۆر بن (وَلاَ أُبَالِي) من گوێ نادەمە گەورەیی‌و زۆری گوناهەکانت.

پێغەمبەر ﷺ لە حەدیسێکی‌تردا ئەفەرموێ: ﴿ئەگەر بەندەی خوا گوناهێکی کردو پەشیمان بۆوەو لە خوا پاڕایەوەو گوتی: (خوایە تاوانم کرد هەر ئەتۆش لە تاوان ئەبووری‌و لێم ببوورە). ئینجا خوای گەورە ئەفەرموێ: بەندەی من تاوانی کردو زانی: خوایەکی وای هەیە لە تاوانی خۆش ئەبێ‌و سزای تاوانیشی ئەدا، ئێوە شاهید بن: من وا لێی خۆش بوم﴾. ئەی موسوڵمان هەموو دەم هەر داوا لە خوا بکە لە گوناهت خۆش بێ پشت بە کەسی‌تر مەبەستە، کەس ناتوانێ گوناهەکانت لە سەر لاببا.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ) ئەگەر گوناهت ئەوەندە زۆر بێ، بگاتە (عَنَانَ السَّمَاءِ) هەوری ئاسمان (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي) ئینجا تۆبەت کردو تکات لێکردم لێت خۆش بم (غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي) منیش لێت خۆش ئەبم، هەرچەند گوناهیشت زۆر بێ.

يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِى بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا، ثُمَّ لَقِيتَنِى لاَ تُشْرِكُ بِى شَيْئًا لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً﴾ رواهُ الترمذى وقالَ: حديث صحيح.

بەڵام ئەگەر گوناهەکە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبوو: ئەبی خاوەنەکەی ڕازی بکەی بۆ ئەوەی خوا تۆبەت لێوەربگرێ. ئەوەش **بزانە:** تەنها ووتنی (أَسْتَغْفِرُاللّٰه) خوایە لێم خۆش بە، بە بێتۆبەکردن گوناهەکە لانابا، بەڵام لە لای خوا بە دوعا ئەنووسرێو هێزی گوناهەکە کەم ئەکاتەوە.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِى) ئەگەر تۆ مردیو هاتیە لای من (بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا) پڕ بە زەمین گوناهت لەگەڵ خۆت هێنا (ثُمَّ لَقِيتَنِى) دوایێ کە گەیشتیە لای من، دەرکەوت (لاَ تُشْرِكُ بِى شَيْئًا) منت بە خوایەکی تاکو تەنها ناسیبو و هاوبەشت بۆ دانەنابوم: لە خوایەتیو لە پەرستندا (لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً) منیش پڕ بە زەوی لێخۆشبوونت بۆ دێنمو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگارت ئەکەم (رواهُ الترمذى، وقالَ: حديث صحيح) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: خوای گەورە تەنها لە کافر خۆش نابێ، ئیتر لە تاوانەکانی خەڵکی دی خۆش ئەبێ، ئەگەر حەز بکا.

هەروەها بزانە: هەر کەس بە ئیمانەوە بمرێو بچێتە دۆزەخ، هەر بە قەد گوناهەکانی ئەسوتێو ئینجا ڕزگاری ئەبێ، بەڵام کافر هەتا هەتایە لە ناو ئاگر دەمێنێتەوە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: (سَيِّدُالإِسْتِغْفارِ) گەورەی دوعای لێخۆشبوون، ئەم دوعایەیە: ﴿اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّى لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِى، وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِى، فَاغْفِرْ لِى فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواهُ البخاري، سبەینەو ئێواران بە دڵو زوبان ئەم دوعایە بخوێنە تاکو خوا لێت خۆش بێو بە بەهەشت شادت بکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا دَعَوْتَنِى، وَرَجَوْتَنِى): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللّٰهِ مِنَ الدُّعاءِ﴾ رواهُ التّرمذى، هیچ خوا پەرستییەك لە لای خوا بەڕێزتر نیە لە دوعا کردن.

٢- (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِى غَفَرْتُ لَكَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالَّذى نَفْسى بِيَدِه لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللّٰهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی بە دەستە: ئەگەر ئێوە گوناه نەکەن، خوای گەورە ئێوە لائەباو گەلێکی‌تر ئەهێنێو گوناه ئەکەنو لە خوا گەورە ئەپاڕێنەوە تا لێیان خۆش ببێ، خوای گەورەش لێیان خۆش ئەبێ.

....

٣- (لأَتَيْتُكَ بقُرَابهَا مَغْفرَةً): خواى گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ خواى گەورە لە تاوانى كافربوون خۆش نابێ، لە گوناهەكانى بەرەو خوارتر خۆش ئەبێ، لە كەسێك كە خۆى حەز بكا لێى خۆش ببێ. خودایە لێمان خۆش ببە. آمين...كۆتايى.

منیش بەندەی گوناهبار (**عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی**)م، شوكرى خودا ئەكەم كە یارمەتى دام ببم بە خزمەتكارى فەرموودەكانى پێغەمبەرﷺ، لە خوا ئەپارێمەوە كە لە خۆم و دایك و باوكم و دۆستانم خۆش ببێ و بە بەهەشت شادمان بكاو خێرى ڕوونكردنەوەى (چل حەدیسەكەى پێغەمبەر)مﷺ بۆ بنووسێ و شادم بكا بە دیتنى زاتى پاكى خۆى، بمكا بە خزمەتكارى ئایینى پیرۆزى ئیسلام، بمگەیەنێتە كاروانى شەهیدانى ڕێگای خۆى، گەلى كوردى موسولمانیش لە دەست زۆرداران ڕزگار بكاو لە ئوممەتى حەزرەتى (محمد المصطفىﷺ) دەریان نەكا. آمين.

تەواو بوو، پێش نیوەڕۆى ڕۆژى هەینى (٢١)ى مانگى مەولودى پێغەمبەرﷺ، سالى(١٤١٣)ى كۆچى، بەرامبەر (٢٧)ى مانگى گەلاوێژ سالى(٢٦٩٢)ى كوردى، لە شارى هەولێر-كوردستان.

وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين، وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)